

Lapszámunkat Buhály József festő- és grafikusművész munkáinak reprodukcióival illusztráltuk.

SZEMHATÁR

- 3 | Árkossy István: *Arany és zöld*
- 4 | Gál Sándor: *Hajnali etűdök*
- 6 | Kontra Ferenc: *A préda megfigyelése*
- 12 | Farkas Gábor: *A vadász és a nyúl; Ködre feszülnek*
- 13 | Jászberényi József: *Rólad van szó...
személyes megszólítás, hétszáz év távlatából*
- 17 | Kovács Katalin: *A hófehér ördög*
- 19 | Hambalkó Dalma: *„az irodalom az élet nélkülözhetetlen része”
Interjú Vasy Gézával*
- 21 | Hegedűs Imre János: *Szindbád fia*
- 25 | Kürti László: *szerelem; vendég*
- 26 | Tóth László: *Mit vitt, mit hozott?*
- 28 | Nádasi Krisztina: *A vitorlás mintájú hajkefe*
- 30 | Lázár Kinga: *Apám az istenek történeteit narrálja;*
- 31 | *Egy családi képről; A férfi választ két nő közül; A hűtlenségről*
- 32 | Zsille Gábor: *Gál Sándor emlékére*
- 33 | Kókai János: *Tükörhideg*
- 34 | Szakolczay Lajos: *Marci, a szabadságdalnok*
- 35 | Vörös István: *Ezüstlakodalom*
- 37 | Balázs Géza: *Az életigenlés művészeti-nyelvi programja*
- 45 | Kató Zoltán: *Életrajzírók*
- 48 | Száraz Miklós György: *Csempészek és rózsák szigete: Ada Kaleh*

NYITOTT MŰHELY

- 53 | Demeter Zsuzsa: *A pokolban is vannak fények
Beszélgetés Száraz Miklós Györggyel*

KÖNYVSZEMLE

- 63 | Bíró Gergely: *„Mindenki démona valaki másnak”
Kontra Ferenc: Lepkefogó (és egyéb csapdák)*
- 65 | Oláh András: *Anna oltára előtt
Sarusi Mihály: Hun a Szeret szompolyog*
- 67 | Pósa Zoltán: *Őseink erkölcsi és szellemi hagyatéka éltet bennünket
Borcsa János: Örökségem, jegyzetek, glosszák, tárcák*
- 69 | Miklós Péter: *A vidéki Magyarország újrafelfedezése
Gulyás Imre: Egy alföldi falu arcai. Tiszanána ma*
- 71 | Szemes Péter: *Bevilágított tengermagány
Kürti László: ahogy én öleltem*

MAGYAR NAPLÓ

A Magyar
Írószövetség
lapja

Megjelenik havonta
ISSN 0865291 0

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Budapest, Ferenc krt. 14.

Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672, 413-6673**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu

www.facebook.com/magyarnaplo

Kiadja az Írott Szó Alapítvány

(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

(1062 Bp., Bajza utca 18.)

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.

(1097 Bp., Táblás u. 32.)

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.

Postacím: 1900 Budapest

Előfizetésben megrendelhető az ország
bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél,
a www.posta.hu WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/storef>),

e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,

telefonon a 06-1-767-8262 számon,

levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető

a Magyar Posta Zrt.-nél: a www.posta.hu

WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/storef>),

1900 Budapest,

06-1-767-8262,

hirlapelofizetes@posta.hu

Belföldi előfizetési díjak:

Egy évre 7500 Ft, fél évre 3900 Ft.

Nyomda: Pannónia Nyomda Kft.

(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

**A folyóirat megrendelhető
szerkesztőségünkben is:**

• személyesen:

1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.

• levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**

• telefonon: **06-1-413-6672**

• e-mailen: **info@magyarnaplo.hu**

Szerkesztőbizottság: Jókai Anna (örökös elnök),
Báger Gusztáv, Erős Kinga, Horváth Antal, Kalász Márton,

Kő Pál, *Salamon Konrád, Szakály Sándor, Vasy Géza*

Újraalapító főszerkesztő: Oláh János

Főszerkesztő: Jánosi Zoltán

E-mail: janosizoltan@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7035

Főszerkesztő-helyettes: Bíró Gergely (próza)

E-mail: proza@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7031

MUNKATÁRSÁK

Berta Zsolt

(Magyar Napló Könyvesbolt)

Mobil: (70) 421-9580

E-mail: magyarnaplokb@gmail.com

Berta-Havasajjai Matild (ügyintéző)

E-mail: bertahavasajjai@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 410-5784

Bornemissza Ádám (tördelőszerkesztő)

Cech Vilmosné (gazdasági ügyintéző)

Ekler Andrea (tanulmány)

E-mail: ekler.andreaanna@gmail.com

Mobil: (30) 444-6573

Hambalkó Dalma (szerkesztő, Oláh János szerkesztői ösztöndíjas)

E-mail: hambalkodalma@magyarnaplo.hu

Mirtse Zsuzsa (Könyvszemle)

E-mail: kritika.magyarnaplo@gmail.com

Nemes Attila (Nyitott Műhely, marketing)

E-mail: nemesattila@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 421-7962

Szentmártoni Anikó (szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)

E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7030

Szentmártoni János (ügyvezető)

Zsiga Kristóf (ügyvezető, könyvkiadás)

E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7033

Zsille Gábor (vers)

E-mail: vers@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 421-8147

Címlap- és belívterv: **Vincze Judit**

Grafikai kivitelezés: **Oláh Mátyás László**

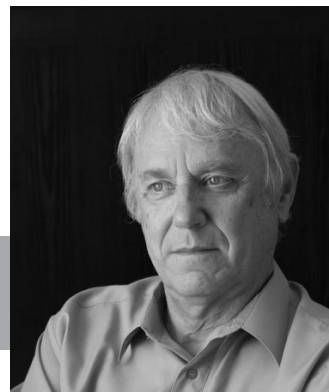
A címlapon: **Száraz Miklós György**

(Fotó: Vadócz Dávid)

*Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg,
és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett,
válaszborítékkal ellátott levélre válaszolunk.*

Arany és zöld

Árkossy István
(1943, Kolozsvár) festőművész,
grafikus, Budapesten él,
Szolnay Sándor-díjas

Hallhatók a színek? Láthatók a hangok? Költői a felvetés, de még ha nem is a szinesztézia felől közelítünk hozzá, akkor is igaz, mivel semmi olyan nincs e világon, ami ne tűnhetne fel a Művészetek kavargó óriástégelyében: ebben az Isten teremtette és érzet-hullámokon működő vegykonyhában. „Élnek a színek”, bennünk, értünk és velünk vannak ők: a királyszínek, a méltóságos színek, a parasztszínek és a lehetetlen maradékok, amelyek minket körbefonva zengő oratóriummal állnak össze. A fény, a mindenséget teremtő őserő már eddig is sugárzó elméket nyugtázott le. Newton, Goethe, Runge, Itten színtana a prizma lelke mélyébe ereszkedve kereste az árnyalatok genealógiai családfáján a vörös, a sárga és a kék őseredőjének, valamint ifjú leszármazottainak matematikailag is leírható elágazásait, amelyek égi terápiájává lettek ragyogásukkal a léleknek és a szellemnek.

Goethe, a költő, nem véletlenül érzett rá a színek kivételes jelentőségére, amikor a róluk szóló többkötetes művében saját költészete fölé helyezte színtani kutatásainak jelentőségét: „Mindazt, amit költőként alkottam, nem sokra tartom. Kiváló költők éltek koromban és még kiválóbbak előtttem, s hasonlóan kiválóak fognak élni utánam. De hogy századomban

a színtan bonyolult tudományában én vagyok az egyetlen, aki tudja az igazat, erre büszke vagyok.” Rembrandt rézkarcán Faustra – jóval Goethe előtt – már színes fényözön vetül, még akkor is, ha az a grafika éppen fekete-fehér. És az elszegényedett Rembrandt – aranyszíneivel –, az értetlenséggel élet-halál küzdelmet vívó Van Gogh – ciprusainak reményzöldjeivel – Dante színpadán a babérleveles költő *Isteni színjátékának* epizód szereplői lehetnének. Aztán születtek soha nem volt színek is, mint a Balassizsák, a Kölcsey-szín, a Juhász Gyula-szín, a Nagy László-szín, miközben betűvetett barázdák ágyásaiban halkán húzódtak meg az Ilona-kékek, a Bíborka-violák; de lettek Vörös Rébékek és Setét Lajosok is. Közben a levegőért kapkodó, ziháló történelemben tovább bővült a színek palettája, amikor berobbant az időbe a Guernica-vörös, az Enola Gay-szürke, a Trianon-fekete.

Ám reménykedjünk. Az arany-július, Bruegel arany búzaföldjein arany kalással ajándékoz meg bennünket és az életoxigén gép nélkül belelegezhető pillanataival a szabadság kék világernyője alatt. S egyre bizakodóbban ejtjük ki: lesz még szülő, lágy kenyér.

Árkossy István

Gál Sándor

Hajnali etűdök

Gál Sándor

(1937, Búcs – 2021, Buzita)
felvidéki költő, író, újságíró,
József Attila-díjas

1

ez a távoli havas mélység
lassan magába dermed
mintha valami titkot rejtene
valaha-volt ünnep dallamát
amely most a szél szárnyán suhog
s megremegnek a zúzos ágak itt
és a haldokló gyökerek ott alant

2

mert tudható
hogy az a több
ami az éjszakából
kimarad
lehet égi árnyék
a lehajló domb mögött
másfelől
vadludak szárnyzuhogása
így tavaszidőn
amikor otthonuk felé szállnak
s nem tudják
hogy az otthon
megvan-e még
és hiába próbálom
megőrizni magamnak
a fölemelkedő csodákat
szemem mélyén kihunynak
s ha tudom is
hogy az *átváltozás*
a mindenség teljessége
ha nem látom
hová tűnnek el
a csillagok

3

jönnek még
felhők havak
lobbannak sötét erők
varázslatok a messzeségből
itt suhognak
az arcod előtt
nincs béke ott fent
s alant is csak a látszat
felhők és havak ideje között
e tékozló magányban

4

amikor a hajnal
magával vitt
megérinteni az égi rendet
ismerhető volt
a zuhanás és az emelkedés
kettős hangja
a csúcsok felett
távozó pillanatban

5

néhány elkésett felhő
botladozik még odafent
de lehet hogy korai
vándormadárraj repül
nincs semmi bizonyosság arról
ami a föld és az ég között
megszűnik vagy beteljesül

6

az ezüstoffenyők mögött a Nap
néma tűz hajnali rezdülése
látod és érteni véled
az alatta nyugvó árnyakat is
ami ha megdermed a tiéd lehet
miután eltűnik minden varázslat
s már csak hunyt szemed mögött
őrzöd maradékát a csendnek

Kontra Ferenc

A préda megfigyelése

Kontra Ferenc
(1958, Darázs) író,
szerkesztő, Újvidéken él,
József Attila-díjas

A körletben mindig tisztán tartották a barakkokat, az orvosi ügyelet olyan volt, mintha igazi kórházban dolgoztam volna; ritkán hoztak be sebesültet, főleg taposóaknásat. Az itteni élet kiismerhetetlenül folyt, mert hiányoztak a pontos beosztások, jelenlétünk értelme is végig homályban maradt, hiszen senki nem tudta megmondani, hogy a béke miként tartható fenn.

Legtöbbször kalandvágyból jöttünk, egzotikus helyet kerestünk, lehetőleg kevés kockázattal. Ugyanakkor komolyan vettük. Egy önkéntes szolgálatot igazoló ápolói bizonylat később sok ajtót megnyithat az ember előtt, erre is gondoltunk; másrészt amikor jelentkeztünk, végignéztünk egy filmet, amely arról szólt, hogy a világon egymilliárd felnőtt dolgozik szabad akaratából, anyagi ellenszolgáltatás nélkül úgy, hogy azzal másokon segít. Meglehetősen széles skálán helyezkedtek el a lehetőségek az akkreditált szervezetek adatbázisában. Talán százan láttuk a filmet, de közülük senkivel sem találkoztam az elosztóközpontban. A többiek máshova mentek. Talán a szabad választás miatt tűnt úgy, hogy meg is találjuk nyomban a közös hangot, bárholnan érkeztünk is.

Megvoltak a magunk földrajzi keretei: mennyire távolodhatunk el a körlettől, mik a bejelentési kötelezettségek. Ahhoz képest, hogy egy kisebb domb és egy mély szakadék között tanýáztunk, nemigen lehetett elkóborolni csak úgy, véletlenül. Minden feladathoz engedély kellett. De sohasem papír vagy parancs. A be-

csületszó olyannak számított itt, mint egy ifjúsági regényben. Mintha nem is lett volna hierarchia, annyiféle szakmából jöttünk, inkább szolidaritásnak tekintettem a munkamegosztást.

Kéksapkások voltunk egy ütközőzónában. Csak az egyik felet láttuk közelebbről, akik hazafiaknak nevezték magukat, és türelmetlenül várták, hogy megkapják végre az önállóságukat, mi pedig tűnjünk el mielőbb. Ők militáns külsejű, köpködős bunkók voltak hivalkodó fegyvertárral, gyors katonai járműparkkal, öncélú, demonstráló járőrökkel. Képtelenek voltak beletörödni a rájuk kényszerített békekötésbe, és arra, hogy szemmel tartjuk őket; nem rendeződhetnek hadrendbe, nem foglalkozhatnak el semmit, nem járhatnak túl senkinek az eszén, bármennyire agyafúrtak. Nem telt még el elég idő, hogy átálljanak a konfliktusmentes közrendre.

David Bowie *Space Oddity* című dala volt az ébresztőnk. Nem katonai induló, inkább invitálás az álomból a valóságba. Rendszeresen járőröztünk, hogy meggyőződjünk róla, valóban kisimulnak-e a gyűrődések az itt élő emberek között. Néha váratlan helyzetekbe kerültünk, és néha meg kellett állni, hogy körülnézzünk. Sosem tudtuk, mivel találjuk magunkat szembe. Egyik alkalommal a hazafiak néhány járművét vettük észre, az útról jól kivehetőek voltak a tisztáson a terepszínű egyenruháik. Eleve tilos volt az ilyen gyülekezési forma: mintha egy vezérkar éppen csatasorba állítaná maroknyi

haderejét. Tettünk egy kört, és a másik oldalról, gyalog közelítettük meg a tisztást, hogy halljunk is valamit a szónoklatból, amit a főnökük kapitányi hanghordozással előadott. A nyakukban lógott a távcső. Lassan megfigyeltem, hogy köztük igazi hierarchia van, és bármire képezték ki őket, ahhoz valamilyen beosztás tartozott, mert nyilvánvaló volt, hogy kik adják a parancsokat, és kik hajtják engedelmesen végre; erről szólt a testbeszéd, miközben a legfurcsább vezényszavak és utasítások hangzottak el. Ami még nem is olyan régen ésszerű logisztikai stratégia lehetett, az mostanra gellert kapott.

– Ne tévesszétek szem elől a prédát!

Vezényszónak tűnt, hosszan visszhangzott a tisztáson, és bennem is; dermesztően és félelmet keltően, mert nem értettem, fogalmam sem volt, hogy mire vadásznak, amikor tilos a fegyverhasználat, és egyébként is: ki vagy mi számít itt prédának?

– A felderítés az első, már nincs sok időnk, gyorsan kell cselekednünk!

Feltámadt a szél, nem mertem közelebb menni, már csak hangfoszlányok jutottak el hozzám. Arról beszélt a kapitány, hogy nyomkövetőnek kell lenni, mint az igazi vadászoknak, és ravasznak, mert nem mindegy, hogy elég éberek lesznek-e, amikor kell.

– A legfontosabb a préda megfigyelése, mert ilyen a vadon törvénye, ügyesebbeknek kell lennünk, mert a préda nem hagyja magát, küzd az élete árán is. Ne feledjétek a tervünket!

Hátráltam vissza az ösvényen a terepjárom felé, és töprengtem közben, hogy miről is halottam most, mitől ilyen ádáz a gyűlölet, és ahol tolvajnyelven prédát emlegetnek, ott el is pusztítanak bárkit.

Bejártunk a lakott településekre, megnyugtató volt látni a családok békés hétköznapi életét, az iskolásokat, a piacot. De az életmódunk, a napirendünk sokban különbözött, és a feladataink a hegyvidéki körlethez kötöttek bennün-

ket, ahol távolról sem tűntek olyan békésnek a kilátások. Behoztak egy idős favágót a rendelőbe, nem tudta megmondani, ki lőtte vállon, és miért. Nem lehattunk ott mindenütt, ahol éppen kellett volna, és ezt kihasználták a hazafiak.

Lehangoló volt látni a sok elhagyott birtokot, romos, szétlőtt épületet. Egy-egy erdős rész már egy-két év leforgása alatt beláthatatlanná, átjárhatatlanná vált. Mégis sok helybeli érezte magát itt biztonságban, várták a békét, amelynek most sem volt, igazából soha nincs pontos határideje. Róluk kevesebbet tudtunk, inkább csak sejtettük, hogy a fiatalok az őserdejükben érzik magukat biztonságban. Ha fel is tűntek néha a szakadék túlsópartján, inkább lopakodtak, bujkáltak, nyilván megvolt rá az okuk. Még nem dőlt el, hol lesznek a határok, az erőviszonyok, legfeljebb csak sejtették. Már nem volt háború, nem ástak tömegsírokat, elhallgatott a fegyverropogás, a gránáttűz. A terepet a mi előkommandósaink megtisztították. Fél évbe telt, ettől voltak annyira türelmetlenek a hazafiak, hiszen már lassan mi is egy éve ott tanyáztunk. Bizonyos feltételeket felsőbb szinten tisztáztak a békeerők a helybeliekkel, mielőtt bennünket idetelepítettek, de a felét sem rendezték a konfliktusoknak.

Helikopter ereszkedett le a kifutópályánkra. Civil választási megfigyelő missziót küldtek. Kialakítanak valamiféle ideiglenes demokráciát, hogy legalább a szavazásokat le tudják bonyolítani.

– Még ha nehézkesek is a feltételek, ezt a munkát be kell fejezni – ennél többet nem kívánt közölni velünk a küldöttség vezetője.

Rendeletet olvastak fel másnap reggel, hogyan fűzzük szorosabbra a kapcsolatot a lakossággal, hogy megbízzanak bennünk, ha szavazni hívjuk őket. Listákat kellett állítania mindkét félnek.

Óva intettek bennünket a barátkozástól, ne hogy törbe csaljanak vagy túsul ejtsenek ben-

nünket, esetleg veszélyeztessék a testi épségünket. Mindkét szemben álló féltől azonos távolságot kell tartanunk. Egy idő után már nem kell kézikönyv hozzá, ezerszer hallottuk, és egyébként is meg tudjuk különböztetni a csirkefogókat a jó szándékú emberektől.

Másnap reggel megérkezett az én Jobbkezem, a helyi önkéntes fiú, akit mellém osztottak be. Eleinte nagyon komolyan vette magát és a feladatát, aztán oldódott csak fel, amikor látta, hogy engem valóban érdekel, mi történik velük, mi folyik itt valójában.

– Ki másnak szurkolnék, mint az őslakosoknak? Mert az a természetes, erről nem kell meggyőződnöd.

– Tudsz szerezni egy terepjárót? – kérdezte halkán, amikor járőrözni indultunk.

– Szerezni nem tudok, de igényelhetek, ha tudok rá elfogadható magyarázatot adni.

– Akkor kérd el holnapra. Szép idő lesz. Mert az is fontos, hogy ne ragadjunk le egy sáros ösvényen.

– Nem bujkálunk sáros ösvényeken!

– Legalább hallgass végig! Ez csak óvatosság, itt az emberek még mindig nincsenek biztonságban.

– És mi okunk lenne úttalan utakon ténfergni?

– Meg akarom mutatni mindazt, vagy legalább a töredékét, amit nem látsz, amit eltakar-nak előled, mintha nem is létezne. Azt akarom, hogy tudj róla, mert te segíthetsz. Ha a saját bőrödon érzed a veszélyt, megtalárod a módját, hogy felfedd az üldözést, a méltatlanságokat, a manipulációt a lakosság számával, mert éle-tekről van szó.

– Tehát ezért nem hajthatunk a rendes utakon, mert akkor megtudnák a hazafiak, merre keresgéljenek, hol rejtőznek, akiket keresnek.

– Pontosan. Nem lőhetnek agyon, de egy kéksapkást is agyoncsaphat véletlenül egy farönk. El sem tudod képzelni azt a leleményességet, ahogyan ezek embereket tüntetnek el, csapdá-

kat állítanak, adatokat hamisítanak meg, terepet alakítanak át, mint valami kulisszát, hogy ne azt lásd, ami valójában ott van.

– Holnap ebéd után indulunk. Olyankor az agya mindenkinek leereszkedik a hasába. Kevésbé éber. Vagy éppen a szálláshelyén alszik.

A hazafiak főhadiszállása egy hajdani lovagvár volt, elfoglaltak egy védett épületet. Az udvarában álltak a dzsipjeik. Egyszerre pattantak be, és nagy sebességgel hajtottak le a szerpentinén. Ez volt a főút. Belátható volt a környék. Erre akartam éppen rákanyarodni. A Jobbkezem figyelmeztetett, hogy várjuk ki ezt a vonulást.

– Nem tudhatod, mire készülnek.

Fentről mindent láttunk. A második kanyar után tűntek fel a fiatalok. Talán gyerekek. Nem láttam tisztán, mert a bokrok között bujkálva rohantak lefelé.

– Ha elkapják őket, ezeknek annyi – mondta a Jobbkezem.

Amint gurulni kezdtek lefelé a dzsipek, a suhancok rádöbbenek, hogy nincs értelme a bujkálásnak. A csapat szétfutott, úgy szétszóródtak pillanatok alatt a fák között, hogy nyomuk sem maradt.

A hazafiak járművei egyszerre fékeztek az útpadkán. Kiszálltak, és dühösen csapkodták a kocsiajtókat. Már megint elinaltak.

– Hogyne szöktek volna meg – dörzsölte kárörvendően a tenyerét a Jobbkezem. – Majd talán hagyják magukat!

– Meg sem próbálnak utánuk eredni?

– Te nekik szurkolsz?

– Dehogy szurkolok. Csak nem éppen élet-szerű. Ha már ilyen iramban nekifeszültek a hajszának, akkor befékeznek és feladják?

– Azért fékeznek be, mert már otthagyták néhányszor a fogukat. Ezért van még mindig golyóálló mellény rajtuk, hadi felszerelés van náluk, még akkor is, ha tilos a fegyverviselés, és ennek súlya is van. Nem vágnak neki nyakig a csalánban, hogy a nyomukba eredjenek, mert

a fiatalok eleve fűrgébbek, ismerik a rejtett ösvényeket, itt nőttek fel. Vannak nekik is fegyvereik, és ha hallasz néha távoli fegyverropogást, azok az ő lögyakorlataik a barlangokban. Bármelyik hazafit leszedik a fákról a mesterlovászeik. Nem túlzás, már több hazafit láttam, ahogy holtan kihúzták őket az erdőből, és kitétték az út szélére.

– Tehát a suhancok vannak itt túlerőben, ezért félnek tőlük.

– Van rá okuk. A suhancok szüleit ők ölték meg. Nagyon sok kamasznak sikerült elbűjnia, elmenekülnie, és ők egymást erősítették, nevelték. Van, aki már öt-hat éve árva közülük. Tehát vannak húszévesek is. A hazafiak az ő elhunyt szüleikkel egyidősek. A hazafiak erőfölénye megkopott, mára eltunyultak, csak a hatalmat, a területeinket akarják. Túlgondolták ezt a háborút. Cinizmus, hogy ők nevezik magukat hazafiaknak, holott agresszorok, megszállók. Nem vitás, hogy a hegy ezeké a fiataloké. Olyan eldugott rejtekhelyeik vannak, amit csak ők ismernek. Taposóaknákkal rakták körül, ezért lehetetlen felderíteni a szálláshelyüket. Senki sem bíznak, senkit nem engednek a közepükbe, számolják a napokat, hogy a békeerők végre elvégezzék a népszámlálást.

– Megértem. Nem élhetnek így örökké: iskola, civilizáció nélkül – tettem hozzá.

– Csoportosan járnak a közeli falvakba, hogy megvédjék egymást, ilyenkor bevásárolnak. Gyakran csatlakoznak a kéksapkások konvojához. A lányok rengeteg gyümölcsöt szállítanak a piacra, hiszen megmaradtak a fáik, nem volt az olyan régen, amikor a szüleikkel együtt szilvát, szelídgesztenyét, málnát, fűgét, szőlőt, mandulát, mogyorót, körtét telepítettek, ebből élt a családjuk. Nekik nem kell elmesélni, milyen a civilizáció, saját áramfejlesztőjük, rádióadójuk van, és be tudják majd hozni a lemaraadást az iskolában is, ha rendeződnek a dolgok.

– Miért nem költöznek valamelyik faluba? Ott biztonságban lennének.

– Nem biztos. Még kiskorúak. A hazafiak arra hivatkoznának, hogy ezek az ő árváik, a dokumentumirodákat mind felrobbantották. Elvinnék őket erőszakkal. Most, amikor szavazás lesz, minden ember számít, az is, hol él, a gyerekek is. Ezért annyira fontos, hogy még birtokolja-e valaki a saját területét. Már nem lehet felgyújtani a házát és elvenni a telket.

– De ők nem partizánok. Inkább egy indián törzsre hasonlítanak. Hogyan tudnák fenntartani a status quót?

– Ezért vagytok itt ti!

– A határidő már nagyon közel van, amikor ez a térkép pontosan kirajzolódik. Tudom, mert láttam a szerződésünket, és abban szerepel a választások lebonyolítása is. Aztán egyik napról a másikra itt sorompók állnak majd.

– Ezért harcol most mindenki, a maga módján, ahogy tud. Mindannyiunknak van igazságérzete, senki nem adja, ami az övé, az élete árán sem. Minden bizonytalan.

– Olyan nagy változások nem lesznek. Ők veszítették el a háborút.

– Minden fa számít ebben az erdőben, azt hidd el nekem.

– Jól van, most már visszarepültek fészekükbe a csókák, ereszkedjünk le.

Ugyanazon a helyen állítottam le én is a motort, ahol a dzsipek féknyomait láttam.

– Én nem féltém a bőrömet, talán nem lőnek rám.

– Nem lőnek rád, de távolságot tartanak, anynyi szörnyűséget átéltek már, hogy nem bíznak az idegekben.

– Azért körülnézhetünk itt.

– Persze. De nem találkozhatasz velük, szemmel tartanak, észre sem veszed – figyelmeztetett a Jobbkezem.

– Legalább vinnék fel a körletünkbe friss gyümölcsöt a többieknek, nagyon megörülnének neki, úgyis azt mondom majd, hogy a faluba mentünk a piacra. Ilyenkor, augusztusban terem a legtöbb gyümölcs. Kifizetem az árát. Hadd segítsék!

– Nem rajtam múlik, nem ígérhetem meg, hogy tudok közvetíteni, de megpróbálom.

– Akkor most itt hagysz egyedül?

– Az volna a legjobb. Egyébként se hagyd itt őrizetlenül a kocsidat.

– Mégis meddig várjak?

– Húzódj az árnyékba. Itt nem eshet bajod. Van telefonod is. Pontosan egy óra múlva visszajövök.

Eltelt negyed óra, pörkölt a nap, csak a rovarokat lehetett hallani... Aztán mögöttem egy gally roppanását.

Egy nyurga, tagbaszakadt fiút pillantottam meg a fenyő sötét árnyékában. Testbeszéde elárulta, hogy feszült, sőt ellenséges.

Biztattam, hogy jöjjön közelebb, beszélgesünk.

– Elmondom, ki vagyok, és akkor nem fogsz tartani tőlem – próbáltam meggyőzni, de csak legyintett.

– Tudom, ki vagy – mondta határozottan.

– Honnan tudhatnád?

– Minden szót hallottam, miről beszéltek az előbb.

– Nem is láttalak.

– Komoly gyakorlatunk van a rejtőzködésben.

– Mégis előmerészkedsz?

– Mert nem akarom, hogy valamiféle vadembernek gondolj bennünket. Sőt, tehetnél is értünk valamit: tudja meg a világ, hogyan élünk, és kitartunk.

– Többes számban beszélsz. Te másokat is képviselsz. Honnan tudod, hogy bízatsz bennem?

– Nálunk mindenki ért valamihez. Nekem csak egyetlen képességem kifinomultabb a többiekénél: az emberismeretem. Szinte csak ez tartott életben.

– Te is árva vagy, mint a többiek?

– Igen.

– Ezt nehéz feldolgozni. Ha lehet egyáltalán.

– Nem nehéz, mert egy egész közösség élte át együtt a veszteségeket, és mi fiatalok vagyunk,

nekünk van jövőnk. Sokan elme gyünk innen külföldre, szívesen látnak bennünket, új életet kezdünk, de előbb ezt a földet megvédjük, és visszaadjuk a saját családunknak, a rokonainknak, a barátainknak, akik maradnak. A legidősebbek már családot alapítottak, vannak csecsemők is. Nekünk van csak itt helyismeretünk. Az épületeinket, az egykori sítópontokat, régi vadászházakat felülről is álcáztuk, hogy még a repülőkről se lehessen őket felderíteni. A természetes forrásokból vezették be az ivóvizet. A völgyekben a folyók bőségesen ellátnak bennünket hallal. A tengerhez közeli részeken az olajbogyó is megterem. Óvatosnak kell lennünk, mert a hazafiak csak prédának tekintenek bennünket, akiket el kell ejteni, le lehet vadászni, és aztán a legfondorlatosabb módon eltüntetni az áldozatokat. Ne legyél naiv békefenntartó, mert itt még mindig ölnek válogatás nélkül, késsel, villával, bármivel, hogy balesetnek tűnjön, vagy egyszerűen lehajítják a prédát a sziklarésbe.

– Az is a munkámhoz tartozik, hogy jelentéseket írok. És tudod, nekem még az is fontos, hogy orvos leszek.

– Mi lesz a szakterületed?

– A lélekkel foglalkozom.

– Bolondokkal?

– Nem mindenki beteg, aki hozzám fordul, talán csak el kell valamit mondania, hogy tudjam, hogyan segítek.

– Nekem mit kellene elmondanom, ha már orvos lennél, és bekopognék a rendelődbe?

– Megkérdezném tőled, hogy kiket látsz a poszttraumás tükörben.

– Honnan tudod, hogy ott látom őket?

– Elég sokat tanultam erről. De azért örülnék, ha elmondanád, nálad ez hogyan működik.

– Valóban így... A tükörben látom a családom, ott vannak a szüleim is, ahogyan megőrizte őket az emlékezetem: a vonásaikat, a ruhájukat. Ott állnak mellettem, hiszen én állok a tükör előtt.

– Ami azt jelenti, hogy majd újra láthatod őket.

– Ebben nem hiszek. Nincsen túlvilág. Csak a felidézésükben hiszek, és ezt valóban tudatosan gyakorolom a tükör előtt. Fontos, hogy ne felejtsek el senkit, mert nagyon kicsi voltam, amikor elveszítettem őket.

Megint reccsentek az ágak, döngő léptekkel, egy talicska terhével érkezett meg a Jobbkezem.

– Szóval diskuráltok, nekem meg leszakad a derekam a tehertől, úgy megrakták a lányok a kosarakat friss gyümölcsökkel.

– Azért vagyok itt, hogy segítsek az autódba pakolni, és utána visszatolom üresen a talicskát – mosolygott az ismeretlen beszélgetőtársam.

– Te azt is tudtad, hogy majd szükség lesz rád?

– Rám mindig szükség van.

– És hogy ment? – kérdeztem a Jobbkezemtől.

– Látom, sikerült szépen bevásárolnod. Nagyon hálás vagyok érte. Mennyivel tartozom? Gondolom, ezt is majd a talicskás fiúnak kell adnom.

És szedtem volna elő a pénzt, de a talicskás fiú leintett, hogy nem pénz kell.

– Akkor mivel viszonzozhatom?

– Ezzel – nyújtott át egy papírlapot a Jobbkezem.

Jó hosszú lista volt, ők ketten türelmesen várták a hatást, mit szólok hozzá, ha végigolvastam.

Bármilyen hosszú is volt, nem nagy értékű tételekből állt, csak mint amikor egy műszaki boltba megyünk bevásárolni. De rögtön megértettem, hogy ezt az erdőben vagy a falu boltjában nem lehetne beszerezni. Néhány méternyi huzalok, drótok, pontos átmérővel, elemek, tükörlencsék, telefonalkatrészek, mérőműsze-

rek, csatlakozók, számítógéppanelek, számokkal és betűkkel feltüntetve, amikről csak sejtettem, hogy mikroelemek, de létfontosságúak.

– Bólogattam, hogy rendben, szólok a műszakis barátomnak, hogy nekem erre van szükségem, nem lesz semmi gond, csak kétnapnyi türelmet kérek, és elhozom.

Elégedetten csapták össze az öklüket, a törzsi összetartozás jeleként.

– Hova hozzam?

– Minden délben itt állok a fenyő árnyékában, és látom, ha közeledik valaki. Még a postás is tudja – mondta a talicskás fiú.

– És nem árul el?

– Akkor már nem élne.

– Ezzel bizonyára maga is tisztában van. Ha hazamegyek, megígérem, hogy írni fogok, és ehhez a fenyőhöz címezem a leveletem.

Végre nevettek. Önfeledten, nem félve senkitől. Mintha hónapok feszültsége szabadult volna fel. Visszhangzott a hegy. A tagbaszakadt, magas fiú elindult az ösvényen a talicskával. Hangosan énekelte Toni Braxton dalát, az *Un-Break My Heart*-ot. Egyre halkult, elnyelte az erdő. Majd beleírom a jelentésembe mindazt, amit mondott, és amit itt láttam. Még hosszú percekgig bámultam a nagy szemű szőlőt, a rengeteg barackot, az almákat, az erdei áfonyát, a fekete héjú fügét, a sokféle körtét. Olyan becsületesen felpakolták, hogy egészen elérzékenyültem. Ennyi finomságot nem is láttunk hónapok óta. De velük, a többiekkel a körletben megfizettetem, és még meg is köszönik! Ők is örülni fognak a gyönyörű, érett gyümölcsöknek, mint a kisgyerekek. Ez a pénz az én szerencsém, de nem teszem zsebre, hanem az utolsó garasig visszajuttatom nekik, ennyi még biztosan kell a békéjükhöz.

Farkas Gábor

A vadász és a nyúl

(nem tanköltemény)

Odújában a nyúl is világtalan –
szaporán verő forrásnyi szívével
otthona verméből néha kitérdel,
reméli az időt, ami hátravan.

Léte remegés, lüktető madártoll –
nem ő dönt, hogy ki vadász és ki étel.
Ahogy Mindenséget a Semmi érlel,
úgy él, kezdődik, és múlik magától.

Részletkérdés, hogy kinél van a puska,
kinek a keze simul rá a tusra,
ki húzza meg a ravaszt, és ki dől el,

ki hogyan bír a ránk szorult idővel?
A nyúlnak sem gyengesége, ha hátrál,
mégis szerencsétlenebb a vadásznál.

Ködre feszülnek

Harmadnapra a szó elfed, mint rész az egészet.
Mint a csiszolt kétség, ködre feszülnek a fák,
vákuumot érlel a versben a Mindenség maradéka.
Omlik a tér, az idő, és a segélyvonal is
foglalt. Fásult mondataimban líra a látszat,
jéggé dermed a vers, fagynak a daktilusok,
elkorhadt fakereszt minden szép hexameter már –
vonszolják a reményt, ritmusuk elszórt csend.

Farkas Gábor
(1977, Miskolc)
költő, kritikus, tanár,
Budapesten él

Jászberényi József
(1972, Budapest), irodalom-
történész, kultúrtörténész,
Szentendrén él.

Jászberényi József

Rólad van szó... személyes megszólítás, hétszáz év távlatából*

(Cimabue: *Santa Trinita Maestá*)

„Én, az Úr, hívtalak meg az igazságban, én fogtam meg a kezed, és én formáltalak. Megtettem a népnek szövetségül, és a nemzeteknek világosságul, hogy nyisd meg a vakok szemét, és szabadítsd ki a börtönből a foglyokat és a tömlöcből azokat, akik a sötétségben ülnek.”

(Iz 42,6-7)

Azt, hogy mi a művészet, huszonhat évszázad óta, Platón és Arisztotelész korától a különféle értelmezői közösségek könyvtárnyi írással magyarázták. Minden közösség ki is jelölte a saját kánonját: művek sorát, amelyeket magáénak érez, s ezen keresztül természetesen a hozzá szóló, őt inkább megérintő művészeket és alkotói korszakokat is. Természetesen a kánonok még az értelmezői közösségeken belül is gyakran változtak, s ezek tovább gyarapították a művészetről alkotott véleményeket is. Úgy vélem azonban, hogy ezek az elsősorban gondolati játékok a „lélek balga fényűzésévé” lesznek, ha valamikor, életünk során egyszer *egzisztenciálisan érint meg* minket egy műalkotás, mondjuk így: „hirtelen és váratlanul átölel”. Ez nem azt jelenti, hogy a mű egy-egy szegmense olyan, mintha nekünk szólna, de nem is azt,

hogy a mű egy része vagy egésze éppenséggel válaszol valamely aktuális életproblémánkra. Sőt: még csak nem is arra gondolok, hogy egy-egy mű a lét nagy kérdéseiről szól. Nem, ezek olyan művek és pillanatok, amelyek alapvetően kimozdítanak eddigi életünkből, és *felhívják a figyelmünket teremtetségünkre*, s az ebből fakadó éthoszra és feladatainkra. Ezeket az örök emberi sorsról és az ember teremtett kozmoszba való beágyazottságáról szóló műveket egészen más művészek hozzák létre, mint akiket *homo aestheticusnak*, *homo politicusnak* vagy *homo ludensnek* nevezünk (nem is szólván a posztmodern kor bricolage-művészeiről).

A megszólító műveket a fiatalkori ordas eszméiből egy katolikus pap önmagára ébresztő szavainak hatására több mint harminc évvel ezelőtt megtért, s azóta mélyen hívő keresztényként él, s erről több művében is hiteles bizonyosságot tévő Joseph Pearce irodalomtörténész és filozófus szép szavával a „*homo anthropos*” teremti. A *homo anthropos* az a művész, aki egyszerre csak „csodálkozva néz fel a kozmoszra, és látja, hogy gyönyörű. Képzületét, a saját magában rejlő *imago dei*-t használja a Teremtés érzékelésére és felmutatására, illetve a szép dolgok létrehozására a művészi tevékenység hálaadási folyamatában.”¹

* Az esszé a szerző várhatóan 2021-ben megjelenő, *Homo Infantilistól a Homo Anthroposig (Visszavezetés a szakrális művészethez)* című könyvének első, bevezető fejezete.

1 Joseph Pearce: *History and the Holy Family, Imaginative Conservative*, <https://theimaginativeconservative.org/2020/12/history-holy-family-joseph-pearce.html>

Ha az ember átélte az *imago dei* eszközével munkálkodó, az Istent és teremtését dicsőítő, a művészi munkát hálaadasként felfogó művész alkotásának csodáját, akkor mintegy átlép egy kapun, s egész további életében azt a művészetet keresi, amelyben saját teremtettségét és az ebből adódó személyes és szociális feladatait egyre jobban megértheti.

A felvilágosodás előtti művészet a barokkig alapvetően a *homo anthroposok* művészete volt. A kevés kivételtől eltekintve a művész saját teremtettségét nem hogy nem kérdőjelezte meg, de számára ez a megértés alapja és közege volt. Egy olyan ház, amelyben a lét lakozást vehet, különben a külső sötétségben, számkivetetésben kénytelen élni. Ha ezt a mély istentapasztalatot megértjük, felfoghatjuk, hogy a premodern kor gyakran névtelen művésze nem egyszerűen csak hívő volt, hanem Istent valódi tapasztalatként élte meg, s ezt mutatta fel az emberek számára is. Munkája nem gőgös, *homo superbus*-önfelmutatás volt, mint a modern és posztmodern művek túlnyomó része, hanem szolgálat, a Teremtő szolgálata.

Ezek a művek még többnyire nem váltak az enyészet áldozatává, így továbbra is intenek nekünk a templomok faláról, koncerttermekből, a múzeumok tárlóiból, régi kéziratok megsárgult oldalairól, esetleg modern, kritikai kiadások lapjairól. De ez az intés egyre kevésbé talál figyelmes szemekre és fülekre, s ha valaki egyáltalán rájuk is tekint, akkor vagy a *flaneur* mindent látó és mindent megengedő gondolatmenetével kuriózumot, érdekességet, de egyszerűs mind a komfortzónájából kiléptető, így individuális szabadságát veszélyeztető unikumot lát bennük, vagy a tudomány embereként azonnal gondolati kategóriákba rendezni és értelmezni akarja azt, *ami valójában minket értelmez és helyez el a teremtett világ rendszerében.*

Cimabue általam itt kiemelt festménye 1471-ig oltárkép volt, majd a 19. században került át a firenzei Santa Trinita-templom egyik

melléképületéből az Akadémia Galériába, végül 1919-ben az Uffizi-képtár második szobájába.² Kevésbé valószínű, hogy a sietős flaneur, aki a nagy reneszánsz képek és szobrok (Leonardo, Michelangelo, Raffaello, vagy éppen Bronsino, Botticelli, Mantegna, Filippo Lippi, esetleg Dürer) látására vágyik, akár egy percet is elidőzne előtte. Ha rátekin, legföljebb élénk színei, vagy Mária és/vagy a Kisjézus furcsa szeme ragadja meg.

A szakember, aki például a trecento vagy tágabban az itáliai (esetleg csak a toszkán) reneszánsz festészetét kutatja, pedig ismeri már jól a képet. Olvasott arról, esetleg tanította is, hogy az úgynevezett *Hodegetria*-hagyomány³ sajátosan „megszüntette megőrző” képe ez: egyrészt a jobb kézben tartott kisdeddal és a Jézusra mutatással teljesen követi a *Hodegetria*-hagyományt, másrészt viszont hagyományegyesítő, hiszen a bizánci ikonfestés találkozik itt a nyugati, perszonalisabb ábrázolással.⁴

2 Megtekinthető az interneten is, egy virtuális séta keretében: <https://www.visituffizi.org/halls/hall-2-of-giotto-and-the-13th-century/>. A festmény felállítási helyszíneinek rövid történetét lásd: Giuseppe Nifosi (2019): *Le Madonne in trono di Cimabue, Duccio e Giotto. Tre Madonne in trono agli Uffizi*, <https://www.artesvelata.it/madonne-trono-cimabue-duccio-giotto/>

3 Lásd erről bővebben: Flora Boros: *Myth and Miraculous Performance: The Virgin Hodegetria*, 2014, <https://blogs.getty.edu/iris/myth-and-miraculous-performance-the-virgin-hodegetria/>

4 Ahogy Babits mondja: „izgat a régi Cimabue / mint egy bizanti ős talány” (*Páter Ignotus*). A *Pallas Nagy Lexikona* 1893-as negyedik kötete szerint: „Noha műveiben a bizánci jelleg még felismerhető, a szabadabb, önállóbb felfogás is kifejezésre jut bennök” (370.) *Révai Nagy Lexikona* 1912-ben ezt írja: „Firenzében a S. Trinitá templom számára festett oltárképe (ma a firenzei Accademiában), úgyszintén a pisai S. Francesco templom számára festett Madonnája (Páris, Louvre) elrendezésében, részleteiben még szoros összefüggésben van a bizánci mintákkal, de természetesség, elevenség dolgában már

Mária és Jézus hús-vér emberekként, mimikával, beszédes szemekkel jelennek meg előttünk. Harmadrészt pedig ezt az egészet egyesíti a *Maestà*-motívummal, tehát a két szereplő fenségeseen ábrázolva, a mennyországi trónszéken ülve, angyalok körében van, alattuk, a trón szintje alatt – szintén merőben szokatlanul – négy ószövetségi szereplő áll.

A szakember tudja azt is, hogy Cimabue az első festő, akinek a neve is fennmaradt, s azt is tudja Dante Purgatóriumából, hogy Giotto hírneve igen hamar elhomályosította – így kifejezetten könnyű abba az értelmezési és egyben értékelési csapdába belesétálni, hogy Giotto felől nézünk Cimabue-ra.⁵ Vasari anekdotáját is ismeri, aki Cimabue-ra Giotto gyerekkori fedezőjeként is tekint. Talán az sem ismeretlen a számára, hogy Cimabue öt(!) másik képet is festett ebben a témában. (Az egyik Assisiben, a Szent Ferenc-templomban, a másik Firenzében, a Santa Maria Novella-templomban van, a harmadik Pisában volt, de Napóleon katonái révén a 19. század elején átkerült a Louvre gyűjteményébe. Ezen kívül van egy változat Bolognában, a Santa Maria dei Servi-templomban, és Londonban is, a National Gallery gyűjteményében). Ez a tény a szakembert óhatatlanul összehasonlításokra is készíti, ahelyett hogy csak erre a műre koncentrálna (amely egyéb-

ként sokkal összetettebb a másik ötnél, például azokból teljességgel hiányzik az ószövetségi tematika, illetve ez az egyetlen kép az ötből, ahol Krisztus nem Szűz Mária térdén ül, hanem kissé odébb, a trón szélén).⁶

Kétféle viselkedés nem engedhet tehát a mű valódi közelségébe jutnunk: egyik esetben a szenzációkra kihegyezett, felületes, rohanó befogadói attitűd, a másik esetben a „már ismert” gondolatot erősen sugalló, történeti folyamatokat látó és teremtőszakmai tudás akadályozhatja, hogy belépjünk a hermeneutikai körbe, a megszokott sablonoktól eltérő, és érvényes kérdéseket tegyünk fel a több mint hét-száz éve készült műnek.⁷

Ha képesek vagyunk, ellenállván a képtárban grandiózus mennyiségben és minőségben felsorakoztatott nagy reneszánsz mesterművek csábításának, egy pillanatra – ha elfelejteni nem is lehet, de – felfüggeszteni, zárójelbe tenni művészettörténeti ismereteinket, s „csalás nélkül, könnyedén” mégis megállni hosszabb időre Cimabue képe előtt, megtörténhet velünk az, amit a *homo anthropos* csodája jelent.⁸ Egy-

a toscanai művészet új törekvéseit árulja el” (501.) 1888-as monográfiájában a teremtő egyéniség/személyiség megjelenésére hívja fel az 1300-as évek elejének művészete kapcsán a figyelmet Jozef Strzykowski (*Cimabue und Rom, Funde und Forschungen zur Kunstgeschichte und zur Topographie der Stadt Rom*, 1.) Bangha Béla *Katolikus Lexikon*ának szócikk-írója 1931-ben pedig igazságtalanul meg is rója Cimabuet: „E művek igen kiváló mestert revelálnak, aki azonban nem volt az a nagyszabású művészegyéniség, amilyenek a firenzei hagyomány tartja” (329.)

5 Lásd például Messalla (2017): *Florence: Florence: Giotto at the Uffizi*, <https://corvinus.nl/2017/12/29/florence-giotto-at-the-uffizi/>

6 Az, hogy Krisztus nem édesanyja térdén ül, egyes elemzőket oda ragadja el, hogy azt írják: Krisztus a levegőben ül, tehát legyőzi a természet törvényét – Cimabue pontosan ezt akarta bemutatni. Ezt magam túlzásnak érzem, a figyelmes szemlélő ugyanis jól látja, hogy Krisztus a trón szélén ül. (Joseph Polzer: *Concerning the Chronology of Cimabue's Oeuvre and the Origin of Pictorial Depth in Italian Painting of the Later Middle Ages*, Zograf, 2002/01. 131.) Giotto Ognissanti Madonnája az, ahol egyértelműen látható, hogy Krisztus édesanyja térdénél magasabban ül, gyakorlatilag a levegőben.

7 Ezek között a történeti, folyamatokat látó vizsgálatok között is nagyon sokféle színvonalú van. Cimabue művének egyik legszebb, a képnyelvesség korabeli alakulását illető, történeti folyamba illesztett vizsgálata az imént hivatkozott Joseph Polzeré.

8 Ugyanerre, a művészettörténeti folyamatserűségről szóló ismeretek zárójelbe tételére és az egyedi művel való szembesülésre hívja fel a figyelmet

szerre csak láthatjuk, amint a mennyországban játszódo jelenetben a trónszék – amely minden bizonnyal díszítése és szerkezete tekintetében a festő teljesen egyéni alkotása,⁹ és a késő középkori táblaképeken ábrázolt trónusok között a legnagyobb¹⁰ – az angyalok közül mintegy kiemelkedik, s elindul felénk. Mária közeledő arca ránk tekint, miközben fiára mutat, s a Fiú, aki felemeli egyik kezét, s a másikkal minden bizonnyal az Újszövetség egy folióját, „az Úr Szavát” tartja,¹¹ szintén egyre közelebről a szemünkbe néz. (Ellentétben az Assisiben, Bolognában, Londonban és a firenzei Santa Maria Novellában található változattal, ahol Jézus édesanyjára tekint, s megegyezően az eredetileg pisai, most a Louvre-ban találhatóval, ahol Jézus szintén ránk néz).

Ezen a képen a főszereplők nem fürkésznek, nem kutatnak, nem vádolnak – egyszerűen, őszintén és tisztán szembenéznek velünk. A mennyország tere hirtelen megjelenik körülöttünk, és megjelenik bennünk: az ember ekkor odaáll Jézus elé, szembenéz vele, s Jézus szelíden, szomorú szemével megkérdezi tőle: *tudod, hogy itt vagyok veled? Tudod, hogy szeretsz? Tudod, hogy meghaltam érted?*

Ezt a pillanatot látja, s Jézust és Máriát figyelni a trón alól Jeremiás és Ézsaiás is, kezükben ószövetségi idézetet tartalmazó könyvtörcsével. Ézsaiás az, aki megjósolta a Megváltó Szűztől való születését (Iz 7,14), s büntől meg-

szabadító, üdvösségre vezető küldetését (Iz 42,1-7), amely minden népre vonatkozik (Iz 42,6-7), s ezért is jutott a Mennybe. Jeremiás volt az, akik tudta, hogy a Megváltó a szeretet szövetségét köti majd a világ minden népével, s ezt a szeretetet immár mindenki a szívében fogja érezni (Jer 31,33). Vele véget ér az addigi történelem, s megkezdődik az emberiség Végítéletig tartó, utolsó nagy korszaka. Ahogy az indiai Puránák mondják: a Kali Yuga, a sötét kor vége. Ebben az időszakban, amikor az ember teremtettsége a teremtett számára egyre jobban elhomályosul, nagyon fontosak a *homo anthroposok*, azok a művészek, akik nem pusztán beszélnek róla, hanem bemutatják ezt a teremtettséget, kiléptetvén minket a mindennapiság pragmatikus világából. A firenzei Cimabue ilyen volt, Istent és a Teremtést szolgáló művész.

A magyar nyelv különös bölcsessége, hogy az „értés” kifejezésben ott rejlik az „érik” szó is (ezt sem az understanding, sem a verstehen, sem a capiscere nem tartalmazza). Ahhoz, hogy megértsük ezeket az időtlenség távolából megszólító műveket, meg kell érnünk, „el kell hagynunk a gyermekhez illő dolgokat”. De, egyszerűsmond rá is kell érnünk: adnunk kell magunknak időt a *homo anthroposokra*, mert műveikkel a mindennapiság szaladó idejéből az időtlenség idejébe/időfelettségébe lépünk, előre megtapasztalván azt, ami a nagy átlépés után a színről színre látásban végre mindannyiunkra, türelemmel és szeretettel vár.

Pierre Soulages francia festőművész is. 2001-ben írt erről, amikor Cimabue-ről nyilatkozott egy egészen fantasztikus körülmények között megtalált és megvásárolt Krisztus-képe kapcsán, s írásában hosszan utalt a Louvre-ban található Mária-festményre is. „A művészet nem egy lánc” – írja. (Idézi Camille Bichler 2018-ban: <https://www.franceculture.fr/peinture/pierre-soulages-la-vierge-en-majeste-de-cimabue-est-contemporaine>)

9 Vö.: Strzykowski, i.m. 53.

10 Polzer, i.m. 130.

11 Uo. 131.

Kovács Katalin
(1972, Győr)
egyetemi oktató,
Szegeden él

Kovács Katalin

A hófehér ördög

(Árkossy István képe alá)

A festett tűzfalak mögött rejtőznek a néma ördögök. Szarvuk hegyére feltűzik az álmokat, amelyeket titkon, éjszakánként gyűjtenek: besurrannak az alvó testek kigőzölgéseitől langyos hálósobákba, megmerítkeznek a verejték illatában, majd – még mielőtt az alvók felriadnának – gyorsan odébbállnak.

A zsúfolt piactéren láttam meg az ördögöt. Koromfekete volt, egy sátor sarkában meghúzódva állt, s annyira észrevétlennek tűnt, hogy árnyéknak lehetett vélni a napsütésben. Szúrós szemmel méregette a portékájukat méltató, nagyhangú árusokat, jól láthatóan nem volt ínyére a vásári forgatag, a zsvajgó tömeg, a fények és a színek tobzódása. Odasettenkedett egy szőnyeget áruló, vörös kaftános arab férfi mellé, s becsmérően húzta el a száját a nővényi indákat formázó minták láttán. Kisvártatva egy színes üvegcsébe rejtett, ételelixír-cseppeket kínáló árus mellett láttam viszont, furcsa grimaszokat vágott, és néha gurgulázó hangok buggyantak elő a torkából. Látszólag senki sem méltatta figyelemre, sem az árusok, sem a vásárlók: az ördög olyan természetesen mozgott a piactéren, mintha maga is a vásár tartozéka lett volna.

Délre járt az idő, teljes erejével tűzött a nap. Belefáradt a szemem a nézegetésbe: érzékeim annyira túltelítődtek az élénk színekkel és az erős illatokkal, hogy egybemosódtak a körvonalak, s képtelen voltam megkülönböztetni egymástól a különféle formákat. Hiába keres-

tem mindenütt az ördögöt, nyoma veszett, mintha a téren terjengő, bódító pézsmá- és ámbraillattal együtt ő is elillant volna.

Az árusok szedelődzködtek, egymás után bontották le sátraikat. Megszomjaztam a nagy melegben, szerettem volna meginni egy csésze teát, mielőtt hazaindulok. A közelben sehol sem láttam italárust, míg végre a tér sarkában felfedeztem egy fekete-fehérre mázolt, „Elixírek – italok” feliratú rozoga bódét, amely elütött a teret alkotó sátrak – tarkaságuk ellenére mégis rendezettnek ható – összképétől. A bódé felé vettem az utam, s amikor eléje értem, meglepődve fedeztem fel, hogy az ördög áll az ütöttkopott pult mögött.

Szemében halványzöld tüzek gyulladtak fel, mikor megszólítottam. Egy pillanatig habozott, grimaszba rándult az arca, majd eltűnt a tákolmány belsejében, és néhány perc múlva bukkant csak fel újra. Papírpohárba töltött, zavaros állagú folyadékot kínált felém. Elbizonytalanodtam, amikor megláttam kezén a befelé görbülő karmokat; legszívesebben visszautasítottam volna az ördög italát, de annyira gyötört a szomjúság, hogy legyőztem ellenérzésemet, és elfogadtam a gőzölgő folyadékot.

Amikor a számhoz emeltem a poharat, elsötétült az ég, szürke köd ereszkedett a piactérre, és hatalmas, puha pelyhekben szállingózni kezdett a hó. Beborította a teret, a házakat, az utcákon sétáló, csodálkozó járókelőket, akik nem tudták mire vélni a szokatlan jelenséget. Mindent ellepett a hó, fehérre színezte az ördögöt is, csak

a két szarva és a szeme környéke maradt fekete. Különös látványt nyújtott az ördög a hóesésben, leginkább egy mosómedvéhez hasonlított, eltűntek a karmai, és csigavonalba csavarodott a farka.

Egy hajtásra megittam a teát, és fizetni szerettem volna az ördögnek, de nem találtam: köddé vált, és csak egy apró, fehér hókupac maradt utána az üresen tátongó piactér közepén.

Árkossy István: Ördög hóhullásban (olaj, vászon, 40 × 70 cm, 2017)

„az irodalom az élet nélkülözhetetlen része”

Vasy Géza
(1942, Budapest)
irodalomtörténész,
József Attila-díjas

Interjú Vasy Gézával

A József Attila-díjas irodalomtörténészt *Fölrepültek rajban* című új kötetéről, a szerkesztői elvről mint politikai tetről, az irodalmi fegyverbarátságról és az Egész hirdetéséről kérdeztük.

– A kötet a Kilencek költőcsoportról szól, róluk 2002-ben már kiadott egy könyvet. A Fölrepültek rajban miben tér el ettől a kötettől? Milyen üzenetet kívánt közölni a szerkesztési elveivel?

– Két könyvem a Kilencekről szorosán és szervesen kapcsolódik egymáshoz, természetesen ismétlések nélkül. Barátaim is sokat változtak. Az érett felnőttkor alkotásait szükségszerűen követte az „öszikék” ideje. A fájó hiányok is egyre sokasodtak: Rózsa Endre után eltávozott közülünk Utassy József, majd Oláh János is. Már a költőcsoportról írt első könyvem befejezésekor munkált bennem a folytatás igénye. Egyrészt azért, mert az irodalomtörténeti művekben nem létezhet teljesség, másrészt azt is tudtam, hogy az irodalmi alkotások értelmezési köre a végtelen felé nyit utat.

E kötet összeállításában is természetesen következnek egymás után a különböző szempontú megközelítések. A visszatekintő történeti, irodalomtörténeti összefüggések bemutatásától kezdve az egyes alkotók pályaképének, portréjának megrajzolásán át, egy-egy motívum, mű elemző értelmezéséig többféle fogódzót ajánlok a szerzők műveinek megismeréséhez.

Kötetem szerkesztésének elve rendkívül egyszerű és természetes volt. Mint első köny-

vemben, ebben is ábécérendben következnek egymás után a költők, én ezt tartottam a leginkább demokratikusnak. Első antológiájukban maguk a költők nem ilyen sorrendet követtek, de a későbbi gyűjteményekben fokozatosan visszatértek a születési évszámok rendjéhez. Ehhez képest minden változtatás ötletszerű lett volna, hiszen ezek a költők ma is összetartoznak, szövetséget alkotnak, de kilencen kilencfélék. Szorosabb vagy lazább barátságban éltek, de olykor annyira eltérően más a költői szemléletük, annyira más utakon járnak, hogy a leggyéértelműbben fegyverbarátságnak lehetne nevezni összetartozásukat.

– Mi a kötet címének jelentősége?

– Új könyvem címe tulajdonképpen szabadidézlet Nagy Lászlótól. Amikor 1969 decemberében megjelent a Kilencek költőcsoportjának legelső antológiája, az *Elérhetetlen föld*, ahhoz ő írt bevezető kisesszét. Ebben szerepelt az a kifejezés, hogy a fiatal költők „fölrepülni rajban akarnak”. Ez ma már ténymegállapítás. Vagyis érett alkotókká váltak több műfajban is. Győri László, Kiss Benedek, Konczek József, Kovács István, Mezey Katalin, Oláh János, Péntek Imre, Rózsa Endre, Utassy József életművét szakmai elismerés övezi.

– *Mióta kutatja az ő tevékenységüket? Miért fontosak ők a magyar irodalomtörténetben?*

– Kortársak voltunk, ugyanaz a nemzedék formált minket, s én olvashattam írásaikat, majd egyre gyakrabban írhattam is róluk. Eleinte csak kritikákat, majd esszéket, portrékat is. Barátokká váltunk, a magyar irodalomban szövetségessé. Fiatal szerkesztőként lehetőségeim szerint rendszeresen közöltem írásaimat, pedig az antológia megjelenése után szinte zárlat alá kerültek. Az ezredforduló idejében éreztem úgy, hogy műveik bemutatása könyvformátumban méltó elismerése lenne munkásságuknak. Így született meg *A Kilencek* 2002-ben.

A társaságnak kétféle szempontból is marandó, irodalomtörténeti a jelentősége. Először is azért, mert az egypártrendszernek akkor még igen merev és korlátozott hatvanas éveiben volt bátorságuk s végül erejük is ahhoz, hogy kiharcolják annak az antológiának a megjelenését, amelyet kizárólag ők maguk állítottak össze, s ezzel saját csapatukat mutatták be. Szerkesztői elvük politikai tett is volt.

A huszadik századi magyar irodalmi antológiák közül a Nyugat első nemzedékének beköszöntő kötetéről, *A Holnap* antológiáról szinte minden diák hallott. Azóta eltelt száz év, s ma már nyugodtan kijelenthetem: egyedül az *Elérhetetlen föld* volt képes antológiaként hasonló hatást elérni. A nyugatosoknak százféle hangjuk volt: ők a huszadik századot fedezték fel, s talán úgy is mondhatom, hogy a nyugati polgári demokrácia világát. A Kilencek alkotóinak az a sors jutott, hogy bár az adott kor szinte minden társadalmi kezdeményezésében csalódtak, minden töredékké csorbult számukra, ők megmaradtak az Egész hirdetőinek.

– *Tanári tevékenységébe hogyan illesztette bele a költők munkásságát?*

– Csaknem kétszáz éve beszélhetünk komolyabban magyar irodalomoktatásról, de azóta mindig az volt a legelső és legfontosabb cél, hogy irodalomszeretővé nevelhessük az egyre

újabb nemzedékeket. Irodalomtanárként a pesti bölcsészkaron, tankönyvíróként vagy előadóként is az a szemlélet vezérelt: az irodalom az élet nélkülözhetetlen része. De a történetiség is befolyásolja a tanári tevékenységet. 1969-ben, amikor a bölcsészkaron tanítani kezdtem, Juhász Ferenc vagy Nagy László még fiatal költőnek számított. Pályám végén klasszikus költőként illesztettük be őket a tananyagba. Szerencsére az oktatói tevékenységem összefonódott az egyetemi irodalmi élet más formáival, ahol a fiatalabb nemzedékek is bemutatkozhattak.

– *Ha választania kellene, kit emelne ki közülük?*

– A Kilencek közül egy vagy két alkotót kiemelni most igazságtalanság lenne. Van Jókai Mórnak egy nagyon szép története egy szegénységgel küzdő, megözvegyült csizmadiáról, aki kilenc gyermeket nevel. Egy magányos, de igen gazdag úr egy karácsonyestén lemegy a földszinti lakásba azzal, hogy válasszon ki az apa egyet a fiúgyermekei közül, s ő majd felnveli, gazdaggá is teszi. Az apa nekilát a feladatnak, de arra jön rá, hogy képtelen választani, mindegyikük az övé. „Melyiket a kilenc közül?” A mester sorolgatja gyermekeit, s mindegyikben azt látja, amiért nélkülözhetetlen szüksége van rá. Nem mond le egyikükről sem. Ugyanígy vagyok én is, öreg versbarátként.

Hambalkó Dalma

Hambalkó Dalma

(1998, Dány) a Petőfi Irodalmi Múzeum Oláh János-ösztöndíjas szerkesztője

Hegedűs Imre János
(1941, Székelyhidegkút)
író, irodalomtörténész,
Budapesten él

Hegedűs Imre János

Szindbád fia

A Mystery Hotelben akart megszállni, aminek valamikor, az apja idejében Arany Bárány volt a neve, de meggondolta magát:

– Jobb, ha nem lépek forró földre – dörmögte az Orient expressz folyosóján állva –, veszedelmes taposóakna az a hely, nem szaggatom föl a sebeket, Jázminra emlékeztetne ott minden, még álmomban is látom fétis növényünket, az óriási deszkaládába ültetett filodendront a hall sarkában, annak előrenyúló, nagy levele alatt, kétszemélyes asztalunknál töltöttük a legszebb órákat, az édes semmittevés óráit, elmélekedtünk, ábrándoztunk, ő bizonyára azokra a férfiakra gondolt, akik tüzes szavakat suttogtak a fülébe, és örök hűséget fogadtak, én megpróbáltam kitalálni, hányadik nő az életemben Jázmin, nyilván belezavarodtam, a lépcsőn fel-futó szőnyeg is Jázmin zafír szemét juttatná eszembe – apám is szerette a zöld szemű nőket, különösen, ha azok bandzsítottak egy kicsit –, a szobánkban az ágytakaró mustárszínű volt ugyan, de a mintázata mélyzöld, smaragd, valamelyik textilgyár mérnöke hatalmas pálmaleveleket tervezett, azokat nyomtatták bele az anyagba.

Könnyű, ruganyos léptekkel szállt le a vonatról az ifjú Szindbád, soha nem hordott nagy csomagot, utálta a poggyászt, kis kezításkájában megvolt mindene, egy váltóing, néhány csokornyakkendő, borotva, bajuszkötő, pizsama. No, és a legalján a laptop, anélkül ma már lélegzeni sem lehet. Mi kell egyéb egy kereskedelmi ügynöknek? Az óriáscég fizeti a költsége-

ket, csak számlát kell kérni mindenhol, a recepción, a pincérektől, a taxisofőröktől, utálta az ilyen nyűgöket, de meg kellett barátkozni velük, bezzeg az apám – dörmögte –, nem bíbelődött számlákkal, amikor megrendelte a velőscsontot, a kacsasültet, a becsinált malacot, az aranygaluskás tyúkhúslevest, de hát nem lehet lelépni a földabroszról amiatt, mert változnak az idők.

Gyalog megyek – mondta magában –, a feleségő taxisofőrök csak összetörik a gondolataimat, nincs messze a Timon Szálló, legalább elmélkedem addig, mindig kapóra jön a hotel neve, gyakran mondta az atyám, szkeptikus bölcsességgel kell tekinteni a világra és bűnbánó lélekkel önmagunkra. Ne ítélj! Ne mondj véleményt! Ezt tanulta ő Timontól, a köztisztelenek örvendő férfiútól, azt senki sem tudta, hogy hosszú élete folyamán a hajós hol, hogyan került kapcsolatba az ókori bölccsel, de átforrósodott a hangja, ha róla beszélt:

– Ő legyen a kalauzod, fiam, mármint Timon, aki bebarangolta a holt lelkek birodalmát, egyedül neki sikerült szerencsésen visszatérni az alvilágból, s derűs közönybe süppedve élte tovább földi életét. Csak a székszis ment meg a csalódásoktól, csak az örök kétely szabadítja fel a lelket a miszticizmus béklyóiból. És a megbocsájtó gúny. Ezt ne felejtsd el, fiam! Nincs nagyobb lelki gyönyörűség, mint suttogva, morolva, szinte szavak nélkül kigúnyolni a világot, anélkül hogy ítéletet mondanál. Ülő órák hosszát egy kerti padon, vagy egy kiskocsmában

Szeretettel köszöntjük szerzőnket, aki július 9-én ünnepli 80. születésnapját!

sarokasztalnál, esetleg otthonodban egy rokkant fotelben, és hallgasd a csendet. Idő kell ahhoz, de sok gyakorlat után sikerül, nagyot csendül az, ami hallhatatlan.

Százkét éves volt az atyám, amikor én születtem – folytatta Szindbád fia útközben a medítálást –, természetesen futó kaland gyümölcse vagyok, egy Podolin melletti falucskában láttam meg a napvilágot, s nőttem fel, inkább tanya volt az, nem falu, zsenge, fiatal kecskepásztor lánynak csavarta el atyám a fejét (pásztorlányokkal szerelmeskedtek valaha az istenek is, mondogatta később), akit Galíciából hoztak le ide még gyermekkorában, hosszú tengeri utat ígért neki, óceánjárók fedélzetének luxusát és az Újvilágot, de egy derengő hajnalon kilépett a kicsi kunyhó ajtaján, s elindult a kanyargós úton, a közeli erdőszegély nyelte el az alakját. Így mesélte nekem az anyám, Nadia, a félig lengyel, félig zsidó asszony, s keresztet vetett, kérte az ő Krisztusát és a lengyelek védőszentjét, Kingát, segítse kalandos életútján a hajóst, legyen áldott minden lépése, amiért őt néhány boldog éjszakával megajándékozta.

– Pillanatig sem reméltem – mondogatta nekem anyám, amikor már akkorára nőttem, hogy értettem valamit a felnőttek titkaiból –, hogy itt, a világ végén, a Poprád völgyében beáll mellem kecskepásztornak, hogy is tehetett volna ilyent, szegfűillatú volt a haja, levendulaszag áradt az ingéből, a bársonykabátjából, és sűrű kalapja puha volt, mint a bagolyfiókák tolla. – Olyan sokszor és olyan áhítattal emlegette Nadia az atyám kalapját, hogy én majdhogynem láttam gyermeki szemeimmel, amint hetykén, kicsit félre csapva viseli, pedig eltűnése után kilenc hónapra szült meg az anyám, bába sem volt mellette, egyedül intézett mindent, a köldökzsinóromat fogával rágtta szét, bélhúrral kötötte el, s engem a nagy nyírfa tekenőben fűrésztött meg. Kecskék mellett nőttem fel, anyám minden reggel savóban mosta meg az arcomat, hogy legyen szép, legyen finom arco-

mon a bőr, tükör nem volt a kunyhóban, de itatni a Poprádra hajtottuk le a kecskéket, ott megnézhettem magam a víztükörben, anyám szerint nagyon szép gyermek voltam, s nagyon hasonlítottam az apámra. Két-háromévente egyszer láttuk, fel-felbukkant, mindig hajnalban vagy késő este kopogtatott, soha fényes nappal, volt úgy is, hogy éjjel után, s ahogy belépett, megtelt a mi túró-, savó- és sajszagú hajlékunk az ő finom, úri illatával.

Itt megszakadt az ifjú Szindbád visszaemlékezése, mert megérkezett a Timon Szállóba. Ismert vendég volt itt is a híres, bőkezű kereskedelmi ügynök, mélyet hajolt előtte a libériás kapus, és megszokott, kedves mosolyával fogadta a recepciós kisasszony, Petra, akit – ő sem tudja, miért – Bubunak szólított.

A pincér is megjelent, ingyenc falatokat ajánlott, amelyeket fel sem tüntetett a tulajdonos az étlapon, bárány agyvelőt tojással kavarva s kisütve, de ő magányra vágyott, az első emeleti szobájába sietett fel, többször hallotta az okostelefonjának csipegetését, tudni akarta, mi van Jázminnal, bizonyára ő jelentkezett.

Kicsit reszketett a keze, mielőtt rátette volna mutatóujját az érintőképernyőre: több sms Jázmintól, e-mail a cégtől, villámpostán érzelmes, kicsit giccses levél az Opera balett-táncosnőjétől, Marától, akivel fél évig járt jegyben, s derűs heteket töltöttek el a török Riviérán, de őt csak az sms-üzenetek érdekelték. Amikor elbúcsúzott a Mysteryben Jázmintól, a lány öngyilkossággal fenyegetőzött, a Dunába vettem magam, vagy leugrom a harmadik emeletről, mondta, ezt csinálták az apád női, te sem vagy különb, te, te, te mániás szoknyapecér, megtudtam a hotel portásától, hogy utcányokat, éjjeli pillangókat hordtál fel ide, s fetrengtél velük a mi megszokott, kedves ágyunkban.

Nem lett öngyilkos Jázmin, az ifjú Szindbád el is várta, hogy a Musical Színház híres dívája, táncdaléneke igazodjon a modern világ trend-

jéhez, kimentek a divatból az öngyilkosságok, legalábbis szerelmi bánatában ma már senki sem köti fel magát, lúgkövet sem iszik, de a nők utolsó kártyáját kijátszotta, egyik sms-ben csak ennyi állt: „Terhes vagyok!”

No, akkor én hamarosan apa leszek – gondolta –, persze, csak akkor, ha nem hazudik Jázmin. Veszélyes játék ez, mert mi van akkor, ha repülőjegyet váltok, s valamelyik dél-amerikai országban, Peruban vagy Argentínában kötök ki? Az én szakismereteimre mindenhol szükség van a földön. Melyik cég nem kívánja jó áron eladni a termékeit?

Bizonyosságot akart, ezért kicsípte magát, ami elsősorban abból állt, hogy a kékszínű, fehér pettyes Lavalliére-nyakkendőjét kötötte fel (az apja mondogatta, ez illik hozzánk, fiam, mert ezt a napkirály, XIV. Lajos kurtizánjáról, Louise de la Valliére-ről nevezték el!), bajszkájának szálait drága kenőccsel ragasztotta össze, nagyon kevés pirosítót kent az arcára, és francia parfümöt fújtatott a hajára, ruhájára. Taxit rendelt, s Jázmin dalszínházába vitette magát, ismerte a műsortervet, tudta, hogy ma este fellép a lány *Az operaház fantomjában*, Christine Daaé szerepét játssza.

A művészbejárón ment be, senki nem állította meg, mert belső tagnak számított, mivel az előadás már megkezdődött, leült Jázmin öltözőszobájában, s várt. A hangszóró közvetítette az előadást, így pontosan tudta, mi történik a színpadon, mikor ér véget az első felvonás.

Jázmin nem lepődött meg, amikor a híres bonvivánt az öltözőjében találta:

– Tudtam, hogy eljössz – mondta, amikor szebbel-lobbal berobogott a kis szobába –, számítottam a gyávaságotra, nem sok bátorsággal tarisznyált fel anyád a kecskék mellett a Poprád völgyében, s apád tohonya jellemét is megörökölted. Persze, hogy nem vagyok terhes, hazudtam neked az sms-ben, de látni akartam még egyszer azt a fancsali pofádat, amivel minden nőtényt le tudsz szedni a lábáról. Jól be-

tojtál az sms-től, ma jobban félnek a férfiak a terhességtől, mint a nők.

Szindbád fia hallgatott. Mindig, ha sokk érte, gondolatban apjához, a híres hajóshoz fohászkodott:

Atyám! Most van nagy, nagyon nagy szükségem a bölcsességedre – sóhajtotta némán. – Nem azért, mert Jázmin úgy tört össze a szávaival, mint a te régi jó fogadósnőid rézmózsárban a mákot, szegfűszeget, borsot, hanem azért, mert szeretem ezt a lányt. A jó szagú, illatos szájába lettem szerelmes, egy óriási nagy száj ez a lány, imádom a telt, húsos ajkait, a fehér fogait, kacagását, a nyelvét, a két lyukat kétfelől az arcán. Hiába intettél ezerszer, éppen csak színésznőkkel ne állj szóba, fiam, éppen csak a színésznőktől mentsen meg téged az Úristen, falra hányt borsó volt minden szavad, eluralkodott rajtam a furcsa, ismeretlen érzés, a te idődben szerelemnek nevezték, s most már Jázmin több, sokkal több számomra, mint karcú derék, hattyúnyak, zafír szem, édes boka, fitos orr, remegés fut át a testemen, s összeszorul a gyomrom, ha a közelében vagyok (kivéve, amikor szeretkezünk, mert olyankor legtöbbször egy időben robbanunk), és szorongást érzek (depressziónak nevezné egy orvos, ha én egyáltalán járnék orvosokhoz), ha távol vagyok tőle. Hallottam a köznapi emberek buta sablonjáról – Se vele, se nélküle! –, de én nem akarok beleolvadni a tömegbe, volt alkalmam megfigyelni a Poprád partján, milyen veszélyes közeg a közömbös nyáj. Az állatok legalább annyira különböznek egymástól, mint az emberek, de őket karámba, pajtába zárják, ahol elveszítik a személyiségüket. Hogy tudjam összeilleszteni a te intelmeidet, atyám, a mai farkasok üvöltésével, foguk vicsorgásával?

– No, mi van? Megnémultál? – csattant Jázmin szava, miközben kapkodva, eszeveszett gyorsasággal átöltözött, fölvette a második felvonáshoz a jelmezét. – Megyek szembenézni az operaház fantomjával, semmiben sem kü-

lönbözik az tőled. Halál-hírnökök vagytok mindketten.

Magára maradt az ifjú Szindbád az öltözőben. Csak nehezen tudta elviselni a kettős sokkhatást, zúgtak, zakatoltak a fülében Jázmin szavai, és a hangszóró az előadást közvetítette, ahol a fantom a lehetetlent, Christine Daaé szerelmét követelte: zsarolt, fenyegetett, gyilkosságra készült. Az élet legnagyobb szakadéka nyílt meg a színpadon, szédítő mélység tátongett. Egyik partján a borzalom fantomja, másik partján egy gyönyörű lány.

Ilyen az élet? – mormolta magában fájdalomasan. – Elkerülhetetlen hullámtarajokból és hullámvölgyekből áll? Az operaház fantomjához hasonlított engem Jázmin. Hát, ha tudná, hogy én gyakran, igen gyakran fantommal társalgok, álmomban vagy féléber állapotaimban megjelenik atyám szelleme, de csak puha, bárszonyos Hang szól hozzám, alak nélkül, és mondja, mondja az ő különös életének történeteit, amit szívesen hallgatok, de intelmeit már nem tudom elfogadni.

– Megváltozott a világ, atyám – kiáltom sikoltva, ha felébredek. – Irgalmatlan, acélszemű, rideg kan ma a férfiideál, és karriert építő, okos, önálló lény a nő. Tátongó szakadék választja el egymástól a partnereket.

– A nők természete soha nem fog megváltozni – mondja a Hang.

– De igen! Megváltoztak a nők! El sem hiszed, mennyire megváltoztak. Többek lettek. Éles eszűek és határozottak. Pontosan tudják, mit akarnak. Te letérdepeltél a nő előtt, s engedted, hogy piros topánkás lábát a fejedre tegye, de ma kiröhögnének emiatt, hülyének tartanának, és leköpnének. Nincs szükség lovagokra, apám. Talán lesz egy irkafirkász, aki megírja az utolsó lovag regéjét. Te voltál az utolsó lovag, és én a te függvényed, klónozott másodpéldányod vagyok, trubadúr idők fantomjának alakmásolata. Nem vádollok, atyám,

mindent megtettél értem, elhoztál a tanyáról, anyám szíve majdnem megszakadt, kosztos diák lettem városos, magas iskolákat végeztem, enyém a nagyvilág, de ha a nőkről van szó, ott állok a nagy szakadék szélén. Hogy fogok átjutni a túlsó partra? Ki épít nekem függőhidat, hogy találkozzam azzal, akit szeretek? Az első nő, akit megismertem, az anyám volt. Az alázat fantomja. Ha bementünk Podolinba, órákig térdepelt oltár előtt a piaristák templomában, s imádkozott. Lengyelül vagy valamilyen más nyelven imádkozott. Irgalomért könyörgött. Számodra kért irgalmat, apám. Ez hiányzik ma a nőkből. Az irgalom. A szerelem irgalom nélkül meghal. Én azt az oltár előtt térdeplő asszonyt keresem minden nőben, akit a piaristák templomában csodáltam.

A hangszóróból a fantom torz üvöltése hallatszott. Mielőtt leugrott volna az operaház épületéről, égnek fordította torz, arctalan arcát, s beleordította a kozmoszba a boldogtalanság áriáját.

Robbant a közönség tapsa, többször engedték le s emelték föl a függőnyt. Mikor elcsendesült a nézőtér, Jázmin megjelent az öltözőben.

Valami történt vele. Lelohadt benne az indulat, csendesült a haragja. Felháborodása elpárolgott. Megrendítette a fantom boldogtalansága. Először alakította úgy Christine Daaé szerepét, hogy önmagára ismert és az ifjú Szindbádra, aki összetört lélekkel gubbaszt az öltözőjében, akit ő fantomnak nevezett. Érezte, hogy a színpad kitágul, több mint deszka, függöny és színpadon az ő, az ifjú Szindbád és még sok millió ember élete kavarg, zajlik, dübörög.

Ismeretlen érzés ébredezett benne.

Megbékélt lélekkel indultak el a Timon Szálló felé.

Másnap telefonon két repülőjegyet rendelt az ifjú Szindbád Isztambulba.

Kürti László
(1976, Vásárosnamény)
költő, szerkesztő,
Mátészalkán él,
Balassi-emlékkardos

Kürti László

szerelem

hogy rajtam szárad negyvennégy év mocska,
szeneszsákot a vágy, mit rám rakott.
vallomásaimat sem tartod sokra,
de tartasz még mint haszonállatot.

és irtózol, mikor szemembe nézel,
de tetszik az, hogy rabszolgád vagyok,
hogy szívemben csak rettegés, mi fészkel,
de szánalmadtól is, ha kell, ragyog!

különben jó vagy és nagylelkű hozzám,
megbocsátod azt is, mit nem lehet.
hogy felejts, bort iszol, rumot meg vodkát,
s nagy könnyeidet bűnömmel nyeled.

csak egy maradt, ha nem öljük meg egymást:
örökrészeggé változom veled.

vendég

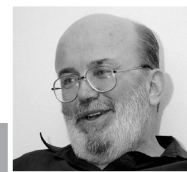
még szégyellem magamban a gyengét,
kidörzsölni jóságot szememből,
mint rossz álmot, botorkálva kimenni
a félsötét konyhába.
kávét főzni, kinézni dermedt januári
tájra. törekenynek lenni, szilánkos fűszálnak,
fegyverként meredni, mint a jégcsapok.
lehetőleg gyűljön meg, akibe
szerelmes vagyok! roppanjon benne
bizalom, repedjen a ragaszkodás
tükre. korcsolyázni jöttem erre a tájra,
karcolva, könnyen, súlyosabb vehemként

csak átcsúszni táguló csatornákon.
mocskos vagyok, véres, mint bármelyik
zaklatott, mázos, szőrös fülű majom.
kihűlt radiátorokba kapaszkodom, szürcsölöm
a kávét, ahogy a kertet nézem. harminchatos
rózsaszín papucsodban csempére lóg a lábam.
meddig kell még az élettől kifagyva
bármit is remélnem?
túl vagyunk utóiratn, gyűlölködésen...
szűkölünk, nyomorít, amiben járunk, ez a kor,
ebédre hívtak ugyan, de mi a gondolatától
is hányunk.

Tóth László

Mit vitt, mit hozott?

Szélgjegyzetek 2020-hoz (részlet)

Tóth László
(1949, Budapest) költő, író,
műfordító, Dunaszerdahelyen
él, József Attila-díjas

Körülmény*

Tegnap, késő este a minapi részleges lakásfestés miatt még nagyobb összevisszaságba került kacsajaimat, újságkivágataimat rendezgetve Mészöly Miklós egy régi publikációja került kezem ügyébe az újvidéki Híd 1978. januári számából. A címe: *Egy jelentéktelen körülmény részletes ismertetése*, „Regényrészlet” műfaji megjelöléssel. Beolvasva: sűrű szövésű, ide-oda indázó szálakkal telerakott, mindenfelé elkanyarodó motívumokkal zsúfolt, mégis egy szigorú – és nemcsak szerkezeti, hanem nyelvi – plánum szerint haladó, a legapróbb részletéig megtervezett, céltudatos és célirányos, nehéz próza... Az ember azt hinné, az olvasó könnyen, már az első mondatok, kitérők-kanyarok után belefárad a követségébe, mégis – rejtélyes módon – végig ébren tartja a figyelmet, egyszerűen: olvastatja magát. Ami talán különleges, váratlan, különböző képzetársításokat felkínáló szókapcsolatainak – szófűzésének, mondatépítésének – is köszönhető (persze messze nem csak azoknak), mégis, azt hiszem, sokkal inkább nyelvi, grammatikai kérdésről van szó, egy olyan nyelvi erőter létrejöttéről (megteremtéséről), amely már önmagában is tartalom- és mondandóképző jelleggel, jelentéssel bír. Mészöly olyan struktúraalkotó erővel és tudatossággal nyúlt bele a (magyar novella- és regény)mondatba, minek nyomán

szinte egy magánnyelvet teremtett az irodalomnak, amitől azonban az mégsem vált „irodalmivá”, egyfajta nyelv *fölötti* nyelvvé, hanem egészében megőrizte beszélt-nyelvi, köznyelvi jellegét, szerepét.

Visszatérve azonban írónk Híd-beli „regényrészletéhez”, akárhogy is erőltettem magam, sehogyan sem tudtam rájönni, hogy Mészöly melyik regényéről lehet szó – ha befejezte egyáltalán. Sokáig azonban hiába vettem le polcaimról, s ütöttem fel a könyveit, míg végül a *Sutting ezredes tündöklése* (1987) került sorra, benne a *Bolond utazás...* című, kisregény terjedelművé növesztett „novellájával” (emlékezetem szerint Thomka Beáta aposztrofálta így egy helyütt), mely végső soron a keresett *regényrészletbe* eresztette gyökereit, abból nőtt ki. S bár valószínűleg ismereteim hiányáról van szó, nem tudok róla (vagy nem jut eszembe), hogy valaki is foglalkozott volna vele (de, hangsúlyozom, lehet, hogy foglalkozott, csak az én figyelmemet kerülte el), hogyan – valami okból Mészöly esetleg nem tudván a végére jutni regénytervének (-elképzelésének) – vált az egy nagyobb elgondolás részét sejtető eredeti, 1977-es „részlet” 1986-ra „végleges vázlattá”, különálló *elbeszéléssé* (itt a „beszélésre”, s nem magára a szó műfaj jelölő funkciójára helyezve a hangsúlyt). Miközben az írás címe is módosult (a „változott” nem lenne pontos itt), még hozzá úgy, hogy nem vetette el az eredetit sem, hanem magába ölelte azt, ilyképpen: *Bolond utazás, avagy néhány jelentéktelen körülmény részletes ismertetése*. S a „Végleges vázlat Gogol emlékének” sajátos

* Tisztelettel, megbecsüléssel emlékezünk Mészöly Miklósról, a Kossuth-díjas íróra születésének 100., halálának 20. évfordulóján.

mészölyi paradoxonával a mű eredeti ajánlása („Gogol emlékének”) is többletjelentést kapott, mellyel egyszerre utalt arra a szemléleti kettőségre, figyelmünk kettős irányára (ha innen nézem: *végleges*, ha onnan: *vázlat*), ami – íme, a dolgok viszonylagossága – végső soron a világ kettős *olvasatának*, értelmezésének mikéntjét is megad(hat)ja, illetve jelent(het)i a számunkra. Mindemellett természetesen a két szöveg, az eredetileg közölt „vázlat” és a „végleges” változatának összehasonlító vizsgálata, a kettő közti lényeges eltérések is a mészölyi szöveg-

alakítás, szövegszervezés sajátosságaira, különlegességeire világítanak rá, melyeknek köszönhetően a *Bolond utazás* nem egyszerűen az *Egy jelentéktelen körülmény...* továbbírása, úgymond befejezése, hanem újragondolása, újratervezése. Ami végső soron azt is kétségessé teszi (teheti), hogy a *...körülmenyt* lehet-e az *...utazás* előzményének tekinteni, vagy azonos tőből nőtt önálló (különálló) egyedekről van szó...

(szeptember 7., hétfő)

Szüret (linóleummetszet, papír, 12 × 17 cm, 1982)

Nádasi Krisztina
(1976, Budapest)
író, szerkesztő

Nádasi Krisztina

A vitorlás mintájú hajkefe

A lányom hazajött.

Ül mellettem a kanapén, feje a vállamon, csimpaszkodik belém és sír, én meg átkarolom és ringatom. Nem szólok, ez nem a beszéd ideje, nyelnék, de nincs hely, egy dal ül a torkomban; hát dúdoló az altatót, amit harminc éve énekeltem neki minden áldott este. A fejemben úgy futnak a versszakok, mint a film végén a stáblista, az ajkaim közt csupán a zümmögés szalad ki, de a szemem előtt ott a lányka és a fiú, akikről a dal szól, és egy pillanatra megállok, amikor ráéjszmelek, hogy a világon minden a szerelem, még ebben az altatódalban is.

Lányom kenyérrillatú hajára bólintom a fejem, és folytatom a ringatást meg a dünnögést. Noémi csendesedik, hüppögése fonnyad, válla remegése szelídül. Megsimogatom fényes, barna tincseit – kislányomnak nem a hajában van az ereje, a súlyos lobonc éppoly királynői, mint amikor Gergő beleszeretett, mégis, az én kicsikém üres kagylóhéj csupán, izmaiban annyi tartás sincs, mint amikor háromévesen elszunynyadt az ágyamban, a karomba vettem, és úgy vittem át az ágyacskájába, mint egy rongybabát.

Végigsimítom az arcát. Bőre harmincévesen is hamvas.

– Én kicsi babám, én kiskagylócskám – suttogom. Szája mosolyra húzódik, majd újra felzokog, mintha pusztán az, hogy érzem vetett benne hullámot, viharrá szötte volna minden fájdalmát, felkeltette volna megint Gergő emlékét, az elvesztés érzését.

Noémi sírdogál egy darabig. Egyszerre gyorsabban veszi a levegőt, fuldoklik a lehetőségért, hogy megszólaljon, én hagyom, hadd küzdjön, hiába tudom fájó bizonyossággal, milyen kérdés jön.

- Lesz ez valaha könnyebb?
- Lesz – mondom –, de nem holnap.
- Annyira fáj – suttogja.

Tudom, de nem mondom, mert nem segít. Kapucnis melegítőfelsőm zsebéből aszpirint kotrok elő.

– Ha nem akarod, hogy annyira fájjon, vedd ezt be.

Noémi felül, hitetlenkedve néz hol a szemembe, hol a kis fóliás csomagra.

- Gyógyszert?
- Megvonom a vállam.

– A szívfájdalom is csak fájdalom, az agyban ugyanúgy van bekötve, mint a hátfájás.

Noémi megrázza a fejét.

– Anya, te hogy élted túl, amikor apa meghalt?

Elrakom az aszpirint. Soha nem szoktam le róla, hogy így gyűjtsem a hasznos holmikát. Amikor Noémi kicsi volt, mindig volt elől egy sor apróság – biztosítótű, játékpénz, fél pár zokni, zsebkendő –, megszoktam, hogy egyszerű megoldásként a ruhámba rejtsem őket, így most hatvanéves fejjel is folyton teletömöm a Superdry kardigánom két nagy első zsebet. Ahogy az aszpirint visszateszem, ujjaim egy hajgumiba akadnak.

– Gyere be a fürdőszobába, megfésüllek – mondom Noéminek, mire lányom szeme fel-

csillan, szája sarkán mosoly ígérete kunkorodik.

A tágas fürdőben leül a székre, én a legnagyobb hajkefét veszem elő, a vitorlás mintájút, mangóolajat permetezek Noémi hajára, és aprólékosan fésülöm, először a hosszú tincsek végét, majd egyre feljebb kezdem, míg végül már a hajbőrétől indulok, a vitorlás csak úgy siklik a bucskázó hullámok között.

– Olvastam valahol – kezdem –, hogy amikor valakit elveszítünk, akkor nem őt sajnáljuk, hanem magunkat, az elképzelt jövőnket. Az fáj ilyenkor, hogy ez az elképzelés dől meg. Én is azt hittem, apáddal fogok megöregedni, te is azt hitted, Gergő melletted lesz életed végéig. Ezt a jövőt veszítjük el. Nem tudjuk, mi van a halál után, nem tudjuk, hogy Gergőnek vagy apádnak most jó-e vagy rossz, hogy maradt-e belőlük lélek, hogy bármi, ami maradt, érez-e. Ezért nem is érdemes rágódni rajta. Mi viszont itt maradtunk, és nekünk újra kell építenünk az életünket. A halált fel kell dolgozni, a gyászt meg kell élni. Képtelenség egyik napról a másikra elfogadni, hogy akit a legjobban szerettél, már nincs veled. De nekem segített ez a gondolat, sokkal könnyebb volt önsajnálatként tekintenem arra, amit éreztem, ez átsorolta a fájdalmamat egy felfogható, kezelhető kategóriába. Eldöntöttem, hogy egy darabig átadom magam ennek az érzésnek, magamba fordulok, és hagyom, hadd fájjon, de aztán szembenéztem vele, hogy rosszul hittem, és nem fogom apáddal leélni az életem.

Noémi hátrafordul a székben.

– Akkor ezért nem adtad el ezt a házat, igaz? Hogy hadd fájjanak az emlékek.

Bólintok. A vonásait figyelem. Könnyei felszáradtak, a homlokát ráncolja, szeme valahová a könyököm mellé fókuszál. Végül visszafordul a tükör felé.

– Begumizod a hajam? – kérdezi.

Előkotrom végtelen zsebemből a rózsaszín kis hajgumit, egy pillanatra elmélázom, hon-

Vasárnap délután (linóleummetszet, papír, 9 × 9 cm, 1978)

nan is került hozzám, aztán lófarokba fogom vele lányom dús haját.

Noémi feláll, és átölel. Szorosan. Ez nem az a vértelen, kapaszkodó csimpaszkodás, mint ahogy a kanapén bújt hozzám. És nem is hosszú. Csupán másodpercekig tart.

– Az is segít, ha eltereled a figyelmed – mondom. – Megnézhetünk egy vígjátékot, vagy ha szeretnéd, keresgélhetünk a régi könyveid között, és olvasok neked valamit.

Noémi arcából az a szempár néz rám, amely háromévesen kétség nélkül tudta, hogy amit anya mond, az úgy van, és benne van az a hatalom is, ahogy az én összes átadott tudásomra ráhalmozta önnön harminc évének fiatal bölcsességét.

Visszalép a mosdóhoz, a fogmosópohárból kiveszi a keféket meg a fogkrémet, kiöblíti, és vizet enged bele.

– Anya, megkaphatom azt az aszpirint?

Lázár Kinga

Apám az istenek történeteit narrálja

Lázár Kinga
(2001, Barót)
költő, egyetemi hallgató,
Kolozsváron él

Apámtól a kettőnk nyelvét kaptam,
hogy nevet adjak az isteneinknek,
akik délben a padon ücsörögtek,
ha már megszöktek a történetekből.

Rendszerint rágyújtottak a tömbház előtt,
míg apám hangján narrálta a kar
tetteiket, százéves porba mártva
pezsgőtablettaként habzó nyarakon.

Telente a fenyvesek közé költöztek.
Emlékszem, minden novemberben
fehér lábfejem a küszöbre fagyott,
ha a hangjuk kiszűrődött az erdőből.

Apám narrálja végig a teleket.
Ajkain felolvad a kettőnk nyelve.

Tudom, nem volt e világi,
de isten is csak annyira,
amennyire ember lehet.

Egy családi képről

Előhívod a fényképet kettőnkéről.
A friss festék még ragacsos,
a háttér kiégett polaroid.

Te fehér vászonnak képzeled,
én csipkeszélű tónak,
korhadtt facsónakkal.

Rávetülnek gyermekkorod képei,
nézed, ahogy a hullámok kisimítják
a barázdákat nagymamád arcán.

A tó közepén egymásba érnek,
magázódó nagyszülők,
cigarettát sodró unokatestvérek.

Meginog a csónak
a családi porcelán súlya alatt,
kifordul belőle egy kakukkos óra.

Míg a part felé kezdek evezni,
te szorongatod a kihalászott nippeket.

A férfi választ két nő közül

LILITH

Melletted az szól,
mi egyben ellened is,
hogyan nem vagy Éva.

ÉVA

Ellened az szól,
mi egyben melletted is:
kóstoltál almát.

A hűtlenségről

HÉRÁHOZ

Istennők átkát
a legjobban ismered:
nem vagy halandó.

ZEUSZHOZ

Legnagyobb átkod,
hogyan te is csak isten vagy.
Vonz, ami múlik.

Zsille Gábor

Gál Sándor emlékére

Zsille Gábor
(1972, Budapest)
költő, műfordító, szerkesztő,
Térey-ösztöndíjas

Egy fiatal költő számára kegyelmi időszak – különösen, ha nem a bölcsészskarról érkezik –, amikor olvasóként fejest ugrik a kortárs lírába, és szerzőről szerzőre felfedezi azt. Könyvesbolti nézelődések, folyóiratok lapozgatása, egy-egy beszélgetés során újabb és újabb, korábban nem hallott nevek és művek kerülnek elő, és a gimnáziumi, illetve egyetemi tananyagból ismert „sztárok” mellé felvonul a teljesebb (demokratikusabb) értelemben vett mezőny.

Gál Sándor nevével huszonhat évesen, 1998-ban találkoztam először, amikor a Magyar PEN Club titkáráként átrendeztem az iroda egyik polcát. Egy testes album takarásából előbukkant Sándor *Szél* című, a kilencvenes évek derekán kiadott kötete. Remek kezdet az ismerkedéshez: tenyérbe illő, negyvenegy oldalas tematikus mű, egyetlen nagyszabású, nyolcszáz soros költemény – izgalmas gondolati líra. Egy lendülettel végigolvastam, és persze tájékozódtam a szerző életútjáról. 1937 novemberében született a Felvidéken, a Komáromhoz közeli Búcs községben. Gadócon, egy mezőgazdasági szakközépiskolában érettségizett, 1959-től tíz éven át a Szabad Földműves című lap szerkesztője volt. Költői pályája 1964-ben, szépprózai munkássága 1968-ban indult. 1969-től a kassai Thália Színház dramaturgjaként dolgozott, a rendszerváltás évében pedig megalapította Kassán a Keleti Napló című újságot, amelynek 1995-ig főszerkesztője volt.

Személyesen 2007-ben találkoztam először Sándorral, a Határon Túli Magyar Irodalmi Napok során. Amíg egészsége engedte, hűségesen részt vett ezen a minden évben Székesfe-

hérvárott tartott minifesztiválon. A Kassától nem messze fekvő Buzita községből érkezett, ahol idővel szellemi gyökeret eresztett, egészen a haláláig otthonra lelt. Vele találkozni mindenképpen gazdagító volt, öröm. A költők nem harsány fajtájához tartozott – visszafogottan beszélt és viselkedett, ám barátságos volt, mentes bármiféle nagyképűségtől. Társalgásaink, illetve a tőle kapott dedikált könyvek alapján kirajzolódott, hogy ő az egyik legsokoldalúbb szerző: szépirodalmi pályája teret adott minden műnemnek a lírától a prózán át a drámáig, mindamelllett a publicisztikában is maradandót alkotott. Hatvannál több kötetnyi munkásságát 1970-ben Madách-díjjal, 1994-ben József Attila-díjjal ismerték el, 2005-ben pedig a Magyar Művészeti Akadémia rendes tagja lett.

Túlélő volt, bátor harcos. Emlékszem, amikor négy szemközt a rákbetegségéről vallott. Mindamelllett több évtizedet töltött újságírással (2009-ben Pulitzer-émlékdíjban részesült) – azt mondják, azok az évek élettanilag duplán számítanak. Kisebbségi magyarként állva maradt a kommunista diktatúrában, a kilencvenes évektől pedig sikerrel vívta érdekvédelmi harcait a CSEMADOK választmányi elnökeként, valamint az Anyanyelvi Konferencia társelnökeként.

A lapszám elején olvasható verse az egyik utolsó alkotása; idén januárban küldte el nekem, azzal a kísérszöveggel: „A vers időtlen: a mindenkori jelen teljessége.” A költemény melletti portréfotó pedig néhány héttel a május 28-án bekövetkezett halála előtt készült. Isten Veled, Sándor!

Kókai János
(1972, Budapest)
költő, drámaíró, színész,
dramaturg

Kókai János

Tükörhideg

Hegyek ölelnek körül.
Fejed karodra hajtod.
Fák szunnyadnak ilyen csendben.

Tudod, ilyenkor mindig a Goldberg-variációkat
hallom:
mert minden mozdulatlanság – zene.
Gondolataid egymásba kapaszkodnak,
mint egy lassú fuga szólamai:

Talán most képzeletben a rendelődben jársz.
Lépéseid, akár egy balerina tánca.
Ujjaid csontbillentyűkön, fogakon motoznak.

Csak a fehér van.

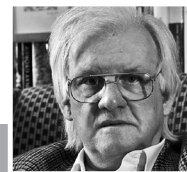
Fehér a fájdalom.
Fehér van abban, ahogy hozzám szólsz.
Fehér, amint kis unokahúgod fényképét mutatod.
Nevetésed is fehér selyempapír zizzenése.
Fehér, ahogy hazafelé sétálsz.
Fehér az imád.
Fehéren célzod meg a tökéletest.
Fehér, ahogy az esti teát lefőzöd.
Fehér a figyelmed, mielőtt elalszol.

Gleccserek hűvöséről hozod magaddal mindezt.
Ritka levegőjű magaslatokról.
Jeges patakok mellől,
ahol már nincs félelem, nincs vágy, nincs küzdelem,
csak tükörsima tekinteted.

Szakolczay Lajos

Marci, a szabadságdalnok

Jankovics Marcell 1941–2021

Szakolczay Lajos
(1941, Nagykanizsa)
irodalomtörténész, művé-
szetkritikus, Kismaroson él
Széchenyi-díjas

Amikor meghallottam halálhírét, csizmák tapostak a szívembe. Nyolcvan felé haladva, csak fél évvel volt fiatalabb nálam. Az nem lehet, hogy aki olyan gyakran kirándult a Tejútra, s a Fehérlófia hátán oly sokszor Csaba királyfi nyomába szegődött, és világot gyűjtve megénekelte *Az ember tragédiáját* – mitikus barangolásai karakteres, jól kiküzdött én-képet tükröznek –, egyszer csak fogja magát, és hőseinek nyomába lépven elillan.

Nem lehet, mert Marci küzdő szellem volt. Sok vérből összegyúrt magyar. Konok munkamániás, akinek a rajzolás, a festés, a filmkészítés (animáció), az írás, a baráti disputa, a közöség szolgálata, az MMA (ahol fölnéztek rá) volt az élete. Egyben ajzószer, gyógyszere. Ha nincs ez az értéktermő „összevisszaság”, már rég a nemlét szigetén landolt volna.

Noha tudtunk egymásról, hiszen egy malomban öröltünk – a 70. születésnapján humoros limerikékben köszöntöttem is –, nem voltunk naponta összejáró barátok. Talán egy éve is van (épp a *Trianonjáról* szóló szövegemet fogalmaztam), hogy telefonon hosszan beszélgettünk. Életről, halálról, az előttünk álló – mert a nyughatatlan szellem azt gondolja, hogy örök-ké él – megannyi feladatról.

Az összetartozás jó íze azt üzeni, hogy *csinálni kell!* Magunkra, az egyetemes magyarságra, a kultúrára, a történelmet ért sebeinkre, s nem utolsósorban – hadd lengjen Pozsonyban, Kolozsvárt, Szabadkán és Ungváron is a zászló – a kisebbség autonómiáért végzett küzdel-

mére figyelve. Ez a „csinálni kell” nála erkölcsi parancs volt. Hat évtizedes boldogságfutam.

Magyar, horvát, örmény, osztrák, lengyel, szlovák „szülőföld” égette a talpát, hiszen az őseinek szülőtte föld számára nem csupán földrajzi fogalom volt, hanem a véráram működtetője is. Szinte vallást érő buzgalommal hitt a Mindenségben.

Szívében hordott rejtjelei – valamely felvidéki templom freskója, a maga is faragta *Jelképtár* megannyi világtágító üzenete, vérző gúnyrajzainak Trianon-képe, Sisyphus töretlen hite – arra sarkallták, hogy *mindenségporként* szállongva Igét hirdessen. Mindig ember legyen a talpán. Hiszen a kitelepítés és a családot ért egyéb borzalmak – kis gulágjaink is végtelen fájnak – nem elszívták az alkotóerőt, hanem *a csak azért is* révén megsokszorozták.

Amikor Március 15-e ünneplése tiltva volt, a Hoppál Miskáéknál összegyűlt „válogatott” társaság, Marcival az élén, 1848 világitó fáklyáját, a szabadságot ünnepelte. Tudta, tudtuk, hogy el fog jönni az az idő – szerencsére el is jött –, amikor nem kell szégyenkezni az igazságosztó kokárda ereje miatt. Jankovics Marcell akkor is egyenes derékkal állt az ebédlő fala mellett, és sugárzó szeméve intett: ne féljetek!

Valójában egész életében tetterre buzdító harangozó volt. Toborzó gesztussal – szabadságdalnok. Az is lehet, hogy maga volt a harang, illetve a harang szíve. Égi poggyászként kísérje, megnyugvást adva, a harsogó csönd!

Vörös István
(1964, Budapest)
költő, műfordító, szerkesztő,
József Attila-díjas

Vörös István

Ezüstlakodalom

Szeretsz-e, édesem?
Velem élsz, de tényleg
tudnom kell, hogy szeretsz.
Ügyetlen mozgásom
szeretni nem lehet,
de talán te mégis
elnézed nekem, hogy
ritkul már a hajam,
ráncos a homlokom
és gyöngye a szemem.
Ha sántítva lépek,
meg-megcsap a hideg.
Rád éhes az ajkam,
mondjuk inkább szájnak.
Milyen is az élet!
Nincsen rá szabályzat.
Unhatod lelkemnek
magas röpülését,
viccelni próbálok,
kicsi a sebesség.
Szereted szívemnek
jól titkolt mélységét?
Szereted, ha örült
jókedv tör ki rajtam?
Szereted, ha hülyén
mosolygok a bajban?
Könnyed magával ránt,
és hogyha veszekszel,
eszembe jut közben,
szereted a tengert.
Szereted hibáim?
Vagy csak elfelejtéd,
velem a gyengeség

mennyi módon henceg.
Ő szeret igazán,
belém is költözött.
Zsarol és megaláz,
micsoda ócska dögl!
Szeretsz-e, édesem,
hogyha mindezt tudod,
nem minden embernek
jut ki annyi hurok,
mint amit kivetek,
magamra, terád is,
nehéz az életed,
hogyha velem töltöd,
kocsmázni se járok,
nem vagyok egy ördög,
Unalmas se vagyok,
álmomban beszélek,
egész nap hallgatok,
mint a denevérek.
Teneked férfiből
bőven kijuthatna,
kész csoda, hogy mégis
velem állsz csapatba.
Van két szép gyerekünk,
van rengeteg gondunk,
mind alva, mind ébren
folyton csak száguldunk.
Ott vagyok szívednek
minden verésében,
nagy a felelősség,
van mögöttem érdem.
Átengednék neked
minden dicsőséget,

de hiába teszem,
 hogyha nem ezt kérted.
 Hogy ne legyen vágyam,
 semmi akaratom,
 régóta szeretném,
 soha nem akarom.
 Föllázadsz ellenem,
 én is föllázadok,
 együtt harcolhatunk,
 együtt leszünk nagyok.
 Hatalmasra nőttünk,
 miénk már a város.
 Szeretsz-e, édesem,
 ugye nem aggályos
 a mi viszonyunk rég,
 nem is volt az soha,
 független szolgaság
 a biztos záloga,
 huszonöt éve már
 egymást kiváltottuk.
 De hogy ki rakott be,

nem volt arra gondunk.
 Lányom, anyám, húgom
 és nagynéném is vagy,
 de nagymamám már nem,
 a különbség túl nagy,
 főnököm, unokám,
 titkos védangyalom,
 utcán megbámult nő,
 madársokadalom.
 Én meg férjed, apád,
 örökbefogadott,
 óriás méretű
 uszkárcutyád vagyok.
 Elveszett nyakláncod,
 elhordott kabátod,
 fél pár cipőd vagyok,
 s hogyha kettőt látok,
 megint teljes lesz a
 felborult egyensúly.
 Belőlem ezentúl
 nem lesz már hiányod.

Almáskert (pasztell, papír, 68 × 48 cm, 2017)

Balázs Géza
(1959, Budapest)
nyelvész, néprajzkutató,
egyetemi tanár

Balázs Géza

Az életigenlés művészeti-nyelvi programja

Szerves és szervesetlen kultúra: múlt – jelen – jövő?

A művészetről szóló közbeszédben gyakran találkozunk a szerves (organikus) kultúrafejlődés kifejezéssel. Megközelítőleg azt jelenti: a kultúra (vagy egy kulturális jelenség) megszakítás vagy nagyobb megszakadás nélküli, a hagyomány törvényeihez illeszkedő folytatása. Meglátásom szerint ez közvetlen átadással történik, míg a megszakadt és újraindított folyamat közvetettnek tekinthető. Írásomban a „szervességnek” a magyar kultúrában való folyamatát, főbb törekvéseit mutatom be, némi elméleti kitekin-téssel.

Egy élő kulturális jelenség nemzedékről nemzedékre változik, igaz, az egyes kulturális jelenségek nem azonos mértékben. Vannak, amelyek jobban őrzik eredetiségüket, vannak, amelyek inkább ki vannak téve a változásnak. A változásra általános szabály nem állapítható meg. De néhány támpontot kijelölhetünk. Ezek a következők: természeti elvek, a nyelv analó-giája, a folklór működési mechanizmusa, spon-tán (ösztönös) közösségi változások, tudatos beavatkozás a kulturális folyamatokba.

A művészet és a nyelv születésénél a termé-szeti elvek érvényesülését kell feltételeznünk. Az ember természeti lény, a természetből kivál-va kezdte el kulturális (azon belül művészeti, nyelvi) tevékenységét. A legelső művészeti, nyelvi jelenségek a természetből vezethetők le, és talán a mai napig a természethez állnak kö-zel. A természetből vett példákra utal a klasz-szikus latin mondás: „natura artis magistra”, azaz: „a természet a művészet (tudomány) ta-

nítója”. A nyelv is természeti eredetű, bizonyít-ja a természetutánzás, a nyelv első szavainak a természettel való kapcsolata (hangutánzó szavak, illetve általában minden motivált szó).

A művészet és nyelv tehát a természeti alap-ját tekintve organikus, és mindkettőben bír valamiféle organikus potenciállal, vagyis a „te-remtés”, a folytatódás, más nézőpontból a fej-lődés lehetőségével. És addig tartjuk organi-kusnak, azaz szervesnek ezt a folytatódást, ameddig a hagyományozódás aktusában meg-figyelhetjük a szerves folytatódás törvényszer-űségeit.

Nagy András grafikus-művészeti író vallja: „Ember voltunkból következik: szükségképpen van, volt és lesz organikus művészet. Dimenzi-óinkban utazva vegyük a tao, a csan és zen ősképleteit. Organikus a japán jin-jang jel és a tökéletesség lendületes köre, a zen művész ecsetvonása, a tan kapuja, a kapukat Erdélytől Baliig befonó indák és az a látványhangulat, ami a régi magyar formavilágra emlékeztet. Ez sugallja, hogy az organikus művészetet a keleti filozófiákkal hozzák kapcsolatba. Hadd mutas-sak rá az ismeretek egyoldalúságára! Az or-namentális, László Gyulával mondva, griffes-indás látványszervezés eredetileg eurázsiai formanyelv volt. Gondoljunk a népvándorlás kori állatornamentikás tárgykultúra elevensé-gére, s ne csak a pusztaira, hanem a skandiná-vokéra, a keltákéra, írekére... A viking sárkány-fonatos fatemplomok pedig szemléletükben testvérei a délkelet-ázsiai, buddhista templo-

moknak. [...] Szintúgy óvatosan az ősi magyar zenei párhuzamokkal, hiszen az erősen megritkult nyugati dallammaradványokhoz is vannak vegyértékeink (organikusnak tekintve ezt az ősiséget is). Ne mondjuk ki kerek percc: a magyar organikus kultúra, illetve a szellemisége keleti.”¹

Az organikust a természeti alapformákban kell keresni az egymástól különböző tevékenységi formákban, a művészetekben és a nyelvben. „A nyelv a történeti korszakban bármennyire elromlott és bármennyire is elveszítette kapcsolatát a metafizikával, germinálisan (csírájában, B.G.) még őrzi a képeket, ha nincs is mód arra, hogy ezek a képek eredeti jelentésüket visszanyerjék. A történeti emberben nem az a végzetes, hogy gátlása van, hanem az, hogy gátlása van a természetes és ősi igazság felé – sajátos kényszer folytán éppen azt nem tudja megragadni, ami létének igazi tartalma. Ezért nem tudja megragadni az őskori képek értelmét, és ezért nem érti a képnnyelvet. Viszont ezért marad számára az egész őskor zárt és tilos terület.”² Hamvastól függetlenül többen is utalnak nyelvi kapcsolatokra, nyelv–valóság (objektum), sőt zene–nyelv–valóság kapcsolataira. Például az építész, Csete György: „Építsük fel szavakból építészettörténetünket, Árpád vezérlő fejedelem és Attila király fapalotáját azokból a szavakból, amelyek fennmaradtak. Annyi is elég lesz ehhez az építészethez, de ez nem mulandó, nem korhad, nem rágja meg a féreg, nem emészti el a tűz. [...] Elég kimondani: *hajlék*, s látjuk magunk előtt égre nyitott, bennünket óvó, védő kupoláját, őseink házát–templomát–panteonját. [...] amely kör vagy el-

lipszis, sokszög vagy négyzet, a mindenség vagy a föld geometriai jelképe, amely fölé a középpontot is meghatározó égre nyíló kupolacsillag borul. [...] A szerves építészet alkotásai a *hajlék* szavunk analógiájára szerveződnek, nyilván nem mind, de a többségük igen. Ilyen az ősi pentaton dallam képlete is: emelkedő-ereszkedő. Olyan, mint egy domb vagy egy szénakazal. [...] Mi a természet nyomán alkotunk – mondta Bartók. [...]”³ Hasonlóan ír Nagy András is: „A házaknak mindig volt szemük és befogadó szájuk, kapujuk, az ajtó fölött szemöldök. Kifejezéseink is étellel teltek, homloka, tetőgerince, héja van a háznak, a régieknek középpütt idegágasa. Ha az agyonkanonizáltságnak ez kénköves, vessen pillantást némely régi templom ember-alaprajzára, körtemplomainknál a kör és kereszt világmodellre.”

A szerves folytatódás törvényszerűségeit a nyelvek és a folklór (népköltészet, népművészet, széles értelemben: népi tudás) kialakulása, továbbadása (hagyományozódása) mutatja meg a legjobban. A kezdetek homályba vesznek. A nyelv s velük együtt a folklór kezdetét, kialakulását (jelen tudásunk szerint) legalább 100 ezer évvel ezelőttre kell tennünk. Viszont a nyelv és folklór változásait csak első dokumentálásuktól kezdve, azaz körülbelül 3000 éve tudjuk nyomon követni. Bizonyítja ezt egy kb. 3000 évvel ezelőtti meteorit-bechapódás egy északi-tengeri szigeten, melynek tényét az észti folklór megőrizte.⁴ A kialakulás első, meghatározó évezredei azonban homályban vannak. Valószínűsíthetjük, hogy a nyelv és folklór kialakulásának kezdeti időszaka sok tízezer

1 Nagy András: *Utazás Organikába*. In: Nagy András: *Ember tervez... Művészeti írások*. Hittel Könyvműhely, Budapest, 2019. 19. Valamint: http://www.hitelfolyoirat.hu/sites/default/files/pdf/07-nagya_1.pdf

2 Hamvas Béla: *Scientia sacra II*. Medio, Szentendre, 1995. 174.

3 Csete György és Dulánszky Jenő: *Önvalomás*. Második, bővített kiadás. Szerk.: Csete Örs. A szerző kiadásában, 2011., 2016. 19., 40.

4 Pomozi Péter–Karácsony Fanni: *Ott látok egy aranyágot*. *Archaikus népi imáink nyelvi világa*. In: *Ott látok egy aranyágot... Archaikus népi imáink világa*. Szerk.: Pomozi Péter. A Magyar Nyelv Múzeumáért Alapítvány, Sátoraljaújhely–Széchalom, 2016. 30.

éve nagyon lassú folyamat volt, s a változásokban döntő jelentőségű események legfeljebb Kr. e. 1000-ben (Hamvas Béla szerint Kr. e. 800 körül) kezdődtek. S ezekre az időszakokra már valamiképpen rálátunk. Hamvas szerint ez az őskori és a történeti (mai) ember korszakhatára.

A nyelv és folklór teremtő pillanatai zárványokban ma is léteznek a gyermekek beszéd- és játéktevékenységében, a felnőttek ösztönös megnyilvánulásaiban, valamint a nyelvi-művészi tevékenységet egyben jelentő költői nyelvhasználatban, s így ezekből valószínűleg helyesen következtethetünk a kezdeti „teremtés” pillanatára is, tehát arra az időszakra, amelyet őskultúrának és ősnyelvnek tekinthetünk. És vannak reliktumok is, rejtőzködő (beszéd)szókások, műfajok. Harangozó Imre szerint „az organikus társadalom embere a legutóbbi időig, sok esetben napjainkig a »kairosz«-ban, azaz a szakrális időben élt. Ennek igazolására az ide vonatkozó példák sorát szeretném föl-sorakoztatni [...] az egykori közösségi tudásról s annak létét és elmúlást meghatározó, a közösséget össze- és megtartó erejéről”.⁵

A szerves tehát az, ami folyamatos, hagyományon alapul, a múltból építkezik, továbbfejlődik, tovább él a „megszüntette megőrzés” állapotában. „Az egyetlen kategória, amely a megértést megnyitja, a hagyomány.”⁶ A szervezet művelődéspolitikai-ideológiai megközelítésben „életigenlőnek”, és a nemzetek korától ahhoz kapcsolódónak tartjuk.

Ha duális kategóriákban gondolkodunk, akkor a szervesség ellentéte a nem szervesség (szervetlenség), ahogy a kultúrának a civilizáció, a közösségnek a társadalom. A népi társa-

dalom organikus, a városi ember csak organizált, idézi Bálint Sándort Tánczos Vilmos.⁷ A szervetlen az, ami megszakad, nem folytatja a múltat, szakít a hagyománnyal, esetleg a „múltat eltörölni” forradalmi jelszavával lép fel. A szervetlent nevezhetjük mechanikusnak is. A posztmodern például anorganikus. A szerves-szervetlen szétválasztás természetesen erőltetett. Alapvetően átmenetek vannak. A kulturális és nyelvi fejlődést formállogikailag, vagyis leegyszerűsítve, a kitérőket és különfejlődéseket kizárva tekinthetjük egymásból építkezőknek (ez lenne az organikus vagy szerves fejlődés), valamint megszakítottnak, megrekedtnek (ez lenne a nem organikus vagy szervetlen fejlődés). A szervetlen fejlődés egyik a esetének számítható a tudatos beavatkozással, a szerveshez való visszatérés szándékával újrakezdett, újraindított, programszerű fejlesztés („visszaszervesítés”). De ez is többféle lehet. „Megszakadás” utáni, de mégiscsak az eredeti törvényszerűségeket követő szerves folytatódás, esetleg valami hibrid-formáció, esetleg organikus formalizmus, avagy teljesen félresikerült vállalkozás (organikus giccs).⁸ A szerves továbbfejlődés szándékával lépett fel a reneszánsz (szervesnek a klasszikus, antik művészetet tekintették, azt kívánták fölleveníteni), vagy vallási vonalon a reformáció (visszatérés a kereszténység alapjaihoz). Volt ilyen szándéka a klasszicizmusnak is. A magyar művelődéstörténetben a szervesség jegyében, az eredeti, ősi, romlatlan föllevenítésének és továbbadásának szándékával lépett föl a korai, majd 19. századi, Kölcseyhez, Petőfihez, Aranyhoz köthető népi-

5 Harangozó Imre: *Transzcendens trambulin. Korunk felfogása és a moldvai csángók hagyományai az utolsó átmenet rítusrendjével kapcsolatban*. Ipolyi Arnold Népfőiskola, Újkígyós, 2010. 15.

6 Hamvas Béla: *Scientia sacra III*. Medio, Szentendre, 1996. 68.

7 Tánczos Vilmos: *Keletnek megnyílt kapuja*. Néprajzi esszék. Pro-Print Könyvkiadó, Csikszere, 2000.

8 Nagy András: *Utazás Organikába*. In: Nagy András: *Ember tervez... Művészeti írások*. Hittel Könyvműhely, Budapest, 2019. 19–20. Valamint: http://www.hittelfolyoirat.hu/sites/default/files/pdf/07-nagy_1.pdf

esség (a nyelvtudományban és a művészetekben párhuzamosan), majd pedig a 20. századi új népiesség szerteágazó tevékenysége (részben érintkezve a kezdeti avantgárd, majd neoavantgárd törekvésekkel). A program szép megfogalmazása Kölcsey *Nemzeti hagyományok* című írásában: „Úgy vélem, hogy a való nemzeti poézis eredeti szikráját a köznépi dalokban kell nyomozni; szükség tehát, hogy pórdalainkra ily céllal vessünk tekintetet”. A nemzeti törekvések áramában indultak az ősökre irányuló nyelvtörténeti kutatások is. Ezt szolgálta a gyökelmélet, melynek lényege, hogy a mai nyelvi formák mélyén alapalakok, nyelvtani és jelentéstani szempontból komplex alapformák, gyökök határozhatók meg, amelyekből mint (természeti, természetes) elemi részekből épülnek föl szervesen (ma is visszakövethetően) a bonyolultabb formák. Az úgynevezett természeti nyelveknek a programszerű felfedezése is ebben a korszakban kezdődik. Ez a költői, nyelvi gesztus folytatódik később Bartók és Kodály népzenei törekvéseiben, s ettől kezdve szinte minden művészeti ágban, sőt tudományban (például a néprajzban). Ebből lesz művelődéspolitikai program a 20. század húszas–harmincas éveiben.⁹ Ide kapcsolódik Karácsony Sándor¹⁰ „szerves” anyanyelvi, irodalmi elképzelése is. Tehát a 19. század elejétől mintha párhuzamosan futna, egymást erősítve, egymásra hatva a nyelvi irodalmi és a művészeti „szervesítés” törekvése.

Szervesítés a különböző tudomány- és művészeti területeken

Néhány néprajzkutatónk föltételez egy egykor összefüggő, általános, univerzális képírás-rend-

szert, amely egységes jelrendszere volt a népművészetnek és a népköltészetnek. Ebben a gondolatban ismét a művészet és nyelv közös gyökerének hipotézise rejlik. Nem véletlenül Karácsony Sándor volt a tanára annak a Lükő Gábornak, aki ezt a nézetet képviseli néprajzi kutatásaiban, s ugyanez hatott Hoppál Mihály néprajzkutató gondolkodásmódjára is. Lükő Gábor: „népköltészetünk és népművészetünk jelképei azonosak, ezért egy kalap alá vesszük őket”.¹¹ Hoppál Mihály: „Lükőtől vettem, mert jó ötletnek tartottam azt, hogy ami megvan a népköltészeti szövegekben (elsősorban a népdalban), az feltehetően megtalálható a népművészet képi ábrázolásaiban is (faragvány, vésés, festés). Ez az etno-szemiotika nyelvén azt jelenti, hogy a kultúra különböző kódjaiban, nyelvezeteiben ugyanarról beszélünk..., vagyis a kultúra dupla kódolással biztosítja be a számára fontos üzenetek átvételét.”¹² Ugyanezt az egykori szinkretizmust képviseli Pap Gábor is: „Egyetlen szervesen összefüggő jelrendszerrel állunk szemben, amely lényegileg azonos módon, azonos szabályrendszerrel működik valamennyi említett – és a további, itt nem említett részterületen.”¹³ A példákban többek között hímzés, tükrös, sőtartó, hímes tojás, cserépedény, tányér szerepel.

Az egyes területeket feltáró néprajzosok közül kiemelem a palóc Karancskeszzi tojásíró hagyományát bemutató Makoldi Sándorné munkásságát. A néprajzkutató hangsúlyozza, hogy ez a hagyomány az első gyűjtések, azaz száz év óta nem változott, tehát stabilan öröklődik,

9 Például: Györffy István: *A néphagyomány és a nemzeti művelődés*. Magyar táj- és népismeret könyvtára, 1. Budapest, 1939.

10 Karácsony Sándor: *A nyelvi nevelés és a társaslélek működése. Első kötet: Magyar nyelvtan társaslélektani alapon*. Exodus, Budapest, 1938.

11 Pap Gábor: *Zenei anyanyelvünk – Válogatott zenei tanulmányok, I. (Lükő Gábor Művei, 2.)* Táton Kiadó, Budapest, 2003. 27.

12 Hoppál Mihály: *A kultúra mint emlékezet. Lükő Gábor munkássága*. Magyar Művészeti Akadémia, Budapest, 2018. 40–41.

13 Pap Gábor: *Jó pásztorok hagyatéka* (Magyar népművészet). Pódium Műhely Egyesület – Magányos Kiadó, Debrecen, 1993. 13.

nem változik: „lehet, hogy évezredek szellemi hagyatéka van rejtve benne, mint némely földrajzi névben”; „talán azért ragaszkodtak az emberek évezredekén át az ősi bölcsességhez, hiszen annak filozófiája tapasztalati úton kristályosodott ki, s úgy, hogy abba minden jelenség beleilleszthető. [...] az ősi keleti lelkületet őrző népek, mint mi is, máig alkalmazzuk a világ modelljén, a tojás-életcsíra mágikus jeleibe rejtve, a tavaszi feltámadás időpontjában. Lényegileg csak akkor élhetünk együtt a természettel, s érthetjük meg szellemi működését, ha megőrizzük azt a szerves, modellszerű gondolkodást is, amit népművészetünk, így tojásírásunk is őriz!”¹⁴ Makoldi Sándor az alföldi pásztor-szarukon lévő ábrákat, „képírást” tanulmányozta Lükő Gábor és Szűcs Sándor nyomán. Ma már részben kiesve a szerves műveltségéből nem tudjuk olvasni, nem értjük, nem tudjuk, miért születtek, mire valók ezek a jelek. A biharnagybajomi rühzsírtartó: „nagyapáink idejéből a képírásnak még iskolapéldáját nyújtja. [...] (A nagyapák nemzedéke) úgy élt, hogy létét, útját beleágyazta mitikus-kozmikus létezésünk egészébe.”¹⁵ A határt Gál Sándor¹⁶ mítoszi küszöbnek nevezte el, mások „anyanyelvi időzónát” említene. A jelek olvasásának sajátos technikái is létezhetnek. Pap Gábor erre utal középkori templomaink falfreskóinak, illetve a későbbi festett kazettás mennyezetek ábráinak tanulmányozásakor: „A templomtérbe bevetülő fény óráról órára, napról napra »olvasta« végig a képek üzenetét, s a benn tartózkodók, ha ezt a »felülről jövő« útmutatást követték szemükkel-értelmükkel, sok mindent megtudhat-

tak ég és föld titkaiból. [...] A jelenkori művészettörténet, illetve néprajztudomány viszont ilyen többletjelentésre vonatkozó feltételezés lábra kapása esetén, ha az múltban készült műalkotásra vonatkozik, »déliabósságot« emleget, ha napjainkban születő új műre, akkor »nosztalgizást«, mindkét esetben szigorúan elítélő hangsúllyal.”¹⁷

Erdélyi Zsuzsanna egy okkal rejtőzködő szakrális folklórműfajt, az archaikus népi imádságot fedezi fel, s hozza be nemcsak a magyar, hanem az európai köztudatba. Nyomába lép Harangozó Imre, Tánczos Vilmos. Utóbbi megállapítja: „egzotikus műfajok vannak mélyen az emberben”: az archaikus imák egy korábbi, univerzális képi, szimbolikus, költői világ, képszimbolikus gondolkodás képviselői. Ezért nem kell föltétlen kapcsolatot keresni egy óceániai, székely és Vas megyei motívum között. A képeket sok helyen, egymástól függetlenül hasonló tartalomba, jelképcsoportba szerveződik. Ezt azonban nem érti a mai tudomány. A modern tudományban nem lehet az emberről mint metafizikai lényről beszélni, holott éppen a pszichológia mutatja: nem történelmietlen a pszichologizáló irányzat. „Manapság mindenki relativizál, dekonstruál, és ott gyengíti a hitet, a közösségi tudatot, ahol csak lehet. Ezt teszi a nyelvész, az irodalmár, az antropológus...” Feladatunk, vallja Tánczos Vilmos, bár nem népszerű és tudományosan sem mindenhol elfogadott: a „visszaszervesítés”. Például így: „jó magyar írókat, akiknek szép a nyelvük, olvasni kell, mert az ember az anyanyelvét is el tudja felejteni”. Ameddig egy kulturális elem a paszszív memóriából előhívható.¹⁸

14 Makoldi Sándorné: *Palóc hímeseik nyomában*. Főnix Könyvműhely, Debrecen, 2002. 56., 117.

15 Makoldi Sándor: *A világ képe alföldi pásztor-szarukon*. Főnix Könyvműhely, Debrecen, 2001. 65.

16 Gál Sándor: *A mítoszi küszöb*. Agria, 2015/ősz 54–63. Később önálló kötetében is megjelent: *Nincs harmadik lehetőség*. Szerk.: Molnár Katalin. ObecBúc/Búcs Község, [2017] 54.

17 Pap Gábor (é. n.): „Az ég mennyezeti”. *Festett kazettás mennyezeteinkről – öt tételben*. (H. n.)

18 Tánczos Vilmos: *Határhelyzet*. Régheny Tamás interjúja Tánczos Vilmossal. Ökotáj, 2007. <http://okotaj.hu/szamok> 37-38.

A rejtőzködő jelentések sokszor az „orrunk előtt” vannak, esetleg maguk az alkotók sem tudnak róla, mert már elvesztettük a kapcsolatot a mitológiával. Hoppál Mihály egy korábbi tanulmányában a *Toldi* mitológiai hátterét rekonstruálja, s fölfedezi az Aranyban és talán bennünk is meglévő öntudatlan „kulturális kontextust”. A közösség „azáltal, hogy elsajátít egy nyelvet, egyben elsajátít egy úgynevezett hiedelemrendszert és az ahhoz kapcsolódó »mitológiát« is. [...] a hiedelemrendszernek éppen az a tulajdonsága, hogy észrevétlenül hatja át az egyes ember gondolkodását. Hatása nem tudatos, mégis meghatározó erejű (például asszociációk, az önkéntelen vagy félig tudatos, meg a költői szókapcsolódások szintjén).” Legjobb íróink, költőink „kulturális kontextus alakjában alkották a mű cognitív környezetét, s talán mondani sem kell, hogy Aranynak mindezekről nem volt tudomása”¹⁹.

Az organikus nyelvfelfogásra figyelmeztet Pálfi Ágnes: egy „fonémasor alaki egyezése, hasonlósága nem esetleges, véletlenszerű homonímia, hanem a teremtő nyelv jelentésképző potenciáljának »értelmen túli« bázisa, mélyrétege”,²⁰ másutt pedig „nyelvünkbe kódolt múltunk” megtartó erejében látja szellemi megújulásunk esélyét.²¹

Népdal, zene, tánc – szép kiejtés

Bartók és Kodály a 20. században még rátalálhatott a régi stílusú magyar népdalra, s ezzel

programot adtak a népzene gyűjtésére, népdal-feldolgozásra, s ezzel párhuzamosan a néptánc hagyományok gyűjtésére is. Ez a gesztus is erősítette a néphagyománygyűjtés és a nyelvgyűjtés programját; ehhez szorosan kapcsolódva a népismereti, magyarságismereti tudományos munkát, a falukutatást, vagy éppen a tájnyelvi szótárak megszületését. A hagyomány szerves folytatása, tanítása a Kodály-módszerben vált világszerte ismertté. „A hagyomány sok mindent pótolhat. De a hagyományt nem pótolja semmi. Egy növény annál erősebb, minél mélyebben jár a gyökere.”²² Karácsony Sándorra is utal: „Karácsony Sándor erős támasztékom. [...] a lét vagy nemlét kérdése abban áll, hogy a népkultúra áthatja-e a magaskultúrát, azzá fejlődik-e vagy nem.” Később „zenei visszamagyarosítást” említ.²³ Kodály felfogásában „A zene nem egyéb, mint emelkedetebb nyelv”.²⁴ Ezért áll Kodály Zoltán a nyelv-művelés élére is: „a népet csak saját gyökereiből, saját anyanyelvén lehet művelni”,²⁵ mert: „Sehol a világon akkora nyelvhelyességi mozgalom nincs, mert sehol nem fordult annyira ki saját vágányából a nyelvérzék”.²⁶ Kodály Zoltán felhívására és ösztönzésére indult 1939-ben a szépkiejtési mozgalom, amely ma többek között *Szép magyar beszéd, Édes anyanyelvünk* címmel folytatódik. A „zenei visszamagyarosítás” újabb lépése a születő magyar beatzenében a folklorisztikus elemek felbukkanása (Illés, Fonográf), illetve egy másik irányból, a tánc-házmozgalom felől érkezve a népzene világát autentikusan vagy továbbgondolva közvetítő együttések: Magyar Állami Népi Együttes, Ka-

19 Hoppál Mihály: *A Toldi mitológiai háttere*. Új Írás, 1980. 68–101. Másodközlés: *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények*, 1981/1. 131–149.

20 „...*Hanem vagyok Úristen követje...*” A téli ünnepkör dramatikus szokásaiból. Nemzetközi Betlehemes Találkozók játékszövegei. Szerk.: Dr. Tömöröy Márta. Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus, Budapest, 2009. 51–52.

21 Pálfi Ágnes: „*Kortyolgat az ég tavából*”. *Arany János és József Attila mitopoézise*. <http://midra.uni-miskolc.hu/document/5752/1299.pdf> 15.

22 Kodály Zoltán: *Magyar zene, magyar nyelv, magyar vers*. Válogatta és szerkesztette: Vargyas Lajos. Budapest, 1993. 64.

23 Uott, 27., 40.

24 Uott, 176.

25 Uott, 13.

26 Uott, 323.

laka, Muzsikás, Csík zenekar, Ghymes, Kiss Ferenc Etnofon programja, általában a világzene (etnofolk) néven összefoglalt folklorisztikus zene. Martin Györgynek és társainak sikerült feltérképeznie a hagyományos néptáncskultúrát. Az 1960-as években a még éppen élő széki táncházat Budapesten elkezdték népszerűsíteni (Kaláka, Sebő, Halmos), s a táncgyomány „visszaszervezésére” elindult a táncházmozgalom. Később a táncház Széken kihalt, Pestről tanulták vissza.

Képzőművészet, építészet

A 20. századi magyar képzőművészet, építőművészet több „visszaszervezési” programot ismer. Fáy Aladár, a magyar díszítőművészet kutatója írja Bartókra és Kodályra utalva: „A népművészet fölhasználásának helyes útja nem az, hogy a nép díszítményeit egyszerűen átmásoljuk polgári tárgyakra [...], hanem az, hogy aknázzuk ki egyetemes emberi értékeit s olyan nemzeti stílust alakítsunk, amely szellemében és díszítőerejében magyar gyökerű.”²⁷ A festészetben, képzőművészetben példamutató szerepet vitt a 20. század eleji magyar szecesszió gödöllői művésztelepe, Nagy Sándor szavaival „az Egészélet szigete”. Alapítói, Nagy Sándor mellett Körösfői-Kriesch Aladár a magyar nép ősi motívumkincséből táplálkozó képző- és iparművészetet hoztak létre. Lechner Ödön, a magyar építészeti stílus (szecesszió) megteremtője is a népművészetből indul ki. A népművészet „tele van rusztikus formájú, azonban nagyon eredeti ősi ornamentikával, [...] olyan díszítő motívumokkal, amelyek magukból nemzeti szellemet lehelnek: íme ebből a tárházból kell tudni meríteni alkotandó épületeinknek a legmodernebb elvek szerint való

27 Fáy Aladár: *A magyarság díszítő ösztöne*. Turul Kiadó, Budapest, 1941. 121. (Reprint: Püski, Budapest, 1994.)

díszítésére”.²⁸ Több (nép)művészeti ágra terjed ki a szervezés. Például a népi deszkaművészetre,²⁹ vakolatdíszekre (vakolathím, szemöldök-dísz).³⁰ Lechner nyomán organikus magyar építészeti programmal jelentkezik Kós Károly, majd pedig a 20. század második felében Csete György, Dulánszky Jenő és Makovecz Imre.

Nyelv, irodalom, pedagógia

Petőfi–Arany népiessége a 20. században új népiesség, népi irodalom néven folytatódik. Karácsony Sándor munkásságában kapcsolódik össze eredendően, szervesen nyelv, irodalom és gondolkodás: „Magyar észjárás szerint a jel jelentése közvetlenül jött az összemléletről, tehát a kapcsolat közte és valóság között máig nem szakadt meg, egészen szoros. Az irodalom és az élőbeszéd, a beszéd és a beszélők fizikai valósága eltéphetetlen egységben élnek.”³¹

A pedagógiához érkezve: „A nyelvjárások iskolai megbecsülése arra vezeti a tanulót, hogy szeretettel csüngjön otthonának, szülőfalujának beszédmódján; hogy ragaszkodjék ahhoz a földhöz, melyhez gyermekkorának első emlékei és szavai fűződnek...”³²

Továbbá

A néphagyomány nemzeti (magas) kultúrába való beépítésének teljes programja jelenik meg Györffy Istvánnál: „A néphagyomány tart meg

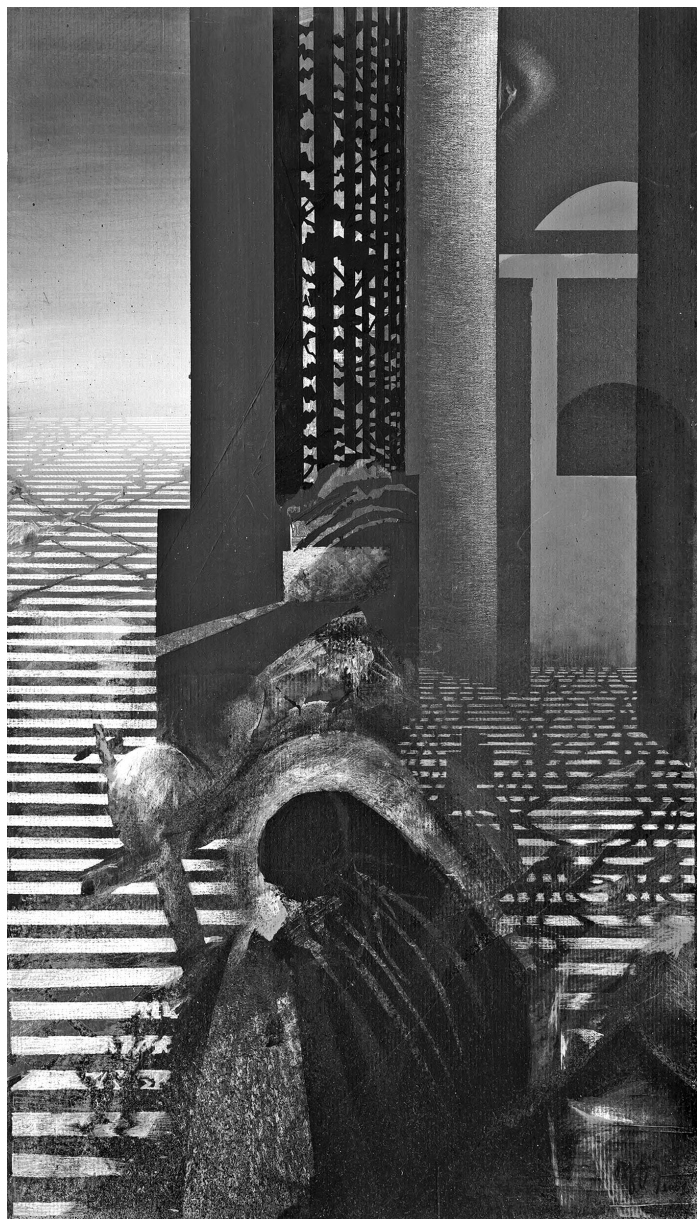
28 Mihály Zita előszava. In.: Kardalus János: *Utcátér-díszítés a Homoródok mentén. (Motívumok, jelek, jelképek.)* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2001. 5.

29 Kardalus János: *Utcátér-díszítés a Homoródok mentén. (Motívumok, jelek, jelképek.)* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2001.

30 Krizsán András–Somogyi Győző: *A Balaton-felvidék tájba simuló népi építésze*. Cser, Budapest, 2010.

31 Karácsony Sándor: *Az irodalmi nevelés. Növekedvén nevelünk 1.* Szent Gellért Egyházi Kiadó, h. n. 1993. 39.

32 Papp István: *A magyar nyelvtan nevelőereje*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1935. 47.

Ezer év távlatából (akril, karton, 60 × 105 cm, 2010)

bennünket magyarnak s a nemzetközi műveltség tesz bennünket európaivá. [...] Japán alig száz év alatt európai műveltségű állam lett, anélkül, hogy nemzeti hagyományait feladta volna. A finnek pedig nemzeti egyéniségüket

azzal domborították ki, hogy gazdag és értékes néphagyományaikat szervesen beépítették nemzeti műveltségükbe.”³³

Győri-Nagy Sándor³⁴ (sajnálatosan félbeszakadt) szadai-gödöllői kultúrokológiai iskolája nevében is vállalta a programot, hiszen szerves és szervesetlen nyelvészetről beszél.

A szerves fejlődés a kultúra valamennyi területén fölvehető. A legutóbbi, 2000 utáni évtizedekből Nagy András³⁵ az „életigenlő magyar művészet” körében (konkrét nevekkal) említi az építészetet, a szobrászatot, a festészetet, a kép- és lézergrafikát, a land-artot, a kerámia-, fotó-, textil-, kárpit-, nemez-, üveg- és zománcművészetet. Az említett építészethez kapcsolódóan a lakberendezésben, továbbá a mindennapi tárgykultúrában, az öltözködésben, az étkezésben (népi ételek), a kertművelésben, a népi gyógyászatban, a nyelvben pedig a nyelveredet kutatása mellett olyan jelenségekben is tárgyalható, mint például a társalgási és illemszabályok, vagy éppen ide tartozik a tájszavak, táji kifejezések népszerűsítése.

A szerves hagyomány emlegetése egyes esetekben közhelyes, parttalanná válik, s Nagy András figyelmeztet a felbukkanó értéktelenségekre: „az organikus művészetben éppúgy nagy a szórás a zseniális és a szélhámos között, mint az absztraktoknál”.³⁶

33 Györffy István: *A néphagyomány és a nemzeti művelődés*. Magyar táj- és népismeret könyvtára, 1. Budapest, 1939. 8.

34 Győri-Nagy Sándor: *Környezeti kommunikáció*. Szent István Egyetem, Gödöllő, 2002. 18.

35 Nagy András: *Utazás Organikába*. In: Nagy András: *Ember tervez... Művészeti írások*. Hittel Könyvműhely, Budapest, 2019. 20–21. Valamint: http://www.hittelfolyoirat.hu/sites/default/files/pdf/07-nagya_1.pdf

36 Uott, 20.

Kató Zoltán

(1969, Kovászna) újságíró,
botanikus, muzeológus,
bútorrestaurátor, jelenleg
Bécsben él

Kató Zoltán

Életrajzírók

GIORGIO VASARI: Egy hajóban evezünk...
DIOGENÉSZ LAERTIUSZ: Egy gyékényen áru-
 lunk...
GIORGIO VASARI: Egy malomban őrlünk...
DIOGENÉSZ LAERTIUSZ: Azt hittem, Vasari,
 őseid fazekasok, nem molnárok voltak...
GIORGIO VASARI: Sértegetsz? Vigyázz, nemes-
 ember vagyok!...
DIOGENÉSZ LAERTIUSZ: Lehet, hogy nemes,
 de olasz és nagyszájú is! Én még ismertem
 igazi rómaiakat! Másként mérték és becsül-
 ték a szót, mint te.
GIORGIO VASARI: Ami a szavak méretegését
 illeti, te sem állsz rosszul, görög. Azt mond-
 ják, egyetlen művedben a másoktól vett idé-
 zetek is mind sajátjaid...
DIOGENÉSZ LAERTIUSZ: Melyik munkámra
 gondolsz?
GIORGIO VASARI: Melyikre, kérded? Egyetlen
 művedre! A *filozófiában jeleskedők élete és né-
 zetei*...
DIOGENÉSZ LAERTIUSZ: Volt más is, de elve-
 szett! Ne felejtse, te későn újjászületett, én
 a második században éltem!
GIORGIO VASARI: Nézd, ki panaszkodik! Még,
 hogy munkája elveszett?! A nagy görög filo-
 zófusok és tanítványaik munkái veszték el!
 Aztán, évszázadokkal később, jöttél te, és
 megírtad nagy művedet! Azóta is dühös rád
 az utókor...
DIOGENÉSZ LAERTIUSZ: Dühös lenne, mon-
 dod? Igen! Mert irigyel, és munkámból él
 mindenki azóta. Tudásuk tőlem származik!

Tetszik vagy sem, engem olvasnak, használ-
 ják művem.

GIORGIO VASARI: Ha ló nincs, számár is jó!
 Felelőtlen munkádban, gátlástalanul, hetet-
 havat összehordtál. A bölcselők életéről
 hétköznapi esetek tömegét szállítod olva-
 sóidnak. Tudod, ki vagy te? Anekdotázó
 törzsvendég a kocsmában, az vagy! Tanaik-
 ról alig szólsz. Nem értesz hozzá, bölcséletre
 képtelen és gyenge vagy.

DIOGENÉSZ LAERTIUSZ: Ne keseregj, te bőbe-
 szédű olasz! Könyvem jó szándékkal, legjobb
 tudásom szerint írtam. Ne felejtse, a legna-
 gyobb gondolkodó is ember, így is kezeltem
 mindannyiukat. Elismerem, életükről, lehet,
 találékonyan írtam, de nem értelmeztem,
 nem fogalmaztam át tanaikat. Továbbadtam
 őket *minden kommentár nélkül!* Erősségem
 róvod fel gyengeség gyanánt?!

GIORGIO VASARI: Kegyesek voltak hozzád az
 évszázadok. Munkád tárgya mind elpusztult,
 eltűnt nyomtalan – pergamenek és embe-
 rek! –, de könyved fennmaradt. Szorgalmas
 emberek sok nyelvre lefordították. Elisme-
 rem, azóta is olvassák – gyakran fog-össze-
 szorítva.

DIOGENÉSZ LAERTIUSZ: Ne vádolj, és ne tú-
 lozz! Megkésett szerencsém nem az én hi-
 bám, örömet soha nem szerzett nekem. Ek-
 kora felelősségre nem voltam felkészülve!

GIORGIO VASARI: No, ne szerénykedj!...

DIOGENÉSZ LAERTIUSZ: Beszéljünk most ró-
 lad is kicsit, fazekasok utóda. Ujjaid között

minden képlékeny valóban, akár az agyag. Nem krónikás, vérbeli művész vagy! Tudatosan nem éred be a valósággal. Te is tudod: festményeid jók, de sokkal kiválóbbak is akadnak náluk. Sértett hiúságod fájdalomát pazar ötlettel enyhítetted: könyvet írtál festőelődeid életéről. Ecset helyett pennát ragadtál – és lelkesen festettél tovább! *A legkiválóbb festők, szobrászok és építészek élete*, ez nagy pannód címe. Ugyanazt mondják majd rólad is, akárcsak rólam: minden, mit elődeiről tudunk, tőle tudjuk...

Emlék (linóleummetszet, papír, 10,5 × 14 cm, 1979)

GIORGIO VASARI: Kedves tőled! Jólesett...

DIOGENÉSZ LAERTIUSZ: Tőle tudjuk, igaz, de mennyire megbízható és tiszta ez az egyetlen forrás?

GIORGIO VASARI: Tudd meg, felőled rosszabbat gondolnak: itt-ott becsúszott egy kis hamisítás, fantáziálás, hogy finoman fogalmazzak...

DIOGENÉSZ LAERTIUSZ: Te ügyesebb, más kor szülötte vagy, mint én. Te aztán munkádból nem hagytad ki magad! Még látszólag sem vagy pusztán szorgalmas adatgyűjtő és -közlő. Minősítgetsz, kommentálsz, jelzőkkel dobálózol, és ami a legszebb: pletykálsz, mint utcasarkon a piaci kofa!

GIORGIO VASARI: Elhallgass! Nemesember vagyok, ha te is az lennél, most párbajra hívnálak! Azt sem tudjuk, ki vagy: LAERTIUSZ-ból jöttél, vagy csak ez volt a gúnyneved, téged más, nemesebb Diogenészekről megkülönböztetendő...

DIOGENÉSZ LAERTIUSZ: Bizonytalan származásom szép kis mentség számodra, mondhatom! Most, hogy mondd, jut eszembe, felsorolásomból kihagytam: munkádban is nagy hangsúlyt fektetsz művészeid származására. Ez így méltó a nemes úrhoz, kinek ősei még fazekakat készítettek...

GIORGIO VASARI: Szerencséd, hogy nincsen kéznél egy sem, bizton a fejedhez vágnám!

DIOGENÉSZ LAERTIUSZ: Látod, erről beszélek! Éppen így, heveskedve, írtad művedet is! Mivel nincs más, nincs jobb, az utókor kevéssel be kellett, hogy érje. Láss csodát, beérte, és azt mondja: Vasari alapította meg a művészettörténeti iskolát. Kérem én, ki is a szerencsés?

GIORGIO VASARI: Na, látod! És mit mondanak rólad? Egyesek – egy ismerősöm, Michel de Montaigne – felkiáltanak: miért is nem élt és írt legalább egy tucatnyi Diogenész Laertiusz! Az egyetlennek a munkája így nagyon kevés...

DIOGENÉSZ LAERTIUSZ: Nem ismerem a pasast, de ne felejtsd másik ismerősöd, nagy elődöd...

GIORGIO VASARI: Kicsodát?

DIOGENÉSZ LAERTIUSZ: Albertit, kit úgy csodálsz! Munkámból ihletődött és kölcsönzött...

GIORGIO VASARI: No, ne mondd! Másvalaki, nagyon elnézően, szellemtelen, mégis hasznos kis szöveggyűjteménynek tekinti munkád. Te nem szoktad ugyan, én megnevezem forrásomat: Hegel!

DIOGENÉSZ LAERTIUSZ: Egy megkésett német! Mit ért ő a napsütéses-árnyas olajfaligetben született nagy gondolatokhoz? Nicht war? Kikről én írtam, költők és matematikusok is voltak, nem csak filozófusok. A Mindenségről való mindenre gondolás benne volt vérükben és a levegőben...

GIORGIO VASARI: Ebben igazad van, itt egyetértek! Ezért csodáljuk őket! Ezért poroltuk le mi Athén és Róma ősi köveit – köztünk maradjon, fel is forgattuk őket rendesen. Szerény személyem találó nevet adott e pezsgő múltkeresésnek: *Rinascita*... Újjászületés!

DIOGENÉSZ LAERTIUSZ: Miféle újjászületés? Észrevettetek valamit, mi évezredig az orrotok előtt volt! Végre kinyitottátok szemetek, melyet a Sötét Kor – Középkornak is hívják, de minek a közepe? – hályoga eltakart, majd szeretlenül másolni kezdtétek, mit megláttatok. Ami nektek pezsgésnek tűnt, az annak idején Hellaszban, később az Apenninek alatt a hétköznap volt. Athénban a legutolsó foltozóvarga hexameterekben szolgálta ki vevőit, a római hetérák pedig epigrammákkal fogták kuncsaftjaikat...

GIORGIO VASARI: Megint fantáziálsz! Igenis, a tri-, quattro- és cinquecento: pezsgés!

DIOGENÉSZ LAERTIUSZ: Eredeti kis terminológia, mondhatom! Látom, számolni meg énekelni azt tudsz. Mielőtt begurulnál, megjegyzem: jó olvasni műved. Hantázol, meg

folyton ismételed magad, mégis, munkád olvasmányos és lelkes mű. Könyvedben az életrajzok között gyakran összemósódnak a határok, szorgos leltárodát pedig – kinek, melyik műve, melyik templom oltárán, herceg vagy kereskedő palotájának falán függ? – a történelem alaposan összekeverte, munkád mégis hasznos! Akárcsak az enyém: nincsen más, tehát nincsen jobb nála.

GIORGIO VASARI: Szerényen be kell érjük magunkkal önnönmagunkat. Az utókor pedig ne felejtse: alkossanak jobbat, ha akarnak és tudnak.

DIOGENÉSZ LAERTIUSZ: Szomorú látni, manapság süket fülekre talál a filozófia. Újra a szakáll a divat, de nem tudják: *barba non facit philosophum*... Nemes gondolatok senkit nem bírnak sem verselésre, sem nyilvános vitára... Soha nem volt még annyi jól tájékozott buta ember a világon, mint manapság!...

GIORGIO VASARI: Szomorú látni, hogyan tolong a tömeg a nagy házakban, hová mindent, mi szép és szent, és helyén volt valamikor, most bezsúfoltak, és látványát pénzért mérik. És e helyeket még *Museionak* merik hívni! Múzsák háza, múzsák nélkül! A hajdani nagy művek – hiába féltik agyon őket! – értő és érző tekintetek, szívek nélkül, mint nyúzott lárvabőrök vagy beszáradt múmiák sorakoznak e nyilvános, szentségtelen nagy csarnokokban. A lélek rég elszállt belőlük. Tolong a tömeg, tapossa egymás lábát. Fizet, bejut, nézelődik, de nem lát, sem nem érez. Aztán hazamegy, de mesélni nem tud, mint az apostolok vagy a régi utazók, hogy merre járt, mit látott. Nem is mesélhet, hiszen bensejében semmi meg nem mozdult vagy változott.

DIOGENÉSZ LAERTIUSZ: Egy hajóban evezünk...

GIORGIO VASARI: Egy gyékényen árulunk...

DIOGENÉSZ LAERTIUSZ – GIORGIO VASARI (együtt, hangosan): Egy malomban őrlődünk!...

Száraz Miklós György

Csempészek és rózsák szigete: Ada Kaleh

Száraz Miklós György
(1958, Budapest)
író, Babérkoszorú-díjas

Picinyke sziget, hossza kettő, széle fél kilométer sincsen. Orsovától legföljebb két-három kilométernyire fekszik a folyás irányában.

Csakhogyan ez a múlt.

Mert sem a régi Orsova, sem a picinyke sziget nem létezik ma már. Mindkettőt elnyelte... a történelem. (2018 nyarán egy legeslegújabbkori magyar költő-utazó, Szálinger Balázs egy hónapot töltött el itt, a Duna szorosában. Az ő sorai jutnak szembe: „A levegőben van, hogy sűrű vidék. Hogy nem pusztán díszlet, de szereplő is lehet a táj. Hogy ide gyakran jár a történelem.”) Az 1972-ben átadott vaskapui víz-erőmű harminc méterrel emelte meg a Duna vízszintjét.

Mielőtt alámerülnék az időben, hogy száraz lábbal léphessünk a vízzel elárasztott álom-szigetre, előtte röviden Orsováról. Megérdemli, hiszen sokszorosan is határvidéknek mondható az a terület, amelyen fekszik, és ez már önmagában is izgalmas. Szörény vármegye tudós monográfusa, az akadémikus Pesty Frigyes 1878-ban mégis kissé kókadt, alvó városként jellemzi itt a hármast – magyar, román, szerb – határon.

„Fejlődése komolyabb lendületet csak 1809-ben vett.” Kitalálják, mi volt a fejlődés rugója? Én sosem találnám ki. A Napóleon által bevezetett kontinentális blokádnak miatt a levantei, kelet-mediterrán kereskedelem nagy része erre

Részlet a szerző *Duna. Mítoszok Dunája – a Duna mítosza* című esszéjéből.

az útvonalra terelődött. Orsovának négy bő esztendő hozott Napóleon zárlata. Fontos volt az is, amikor 1829-ben a Dunagőzhajózási Társaság telephelyet és irodát nyitott a városban.

Azt gyanítom, Orsovának nem, nekem viszont fontos, hogy 1841-ben tíz napon át itt rostokolt Isztambulból hazafelé tartván Hans Christian Andersen (akivel Pest-Budán, a Duna parton korábban már találkoztunk). A dán meseköltő hajón érkezett a Balkán és Közép-Európa, Magyarország és egyben a Habsburg Birodalom déli határára, ahol le kellett töltenie a délről utazók számára előírt vesztegzárat. A higgadt dán nem morgolódott, békésen tűrt. „Alapjában véve mindnyájan quarantaine-ben élünk ezen a világon, amíg engedélyt nem kapunk a nagy égi utazásra”.

A város az 1848–49-es forradalom és szabadságharc végóráiban „a szabadság harcosai számára a menekvés kapuja volt”. Helyőrsége augusztus derekán egy honvéd őrnagy és két székely zászlóalj volt, tizennégy ágyúval. Augusztus 20-án József Wysocki tábornok, a magyarokkal együtt küzdő lengyel légió főparancsnoka, aki tíz napja még maga is harcolt a temesvári csatában, itt intézett búcsúszót a magyar nemzetnek. Néhány nap múlva a magyar honvédség maradványai és sok politikai szereplő is erre hagyja el a hazai földet, és vág neki az emigrációnak.

A zabolátlan és vadregényes Cserna folyó torkolata alatt emelkedő Allion-hegy tövében, a régi magyar–román határon, a Habsburg és

az Ottomán Birodalom közti senkiföldjén rejtette el a földre a magyar Szent Koronát a Magyar Királyság menekülő második miniszterelnöke, Szemere Bertalan.

Orsova lakóinak száma az 1910-es, utolsó magyar népszámlálás szerint 5795 lélek volt, melyből 2015 németnek, 1870 magyarnak, 1360 románnak, 262 szerbnek és 223 csehnek vallotta magát.

A közelében fekvő parányi szigetet mégis törökök lakták.

Sokak szerint Ada Kaleh szigetét Hérodotosz Cyraunisként említi, mások szerint ez egy Afrika nyugati partjainál elterülő sziget ókori neve. Vannak, akik azt állítják, Eratosthenes erre a falatnyi gránitszigetecskére gondolt Yernis elnevezés alatt. Saan, Cotinusa, Caroline-Insel, Új-Orsova. Egy forrásom azt írja, ez volt a cserszömörce földje, egy másik a vad olajbogyók szigetéről regél. Csempészek szigete, rózsák szigete, a dohány szigete. Erődsziget és szigetvár.

A sziget izgatja az emberi elmét. Különösen, ha olyan isteni környezetben, gigászi sziklafalak rejtekén bújik meg, mint amilyen a Duna vaskapui szakasza.

Egy magyar utazó, Sebestyén Ede 1908-ban így ír róla: „A szigetnek a szerb partra néző részén rózsamező van, a mely rózsanyílás idején felejthetetlen képet tár elénk, s korán reggel, meg naplemente után, szinte elkábít illatával. E mesébe illő rózsatengert nem látjuk elhervadni, nem látjuk hulló szirmával eltűnni. Akkor szedik le, a mikor legpompásabban virágozik, mert olajat készítenek belőle.”

Hagyjuk a mítosz ködében lebegő görög és római múltat, lássuk azt, ami biztosabbnak tűnik. Hunyadi János járt a szigeten, amit a török hódítóval szemben stratégiaileg fontos helynek gondolt. Később Thököly Imre is elfoglalta, 18. századi erődjében pedig osztrák-német katonák szolgáltak. A 19. század második felétől 1920-ig sűrűn cserélt gazdát, törökök, osztrá-

kok, magyarok tartottak rá igényt. Azok közül, akik a Monarchia Magyarországnak egyik divatos fürdőhelyén, Herkulesfürdőn időztek, sokan átruccantak ide is.

Gróf Zichy Géza Valóságos Belső és Titkos Tanácsos, író és költő – félkarúként is ördögös zongorista – 1900-ban így rajong: „Ebéd után csónakon, melyet három török hajt, Ada-Kalehba megyünk. Ez aztán csoda-sziget! Ott még ma is a régi magyar nemesség jelszava dívik: Nem adózunk! Ha egy pénzügyminiszter rosszul viseli magát, oda kell internálni, megpukkad mérgében. Ada-Kalehben nincs katonakötelezettség, nincs vám, nincs adó.”

Széchy-Lorenz Jozefine 1888-ban megbámulja a boltok előtt törökülésben kuporgó tarka turbános, fezes férfiakat, a dohányboltokat és a kávéházat a nyílt tűzhellyel, a pékséget a „több mint kezdetleges kemenczével s a gőzölgő lapos kenyérrel, mely olyan, mintha hamuból volna gyúrva”. Megkóstolja a „racliatot, ezt a gelée-szerű édességet és a dulcsászat”, a befőtt gyümölcsöt, de a „nargileh elől kellő tiszteletadással kitér”.

Széchy Károly irodalomtörténész úr feleségét, a kolozsvári állatvédő egyesület elnöknőjét modern, öntudatos nőnek gondolom. 1896-os *Rabállatok* című írásában így inti olvasóját: „Élni annyit tesz, mint szabadnak lenni. A szabadság az élet, a fogság a halál – a folytonos halál. Bátorran lehet mondani, hogy a hatalmas raboroszlánytól kezdve egész le a piczi kalitkába zárt kis egérig, minden rab állat már nem él, csak létezik még egy ideig, tengődik, teste lélekezik, de lelke meg van ölve.” Ez a műemléki közlönyökben is sűrűn publikáló, okos és akaratos aszszony a bazárban inkább csak fanyaloga a „bizarr keleti selyemhímzések”, „durva török vásznak”, „arany hímzésű női cipők és papucsok” láttán. Nem tetszenek neki a „selyem ä-jour szövött kendők”, piros bőrcipők, bádog dohányszelencék, borostyánkő- és tajtékszivarshopókák, gyöngygyel kirakott pipaszarak, karperecek, ezüsttel

kivert csészék, vérpiros tálcák, ostorok, a „primitív ragadós cukorkák”, „durva pokrócok és fonnyadt főzelékek” sem. A rózsaoajat drágállja ugyan, viszont dicséri: „a legvalódibb, legsűrűbb, melyet általában kapni lehet”.

A mecsetben egy éltebb török férfi a vezetője. A szószékre vezető lépcső előtt hosszú fekete függöny csüng a *Korán* igéivel kivarrva. A fehérre festett falon a szultán névjegye. A fülkétől jobbra és balra óriás gyertyatartók, „hasonlók a régi keresztény egyházak húsvéti gyertyatartóihoz”. Faállványokon óriás olvasók, melyeknek egyes gyöngyei nagyobbak a diónál. „A női karban, mely mint a tigrisek ketrece rácschal van körülveve, egy használaton kívül lévő harangot láttunk a padozaton.” Rajta feszület és évszám: 1808. A harangöntő mester: Kozmich Jakab, Temesvár. „E harang még abból az időből származik, mikor a dzsámija keresztény templom volt és a franciskánusok gondozása alatt állott.”

Bejut egy hárembe is.

„A hölgyek persze nem voltak otthon”, ám a férj készséges, körbevezeti az egész házban. „A vizit-szobában valamint a hálósobában köröskörül divánszerű alacsony vánkások; a falakon félmagasságnyira keskeny deszkák futottak körül, melyeken tálcák, üvegek, poharak, lámpák és rézedények csillogtak. A barátságos török egy tarka ládából női ruhadarabokat és kézímunkákat szedett elő, hogy megcsodáltassa velünk.”

Mi az, amin a látogató, ez az emancipált nagyvárosi hölgy igazán meglepődik? A háremben látott varrógép.

Egy másik magyar, aki 1896-ban tekereg a Dunán, a sziget török nőiről így ír: „Mind elfordultak tőlünk, jöllehet csak az orrukat láthattuk, mert arcuknak többi része el van fátyolozva.” Tudósításához nem adta a nevét, de mert mondatából enyhe csalódottságot vélek kiérezni, férfi utazóra gyanakszom. „A sziget lakói gyümölcs- és dohánytermesztéssel foglalkoz-

nak – folytatja beszámolóját –, sok dohányt adnak el a sűrűn megforduló vendégeknek. Különösen a jó török szivarkáknak van nagy keletjük. Pompás a rozakiának nevezett aszúszőlő, mely arról híres, hogy jobb íze van a malaga szőlőnél, s csaknem egészen mag nélküli. Egy-egy szőlőszem csaknem akkora, mint egy szilva.”

Jó megfigyelő, vagy jó a kalauza, mert apróságokat is észrevesz: „A leány- és fiú-gyermekek egyaránt mind bugyogóban járnak, és csak arról lehet őket megkülönböztetni egymástól, hogy a fiúk kezein a köröm vörösre, a lányoknál pedig feketére van festve.”

Lássuk, mit szól szinte még kamasz angolunk, akit már többször is idéztünk. Sir Patrick Michael Leigh Fermor (brit utazó, később jó katona és szemfüles kém, csöppet sem mellékesen remek útikönyvszerző) 1934-ben, tizenkilenc évesen gyalogszerrel igyekszik Isztambul felé. Albion magyarokat kedvelő gyermeke a szigetre érve szintén a messzi múltban kezdi: „Hívták Erythiának, Rushafának, majd Continusának, és Apollóniosz Rhodiosz szerint az argonauták is horgonyt vetettek itt, a visszaúton Kolkhisz felé.”

Ebbe most se merüljünk bele, nekünk nem az a fontos, amit olvas, hanem amit lát.

„Partra lépés után a legelső, amit megláttam, egy szőlőlugasban működő kávézó volt, ahol törökülésben öregemberek ültek a földön, körülöttük sarlók, balták és kacorkések heverték. Mikor maguk közé invitáltak, olyan boldog izgalom fogott el, mintha egy repülő szőnyegre hívtak volna meg utasnak. Majd kétarasnyi széles, skarlátvörös selyem övkendőket tekertek sötétkék és fekete buggyos nadrágjuk sok-sok ránca fölé. Némelyiken rendes zakó volt, mások csavaros fekete hímzésű, rövid tengerészkek mellényt viseltek, kifakult szilvaszín fezt, és lazán a köré tekerték a turbánt, a hódzsát kivéve, akinek hófehér turbánja gondosan valamivel alacsonyabb, kevésbé kúpos

formájú és pamacsban végződő feze köré volt hajtogatva.”

Ezt szeretjük. Az ilyen éles szemű megfigyelőt. Nemhiába lett ifjú angolunkból később kém.

„A négy-ötszáz szigetlakó mind ugyanabból a néhány családból származik, amely évszázadok óta keresztül-kasul egymás között házasodott, és egyiken-másikon itt ezek közt is felfedezhető volt az a kissé bizonytalan, révült tekintet, repdeső pillantás

és különönc könnyedség, ami az ősi, belterjes családok sarjainak szokott sajátja lenni. Kopott, foltozott ruházatuk ellenére modoruk csupa méltóság volt. Az idegennel való találkozáskor jobb kézzel megérintették szívüket, ajkukat, homlokukat, majd kezüket a mellükre téve és fejüket kissé meghajtván elmormolták az üdvözlés előírásos szavait. Olyan előkelően udvarias gesztus volt ez, mint a lerongyolódott spanyol grandok ceremonális hajlongása. Mint ha a történelem előtti korok túlélői lettek volna, a sziget pedig rég kihalt és eltűnt fajok rezervátuma. Többen is imagyöngyeiket morzsoltgatták, de nem imádkoztak; találomra osztották el a füzér szeméit az ujjai közt, csak mintegy határt szabandó határtalan szabad idejüknek.”

Ő nem futamodik meg a vízipipától sem. Sőt!

„Legnagyobb gyönyörűségemre, saját külön füstfelhőjébe burkolózva, az egyik öregember nargiléből pipázott. Majd kétméternyi, rava-szul összetekert vörös csövön át szívta a füstöt, és valahányszor megszívta a borostyánszopókát, a nedvesített iszfaháni dohánytekerésre helyezett faszén fölizzott, a víz pedig egy páró

Az idős Musztafa Bego, a sziget Münchhausen bárója, aki állítólag Kossuthot és a magyar Szent Koronát menekítette a Dunán (képes levelezőlap, 1910 körül)

varangy nászdalához hasonló böffentések közepette töltötte meg füsttel az üvegedényt. Mikor egy fiú kis fogóval friss parazsat hozott, az öregember rám mutatva súgott neki valamit. Pár perc múlva a fiú egy kör alakú, arasznyi magas kisasztalra helyezett, megrakott tálcával jelent meg. Zavaromat látva, az egyik szomszédom megmutatta, hogyan kezdjek hozzá. Legelőször meg kell inni a tálcáról a pohárka rakit, utána megenni a falatnyi csodás rózsaszíromlekvárt, mely kanalon egy üvegtányérrkáról kínálta magát, ezt a félig telt kancsóban hozott vízzel le kell öblíteni, és végül egy filigrán csészéből föl kell hörpinteni a gyűszűnyi sűrű, tűzforró kávé. A ceremónia befejezéséül fenéig kell üríteni a kancsót, és el kell fogadni a dohányt, ami ez esetben egy ott helyben kézzel készített, aromás cigaretta volt...

Ezek hát a Kína határvidékéről származó diadalmas nomádok utolsó leszármazottai. Legigázták majd egész Ázsiát, aztán Észak-Afrikát is Herkules oszlopaiig, szolgaságba hajtották a fél keresztény világot, még Bécs kapuit is döngették. E hadi dicsőség réges-rég elszállt ugyan, de emlékét valamikori gyarmataikon itt-ott

még ma is őrzi egy-egy hátrahagyott minaret, akár egy földbe szúrt lándzsa.”

Fermor nem siet, és nem valamit akar látni, hanem mindent. Igyekszik átélni, megpróbál benne lenni. Időnként elgondolkodik. Egyedül is elbóklászik, és azt is feljegyzendőnek ítéli, amit a felszínes, idegenkedő turista észre sem vesz.

„Dohánylevelek füzerei szikkadtak a napon, akár a sózott hering. Asszonyok rózsét vittek a fejükön, magot szórtak a csibéknek, vagy a folyópartról tartottak hazafelé sarlóval, sáskötegekkel. A csöpp kertekben lógó fülű, lomha nyulak ugrándoztak, és a beérő sárgadinnye levelét majszolták. A hálók és csónakok közt kacsák flottillái manővereztek, és a rengeteg béka odavonzotta a tetőkről a környék összes gólyáját...

Hunyadi húzta föl itt az első védfalakat, de a bástyák és egyéb épületek az interregnum korszakából valók, mikor Jenő herceg elfoglalta Belgrádot, lejjebb kergette a törököket a Duna mentén, s a sziget keleti vége az erődítmény súlyától szinte süllyedni látszott. Az ágyúsáncok boltívei beomlottak, az irdatlan, dohos lőpor raktárak falai leroskadtak. A bástyák oldalai megrepedeztek, nagy, fűpamacsos tömbök kidőltek belőlük, és a földön heverő romok közt kecskék ropogtatták a füvet. Körte- és eperfák közt keskeny ösvény kanyargott a temető felé, csálén álló, turbános sírkövek közé. Egyik sarkában egy Bokharából való dervis vezető nyugodott, aki itt végezte be életét, miután »szegényen, akár az egér« járta a világot, és azt a helyet kereste, amely legszebb a földön, s mentes minden bajtól és nyomorúságtól.”

Fermor búcsújával búcsúzzunk mi is az idő és a víz tengerében alámerült szigettől. Aszlányi Károly és Bicsérdy Béla szülőszigetétől, meg az állítólagos bokharai szent életű dervis, Miskin baba szigetétől. Ne feledjük említeni Musztafa Begó nevét sem, aki saját állítása szerint az osztrák határőrök puszkagolyóit kockáztatva

menekítette lélekvesztőjén Kossuth Lajost és a magyar Szent Koronát Orsovából a szigetre.

„Későre járt az idő.

A nap már lement a minaretről, majd végzőra megjelent a türkiz égen a tegnapinál valamivel kevésbé kísérteties újhold, s mellette egy csillag, mintha csak valami ottomán herold tűzte volna föl oda. A minaret kúpja alatti erkélyen hasonló pontossággal megjelent a hodzsa torzója. Beledőlt a szürkületbe, magasba emelte a karját, és az imára szólító izam hosszan kitartott, magas hangjai szálltak a levegőben, minden egyes vers, remegő körökben terjedt tova, mintha bizonyos időközökben kavicsot dobtak volna a levegő tavába. Még akkor is lélegzetemet visszafojtva füleltem, mikor a felszólításnak rég vége volt, s a hodzsa már félúton járhatott lefelé a sötét csigalépcsőn. A minaret tövében, a fogadalmi kútnál komótos férfiak tisztálkodtak galambok sertepertélése közepette, s a bejáratnál sorakozó saruk közé hamarosan beállt az én tornacipőm is. A törökök, ahogy beléptek, lesütött szemmel és egy sorban rögtön lerogytak egy hatalmas szőnyegre. Sehol nem volt semmiféle dekoráció, csak a mihrab meg a mimbar, s egy Korán-idézet fekete kalligráfiája a szemközti falon. Az előkészület rituális mozdulatait alaposan és sietség nélkül, egyszerre végezték a hívők, míg csak hirtelen le nem borult az egész sor, akár egy hullám, majd pedig mintegy átbukott, ahogy homlokát mindegyik a kárpit szövetéhez érintette, miközben váratlanul és megkapó módon láthatóvá vált valamennyi férfiláb harisnyás talpa.

Főlegyenésedtek, s úgy ültek aztán a sarkukon, fölfelé fordított, nyitott tenyerük az ölükben, néma csöndben. A hodzsa, aki ott térépelt előttük, időnként halkán azt mormolta: Allah akbar!, amire aztán újra hosszú csönd következett. A díztelen, néma hodályban ez a négy szótag hihetetlenül ünnepélyesen és komoran zengett.”

A pokolban is vannak fények

Beszélgetés Száraz Miklós Györggyel

Lehet-e kerek történetet írni úgy, hogy minden befejezetlenül maradjon? Írhat-e úgy egy magyar író, hogy abban ne legyen benne Trianon? Miért rossz a mű, ha bizakodó? – emlékezetéről, örményekről, múltáról, álom és irodalom viszonyáról Száraz Miklós Györggyel beszélgettünk.

– Nemrég láttam a PIM-esek által rólad készített összeállítást, amelyben külön kihangsúlyozták, hogy viszonylag későn indultál prózaíróként, de már teljes fegyverzetel álltál elő. Íróember fiának lenni valószínűleg nem teszi könnyűvé az íróvá válást – mennyire volt ennek a ténynek szerepe a késeinek titulált indulásban?

– Ezt a „teljes fegyverzetet” Juhász Ferencnek köszönhetem, aki – miután Szepesi Attila odaadta neki egy novellámat, amit azonnal közzölt is az Új Írásban – kérte volna a többi írásomat, és nem hitte el, hogy nincs több. „Ahonnan ez jött, ott lennie kell másnak is, nem létezik, hogy nincsen.” Pedig nem volt. Akkoriban, azt hiszem, éppen filmrendező akartam lenni. Író nem. Így aztán nem is írtam, vagyis nagyon ritkán.

Persze ez sem egészen igaz, ahogy semmi sem egészen az, mert írtam kölyökkoromban is. Tíz-tizenkét évesen krimiket meg rémtörténeteket, kalózkalandókat. Nagy nekibuzdulással és kevés kitartással. Imádtam a ponyvát. Az igazi, régi ponyvát, a Filléres füzeteket. A nagyszüleim megőrizték a régi, két háború közti

újságévfolyamokat. Az 1920-as évek Képes Krónika-számai például tele voltak Conan Doyle, Edgar Wallace, Sam Scoville és mittudoménkicsodák folytatásos kaland- és bűnügyi történeteivel. Belekezdtem több ilyenféle regény megírásába, az egyiknek azt a fantáziadús címet adtam, hogy *Morgan és az arany*. Erre emlékszem, mert a szüleim sokáig megőrizték. Nagy lendülettel belekezdtem, aztán a nyolcadik-tizedik oldalnál eluntam. Akkor még nem tudtam, hogy a próza munka is. Tizennyolc-húszévesen verseket írtam. Nyilván szerelmes, életunt és dühöngő verseket. Egy részüket az újabb és újabb kedveseim semmisítették meg mint „bűnjelet”. A többit pedig biztosan én magam. Feltehetően borzalmasak voltak.

Hogy apám írósága mennyire tartott vissza vagy inspirált, nem tudom. Óvodás koromtól egészen addig, amíg az egyetemen is felvettem a régészet szakot, történész-régész, esetleg könnyűbűvár-régész akartam lenni. Ez biztos. Író nem. Színész sem. Az is biztos, hogy az egyetem utolsó évében felvételiztem a Színház- és Filmművészeti Egyetemre. Filmrendező szakra.

Végig is jutottam, volt vagy hatszáz jelentkező a hat helyre. Meg vagy tíz forduló. Az utolsó tizben még benne voltam, és Gábor Pál asszisztensi állást ajánlott. Megkérdeztem Makk Károlyt, hogy mit csináljak, ő meg lebeszélte a filmről. Nem Gábor Pál miatt, hanem mert üresjáratnak gondolta az asszisztenskedést. „Ha jó vagy, nem engedünk tovább, mert nincs jó asszisztens, ha rossz vagy, akkor meg azért akadsz el. Ha meg rendezőnek születél, úgyis az leszel.” Eldöntöttem, hogy nem születtem annak. Azt hiszem, nem apám miatt „késtem”, ha késtem. Nem tudtam, mit akarok. Amikor megtudtam, hogy halálos beteg, leukémiás volt, úgy éreztem, jó lenne megnyugtatni, mielőtt meghal. Megmutatni neki, hogy nem vagyok reménytelen, lusta disznó. Elmentem üzemi-lap-újságírónak. Belekezdtem egy filmregénybe. Tudtam, hogy nem forgatókönyvet írok. Sosem lesz belőle film. Próza lesz, olvasnivaló. A mozgó kamera szemszögéből írtam meg az egészet. Például amíg a főhős csapja a szelet egy éjszakai bárban a pult mögött hervadozó pincérnőnek, az alatt a kamera végigvonul lassan a hatalmas kávégépen. Lassan, közletről, centiről centire. Kerekek és karok és gőzt fújó szelepek szövevényén, akár egy hatalmas gőzmozdonyon. Közben a hős nyomja a sódert... Szerettem volna, ha apám még olvashatja. Nem sikerült, pár héttel hamarabb halt meg, mint hogy befejeztem volna. Azért befejeztem. Aztán kidobtam az egészet.

Ilyesféle szikrákról tudok, ha ugyan szikrák. Ezekről olyan sokszor beszéltem már, hogy azt sem tudom, úgy volt-e valóban, vagy García Márqueznek van igaza, aki azt írja, hogy így történt, mert így írtam meg. Megnyugtat, ha eszembe jut, hogy Kosztolányi állandóan attól rettegett, hogy reggelre kelvén már nem költő. Az is vigasztaló, hogy Örkény számtalanszor nyilatkozta, hogy nem szeret írni, mert fárasztja, csak hát mit tegyen, ha egyszer író lett, írnia kell. Ráadásul írás közben mindig retteg, hogy elrontja a mű közepét vagy a végét. És

akkor persze az egész rossz, nem csak a közepe meg a vége. Az is bizonytalansággal tölti el, hogy sosem tudja, mi következik, merre kanyarodik az írás. Ez az állandó feszültség nyomasztja. És persze azt is elmondja, hogy ugyanezekért jó írónak lenni. Mert minden bizonytalan, soha sincs megnyugvás. A közlés után meg jön a nyilvánosság feszültsége. Engem vigasztal, ha arról olvasok, hogy a nagy elődök is kételkedtek. Sérülékenyek voltak, időnként léhák és bizonytalanok. Bennük is élt a fehér papír rettenete. Nem minden író lesz úgy, hogy írónak születik, mert másként nem is történhetett volna.

– *2016-ban Apám darabokban címmel jelenik meg nagyregényed: dokumentumregény, aparegény, nem is tudom pontosan. De mindenképp ott húzódik mögötte az apához való viszony...*

– *Az Apám darabokbant nem az apa-fiú kapcsolat miatt, nem is apám írósa miatt írtam meg. Kifejezetten helyre kellett tennem, fel kellett tárnom és át kellett gondolnom dolgokat. És ez nekem, íróként, így volt a legkönnyebb. Ha véletlenül leügnök-könyvezik a regényemet, akkor a kedélyállapotomtól függően hol nevettek a leegyszerűsítő butaságon, hol felpaprikázodom, és dühösen kikérem magamnak. Apám nem volt ügnök. Ha az lett volna, azt így vagy úgy tudomásul veszem, de nem írom meg. Nem szégyenérzetből vagy titkolózásból, hanem mert az tiszta sor, nincs bizonytalanság. Emberként és a fiaként persze érdekelt volna, de íróként nem.*

– *Mert íróként csábítóbb, ha valami nem fehér-fekete, vagy ha jótékony homály, köd fedi? Mint a Lovak a ködben című regényedben? Vagy Az álomvadászban, ahol álom és valóság határmezsgyéjén ingadozunk? Rengeteg a kérdő mondat benne, ami valószínűleg az álom természetéből is fakad, de nem csak – szükségképpen álomvadász-szá válik az író? Mi volt számodra Az álomvadászban a legfontosabb kérdés, amiért belevágtál ebbe a könyvbe?*

– *Hogy tudok-e kerek történetet írni úgy, hogy mindent befejezetlenül hagyok. Még rövi-*

Páskándi Géza, anyám, apám és én, 1972 karácsonyán

debben: lehet-e a regény olyan töredezett, mint maga a létezés. Körülöttünk, az érzékelésünk miatt, minden töredékes. Mindenki, minden ember, a cipész vagy az árufeltöltő is, maga kerékít magának kerek történeteket. Fantáziál, vagyis teremt minden ember. Szünet nélkül. Egész életében. Az analfabéta is. Mert a fejében folyamatosan kikerekedik valami. A kollégáról, akiről azt hiszi, utálja őt. A barátnőjéről, akiben feltétlenül bízunk, vagy akire kétségbeesetten féltékeny. A kocsmában a pultosról, aki... A buszsofőről, aki... A tévében feltűnt, kérész életű sztárocskáról, akiről azt feltételezi... Ez izgatott, ez a töredékesség. Ettől persze írhattam volna a bélyeggyűjtésről vagy a madárhangokról is. Szóval, talán mégis az a lényegesebb, hogy mindig izgattak, érdekeltek az álmok. Közhely, hogy mások álmai mindenkit felettébb

untatnak. Akkor az a mindenki igen fantáziátlan. Mert tudom, hogy a saját álmai lenyűgözik. Akkor is, ha azt állítja, sosem álmodik. Érdekel az álom. Mindig is érdekelt. Nem csak a csodái, hogy nincs az a játék, nincs az a vidámparki rémületet keltő eszköz, ami felérne a hatásával. A jóslás része pedig egyáltalán nem érdekelt. Illetve jungi értelemben igen. Az álom út a tudattalanba. Jel a tudattalanból. És mint ilyen, nagyon is van jelentősége. De ez nem jóslás, hanem figyelmeztetés.

– *Így történt, mert így írtam meg, mondd – az olvasó pedig eldöntheti, hogyan olvassa őket. A kortárs magyar prózában eléggé népszerű az emlékezetirodalom: hogyan lesz az emlékekből irodalom, mennyire kérdés ez számodra?*

– Tudjuk, hogy semmi sem megismerhető. A jövő bizonytalan. Tervezünk, és az isteni aka-

rat, a balszerencse vagy jószerencse közbeszól. A jelenről tapasztaljuk, hogy megismerhetetlen. Amiben élünk, azt sem ismerjük. Amit minden nap látunk, azt is ahányan vagyunk, annyiképpen értelmezzük. Az emlékezés is ilyen. Egy biztos csak: hogy semmi sem úgy volt. Ezt mindenki megtapasztalja, ha az ünnepi asztalt körülülő rokonok emlékezni kezdenek. Rögtön kiderül, hogy nem akkor volt, nem balra volt, nem ő volt. Az író a mestersége miatt sűrűn találkozik ezzel a jelenséggel. Mindegy, hogy Térey, Bereményi, Szabó Dezső, Proust, Capote vagy James Joyce. Amit fikciónak hiszünk, arról kiderül, hogy igaz. Amire megesküdnénk, hogy igaz, az a fantázia szüleménye. Ezt lehet boncolgatni, és lehet nem törődni vele. Lehet vele játszani, vagy lehet figyelmen kívül hagyni. És lehet azt is mondani, hogy úgy emlékszem, tehát úgy történt. És akkor minden leírt szó igaz.

– *Nem a szavak igazságértéke érdekelt volna, hanem hogy az emlékezet hogyan alakítja a nyelvet, íróként hogyan használható fel a hozott anyag?*

– A legjobb írók, a legjobb festők nem törődnek a hitelességgel. A hitelesség egyszerre nélkülözhetetlen és érdektelen. Mindennél fontosabb, hogy az olvasó hitelesnek érezze, amit olvas. Elhiggye. Hiteles az, amit az olvasó elfogad. Mindegy, hogy krimi, fantasztikus történet, életrajz, kaland, mese. A *Robinson Crusoe* istentelen realizmusát és az *Ezeregyéj* mesés Rukh madarát vagy Szindbád kalandjait is elhiszem. Ha olvasóként nem hiszem el, akkor nem szeretem, le fogom tenni. Vagyis más a való élet és az alkotás hitelessége. Szabó Dezső az *Életeimben*, ami befejezetlenségében is a legjobb műve, annyi képtelenséget hord össze, már az elején kiderül, hogy ötévesen akár érettségizhetne, szóval tele túlzással, megalomániás képzelgéssel, és ezt olvasóként tudom, mégis elhiszem. Nem Szabó Dezsőnek. A műnek. Térey szintén befejezetlen debreceni krónikája, család-története és önéletprózája egészen más természetű. Másként hiszem el, de annak is min-

den sorát elhiszem. És van olyan önéletpróza, amit nem hiszek el. Hamisan cseng. És nekem, olvasóként, mindegy, hogy azért, mert hamis, vagy azért, mert hamisnak hat. Az könnyen belátható, hogy ha egy író nagyon tisztán tesz oda valamit a maga sötét vagy világos pompájában, az biztosan hamis. Az a felszín. Mert a fekete vagy fehér díszlet mögött mindig minden ködös és árnyékos. A valóság összetett és bonyolult, tele kétségekkel, párakkal, rebbenő fényekkel, bizonytalansággal. A hívő pap érdektelen. A hitetlen pap banális. A kétségekkel teli pap vívódó ember. Ha egy mű nagyon bizakodó, az rossz. Kevésbé könnyen lepleződik le, de én előbb-utóbb ráunok a nagyon feketére, a csak sötét tónusokra is. A pokolban is vannak fények.

Az emlékezés mindig ködös. Szaggatott. Vagy kiegészítjük, vagy nem. Vagy úgy egészítjük ki, hogy elhiszük, hogy úgy is volt, vagy élünk a gyanúperrel, hogy lehetett másként is. Sokszor egészen biztosan tudjuk, hogy úgy nem lehetett, ahogy írjuk, de a regény valósága azt követeli meg, és engedelmessé válnak. Az *Apám darabokban* kapcsán azt mondta nekem Spiró György, hogy kitűnő regény – lehetett volna. Ha végig úgy írom, ahogy a legjobb fejezteit írtam. Biztos vagyok benne, hogy nem akart megbántani, és tudta is, hogy nem bánt meg. Tisztában voltam azzal, amit mondott. Sőt, előre tudtam. Vállaltam. Ezt a könyvet így kellett megírnom. Tudatosan lemondtam arról, hogy elengedjem a fantáziámat. Tényregényt akartam írni. Apámról és anyámról, a családomról. Ebben a könyvben csak olyat akartam írni, ami igaz. Nem engedtem seholy, hogy elszabaduljon, kitörjön az ellenőrzésem alól. Nem volt könnyű. Kifejezetten nehéz volt. Még egyszer nem csinállok ilyet, viszont az a regény akkor is így van jól. Nem gondolom, hogy valaha át akarnám dolgozni. Hogy kerek legyen, azt is elmondom, hogy amikor idáig jutottam, Spiró is hevesen csóválta a fejét, hogy dehogy kell, nem is szabad átírni. Nyilván ő is jól ismeri, gondoltam akkor és most is, ő is járt már így, vagyis pontosan

tudja, hogy a hibátlan történet milyen ritka ajándék.

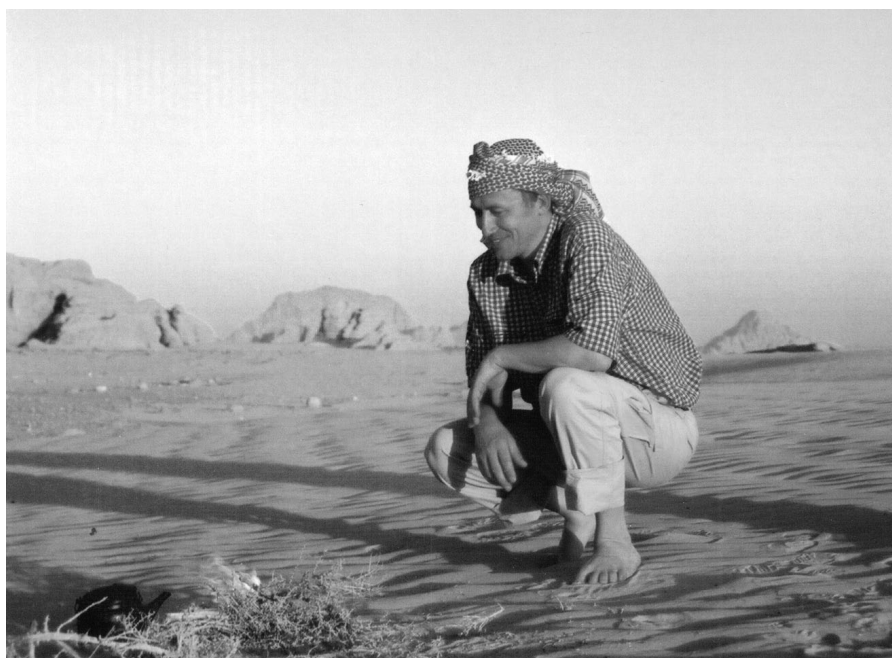
– Számodra ugyanakkor fontosak a történetek: első köteted, az Ezüst Macska után nagyregényekkel, novelláskötetekkel, albumokkal, művelődéstörténeti munkákkal jelentkezel, s legyen szó székelekről vagy a cigányokról, építészetről vagy a Dunáról, a képek mellett történeteket olvasunk – vannak-e ennek a műfajilag és tematikailag is nagyon széttartó szövegvilágnak közös pontjai?

– Nem tudom. De kell nekem ezzel törődnöm? Nyilván a személyem is összefogja ezeket. Hiszen az én agyam dolgozik az én emlékanyagommal és tapasztalataimmal akkor is, ha regényt írok, és akkor is, ha az 1700-as években épített, gigászi erdélyi fedeles fa függőhidak után nyomozok. „Mammuthidak” – így hívták őket a bontást levezénylő mérnökök. 1900 és 1910 közt bontották le mindet. Amerikában áll még egy-két hasonló. Egy Clint Eastwood-filmben is látunk egyet. Talán Iowában. Látod, ez is árulkodik. Nyomban bele is veszhetnénk. A múlt is összetarthatja. A múlt iránti vonzó-

dásom. Gyerekkorom óta. Jobban szeretem a kitaposott cipőt, mint a kényelmeset. Jobban szeretem a régi bútort, mint a modernet. Egy tengerparti faluban a sikátoros központ vonz, ahol ott a templom, a kávézó, a pékség, a kocsmá, a kikötő, a fejünk fölött száradó ruhák, a kopott kapukat labdával döngető kölykök, a kőfalón átlógó fügebokor. És nem vonz a modern, elegáns, kényelmes villanegyed. Nemcsak az én érdeklődésem, de maga a múlt is összetarthatja mindezt. Azt pedig, hogy írástechnikailag van-e közös regényben, művelődéstörténetben, esszében, azt nem tudom. De nem is kell, hogy foglalkoztasson.

– Hadd főjön a kritikusok feje, értem... Ha már a múltnál tartunk, Erdély csodái című albumodban azt írod, nehéz ma Erdélyről írni, mert Erdély mint olyan nem létezik – aztán mégis megpróbálsz. Miért nehéz beszélni Erdélyről ma, nehezebb-e, mint például Felvidékről?

– Egyformán nehéz írni Erdélyről, Felvidékről, Kárpátaljáról, Délvidékről, Kolozsvárról, Csíkszeredáról, Rozsnyóról, Beregszászról. Mert szomorú a jelenünk. Szépséges a múlt. Ott min-

A sivatagban valahol Petra környékén, 2003

den ragyogó. Ez maradt nekünk, magyaroknak. Csakhogy a szépséges múlt is hamis, önmagában a ragyogás is hamis. Megint ott vagyunk, a hitelességnél. Volt köd, ború, felhő, vér, árulás, nyomorúság, kisztílú szélhámosság is. De megszépül. A múltat mindenütt megszépíti az ember. Amerikában és Franciaországban is. Nekünk még könnyebb szépíteni akarni. És persze nekünk sokkal veszélyesebb is. A mostani sivársággal, szomorúsággal szemben nagyon-nagyon gyönyörűnek látjuk a régi Magyarországot. Kell nekünk az a gyönyörű és dicső régi Magyarország. Elő is húzkodjuk a homályból ama régi dicsőséget. Miközben tudjuk, hogy mennyország is volt, meg pokol is volt. Ez nem is baj. A mítosz, száz éve papolja ezt sok remek mítoszkutató, a mítosz nem attól jó, hogy igaz vagy hamis. Attól jó vagy rossz, hogy működik-e. Nem a hős vezérek és verhetetlen uralkodók kultuszával van baj. Az a baj, ha csak az van. Ha nincs mellette reális, kivitelezhető terv. A megvalósítható tervhez pedig nagyon kell ismerni magunkat és a világot. E nélkül nincs továbbélés, nincs gyarapodás. Mondjuk úgy kurtán és leegyszerűsítőn: győzelem. Amit ma látok a Trianonban elszakított magyarlakta területeken, falvakban és városokban, az tényleg nagyon kevés kivételtől eltekintve elkeserítő. Ezen nincs is mit magyarázni.

– *Érteni vélem, mire gondolsz, de azért engedj meg, hogy Kolozsváron élve itt és most olyan nagyon az elkeseredés ne telepedjen rám. A Trianon-traumát nem lehetett máig feldolgozni, mondd ugyanebben a könyvedben – túlvagyunk a centenáriumon is... Lehet-e egyáltalán kezdeni Trianonnal valamit, fel lehet-e dolgozni valaha?*

– Nincs olyan, hogy nem lehet vele mit kezdeni. Kell vele mit kezdeni. Két út van. Beledöglünk. Nem döglünk bele. Beszélni kell, de nem elegendő beszélni. Írni sem elegendő. Azt is kell, de az sem elegendő. Én író vagyok, hát írok. Olykor szónokolok is erről, természetesen azt a Magyar Nemzeti Múzeum dísztermébe összecsisztított, százhusz, Magyarországra akkreditált diploma-

ta előtt. Néha ezt is kell, de ez sem elegendő. Semmi sem elegendő. Különösen a pontos és kíméletlen helyzetfelmérés. Különben meg sokan írtak, írnak, írunk erről. Szabó Magda, aki emberként állítólag nem volt éppen makulátlan, de mert nem ismertem, ezt én magam nem állíthatom, viszont azt igen, hogy nagy, nagyon nagy írónak tartom. Amúgy az ő önéletrajzeit is fenntartás nélkül elhiszem. Holott egy hőroina, egy Madame Münchhausen is kirajzolódik belőlük. Ő is írt Trianonról. Megdöbbsentően őszintén és erősen. Kapaszkodj meg, Esterházy *Harmonia Caelestise* is Trianonról szól. Lehet úgy olvasni. Valamire való magyar író nem tud úgy írni semmiről, hogy abban ne legyen benne Trianon. Ne legyen benne 1944. Tagadva vagy siratva, megértően vagy ellenségesen, mesébe menekülve vagy realistán, hazugul vagy önmarcangolva. Nem kikerülhető. Jó író mind egy, mit ír, erről is ír. Ha a várandós feleségéről ír, és ki sem tekint a műben a szűk szobából, akkor is ott lesz, mert ott van a mindennapjainkban. Mindannyiunknak. Viszont direkt módon nagyon nehéz. Mert az író nem akar plakátszöveget, gyűjtő propagandát írni. Trianonról pedig, szántszándékkal, konkrétan, nagyon nehéz mást írni. Nemzetgyilkosságról nehéz jól írni. Finomítsunk, tegyük elfogadhatóvá a megfontoltabbaknak is, a kedvükért nevezzük a nemzeti tragédiákat – Eliade kifejezésével – a történelem terrorjának. Trianon az, és emiatt nehéz műalkotásba gyömöszölni. Úgy mondom ezt, hogy tudok holokausztról, örmény népirtásról, ismerem a lengyelek második világháborús áldozatát, felületesen a kurdok vagy akár a palesztinok szörnyű gondjait. A múlt iránt érdeklődőként tudom, hogy örökké, szünet nélkül tűnnek el népek és kultúrák. Most is, amikor éppen panaszkodom.

– *Akkor kritikusként újra támpontokat keresek: ha egybeolvassuk a különböző képes és írott köteteid, egy személyes Kárpát-medence-történelem, illetve a fentiekhez igazodva, egy Trianon-történet bontakozik ki általuk. Jól érzékelem? Mi*

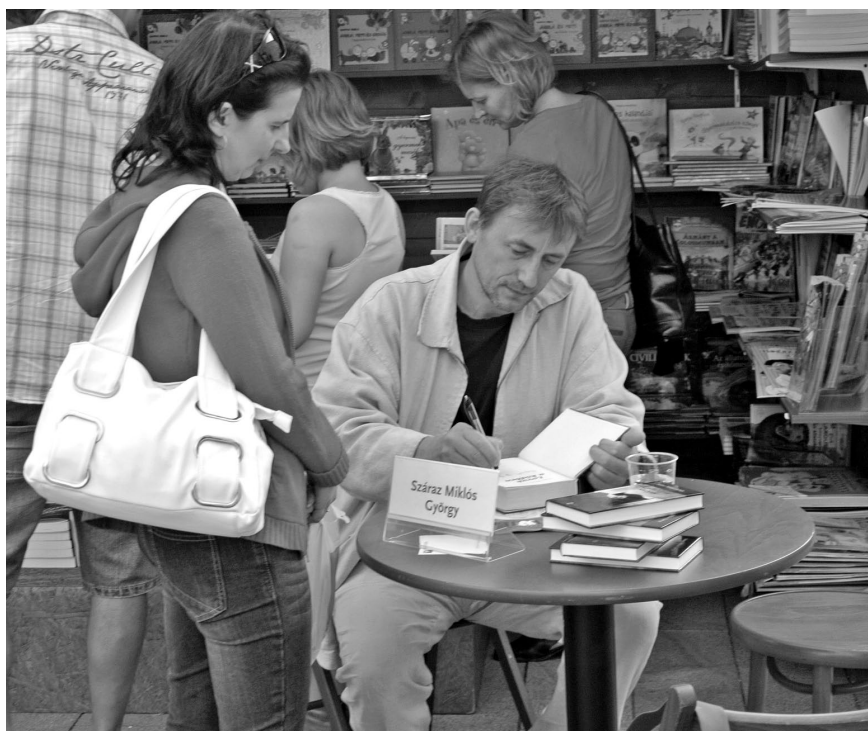
az, amit/akiket nem írtál meg, de meg szeretnéd írni?

– Örmények. Gyerekkorom óta vonzanak. Azt hiszem, tizennégy éves koromban Frank Zappára is azért bukkan-
tam rá, mert meg voltam róla győződve,
hogy örmény. Van egy lemeze, a címe
Transylvania boogie. Előtted van Zappa?

– Nem igazán, egy zöld borítójú kazet-
tánk volt tőle réges-régen, lám, az emléke-
zetben csak a szín marad meg...

– De látod az óriási, hosszú pátriárka
ormányát? Nem lehet más, gondoltam,
csakis erdélyi örmények leszármazottja.
Hamar elolvastam a *Musza Dag negyven
napját*. Valamikor általános iskolás ko-
rom vége felé került a kezembe egy Gink
Károly-album. Nagy fotós volt. Fényké-
pész unokabátyám még kezdő volt az
MTI-ben, Gink úgy ötven körül járt, és
ajándékozott neki a frissen megjelent
Örményország könyvéből egy példányt.
Emlékszem, ahogy elbűvölve lapozga-
tom az unokabátyám díványán. Bibliai időket
idéző kőfalak, varázslatos hegyek. A leszerelé-
sem után tiszteletbeli örménnyé fogadott egy
lány. Erdélyben történt, a királyi vadászok
kutyatenyésztőiről elkeresztelt Ebesfalván. A
mai Erzsébetvárosban. Örménynek mondta
magát, de olaszos neve volt. Marcellának hívták.
Az örményeket megírhatnám egyszer. Kőrösi
Csoma Sándor is egy izgalmas, igazi kárpát-
medencei történet, igaz? Székelyföld, Nemere,
Tibet, Himalája. Régóta érlelődik. Van törté-
netem a Budai Várról is. Egy spanyol íróné. Egy
andalúziai férfi, aki céltudatosan utazik ide az
Alhambra vörös falai alól. Ide, a Vízivárosba
meg a Krisztinavárosba, a vár szoknyájára. Te-
kereg a vár utcáin. A kazamatákban. Keres va-
lakit vagy valamit.

– *Alhambrához, Andalúziához mindjárt vissza-
térek. De még egy kicsit maradjunk az örmények-
nél. A Musza Dag nekem is nagy olvasmányélmé-
nyem, később Atom Egoyan filmjeiből lesz ismerős*

Dedikálás a pécsi könyvnapokon 2012-ben

*az a táj, amiről beszélsz. Erdélyi örmény lányt em-
lítesz, s tudom, nem csak rokoni kötelékek okán
jártál kora ifjúkorodtól Erdélyben – az előbb azt
mondtad, elkeserítő, amit a határon túli területe-
ken látsz: igaz ez az örményekre is? Mennyire vál-
tozott napjaink Erdélye ahhoz a képhez képest,
amit tizenévesként tapasztaltál? Mennyire voltál
egyébként akkoriban bejáratos az erdélyi irodalmi
körökbe, kikkel találkozottál?*

– Szégyenletesen keveset tudok az örmé-
nyekről. Hagyjuk is, mert csak lebukok. Erdély
metamorfózisa? Azt is gondolhatjuk, hogy épp-
úgy állandó, mint bármelyik országé vagy népé.
Az az Erdély, amit az 1970-es években bebaran-
goltam, már nem létezik. De nem létezik az
a Magyarország sem. Az a magyar falu. A pa-
raszt vagy polgár. Szerencsére az elvtársak sem
léteznek. Az értelmiség. A magyar munkás.
Nem ismerem az országot sem. A határon túl
mindez, a vélt és valós változás még nehezebb.
Mert nem önmagunk romboljuk vakon és osto-

bán önmagunkat, hanem erőszakkal rombolnak minket. És ez fáj.

Nem voltam bejáratos az erdélyi irodalmi életbe. Meg semelyik másikba sem. Ismertem sokakat, mert elkerülhetetlen volt, bár sokszor elpucoltam otthonról, ha tudtam, hogy apám barátai jönnek hozzánk. Ismert színészek, rendezők vagy írók. Örökké mégsem tűnhettem el. Voltak, akiket a magam jogán szerettem. Úgy éreztem. Páskándi Gézáat például. Örülök, hogy ismertem Kós Károlyt, hogy fuvaroztam Ottlikot. De sosem szerettem azt a böhöm szánkót, amit Bessenyei Ferencről kaptam ajándékba. Korábban a lányaié volt. Én sportos, könnyű, villámgyors vasszánkóra vágytam. Kerültem a szüleim barátait. Bácskai Verát is szerettem. Remek történész volt. És a férjét is, Tánczos Gábort. Igen, a Petőfi Kör titkára volt, aztán Nagy Imréékkel Snagovban. A lányuk idősebb nálam. Miatta úsztam egy ideig sportszerűen. Kölyök-koromban szerelmes voltam belé. Titokban. Erdélyben, amikor már egyedül utaztam, úgy értem, nem a szüleimmel, tizenöt-tizenhat évesen, ahogy megérkeztünk Kolozsvárra, mindig felugrottunk Kányádiékhoz. Rántottát süített nekünk. Apám még itthon a számba rágta, hogy nem beszélni náluk semmi politikáról, nem szidni a rendszert, a románokat, nem ragadni le hosszan, semmiképpen nem fogadni el szállást. Mert nekik lenne bajuk belőle. Mert figyelni őket a Szeku. Mert lehallgatják őket. Így hát én jobban ismertem a pásztorokat, a kazánosokat, a favágókat, erdészeket, akik szállást adtak, meg a kocsisokat és a teherautósofőröket, akik felvettek minket, ha stoppoltunk, mint az írókat.

– *Erdély mellett regényeid, így például a Lovak a ködben egyik helyszíne Felvidék, Selmechánya, s ugyancsak Felvidéken járunk az Ezüst Macskában is. De az Elpatkolsz, szívem, mint a pinyben Andalúziát, Tibetet vagy a Vízivárost is megidézed – miért fontosak számodra, hogy lokalizálhatóak legyenek a történeteid? Hol van az a hely, ahol a leginkább otthon érzed magad – vagy amelyik álmaidban visszatér?*

– Nem fontos. Csak így működik. Az *Osztokodók* helyszíne a Víziváros. Az *álmovadás* is. Mozognak a szereplők, de mint az állat- vagy madárvilágban, legyen a szülőhely vagy a költőhely az otthon. Oda térnek vissza. De nem tudatosan akartam. Megjelent a fejemben a helyszín, és én elfogadtam. Persze, lehet máshogy is. Mondok egy példát. Régóta gondolkodom rajta, hogy egyszer meg kéne írnom Tókécs László történetét. Nem az életét. Csak a temesvári utolsó öt-hat napot. Úgy tizenöt éve kértem tőle találkozót is. Nem azért, hogy kérdezzem, hogy megtudjak tőle valamit. Azért, hogy lássam. Hogy legyen velem egy térben. Meg is mondtam neki, hogy nem névvel, nem Temesváron, nem Romániában, nem magyarok és románok, nem így képzelem. Mint egy görög drámát. Úgy képzelem. A találkozó után gyalog mentem haza, végig az Andrássy úton, Lánchídon, a Váron. Törtem a fejem. Otthon, másnap hajnalban, leírtam egy mondatot. Egy kisregény kezdőmondatát. Az azóta is ott van. Várja a folytatást. Ahogy én is várom. Komor, fekete regényt látok. Kurtát, de ólomtömöret. Antigoné, Oresztész, Kreón, Iphigenia. A napokban beszéltem valakinek ugyanerről, nem is tudom, kinek és minek kapcsán. A hübriszről. Hogy Trója elpusztul, Agamemnón győz, a görög dráma kara mégsem a Priamosz-ház bukásáról, hanem az Arteusz-ház végzetéről dalol. Ilyennek érzem. Semmi leírás, semmi táj, semmi konkrétum. Konkrét, kézzel fogható a fenyegetés. A rettegés. A kinttartás és szembeszegülés. A törvény. A vérboszszú. A helytállás. Egyetlen színt látok. Vöröset. Meg látok feketét és fehérét, mindkettő gátsz jelent. Szóval, valójában nem fontos a helyszín, de közben mégis sokszor nyúlunk az ismerős helyszínekhez. Gyakran gyerekkori helyszínekhez.

– *Állítólag az első mondat a legnehezebb... A tragédia elképzelhetetlen katarzis nélkül. Kíváncsi vagyok, ebben a helytállás-történetben számodra mi okozza a bukást és a katarzist – főként, ha nem konkrétumokkal, tájjal együtt képzeled.*

– Nem mindig a legnehezebb. Néha megdöbentően könnyű. Csak el kell hinni. Merni kell elfogadni. Az viszont igaz, hogy az első mondat mindent meghatároz. Én is kíváncsi vagyok, hogy ha egyszer arra ébredek, hogy ezt kell írnom, akkor mi lesz belőle. Most én sem tudom.

– „Honnan tudnám, mikor kezdődik el egy könyv? Az első betűvel. Az első sorokkal? Az elhatározással? Egy képpel? Egy fájdalommal?” – az idézet Az álmvadászból származik. Tökés törté-

netének megvan az első mondata, de ez egyelőre nem elegendő ahhoz, hogy regény szülessen. Hogyan kezdődik el egy regény? Egy szusszra? Gondos előmunkálatokkal? Álomnaplókkal kiegészítve?

– Végül is az első leírt szóval kezdődik minden írás. És a mögött az első szó, első mondat mögött sok minden lehet. Friss emlék vagy nagyon régi. Fájdalmas vagy örömteli. Történet, kaland, érzés. Egyetlen alak, aki valamiért megragadt az emlékezetünkben. Egy órája vagy öt-

Portréfilm-forgatás, beszélgetőtárs Völgyi Tóth Zsuzsa, 2020 nyarán (fotó: Halász Gábor)

Zsuzska, Zsuzsa, Jutka és én, 2020 januárjában, Szicíliában

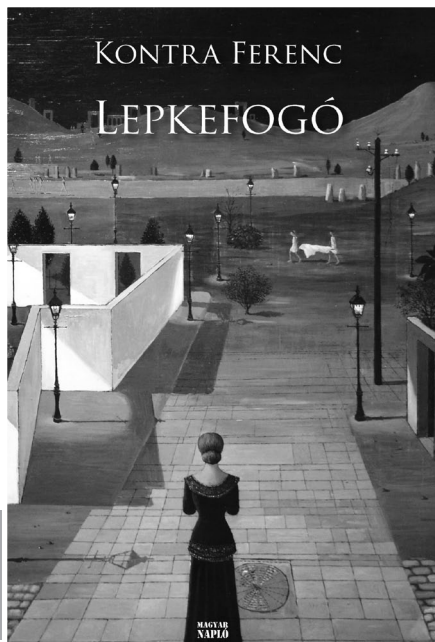
ven éve. Virginia Woolf esszéit olvasom éppen. Ő vajon hogy kezdett el valamit? Ő, aki úgy érezte, hogy korának angol vagy európai embere már nem volt képes tiszta érzésekre. Nem volt képes átélni szerelmet, gyászt, az ősz szépségét és szomorúságát. Mert sosem maradt magára a világgal. Mert háborúk, gyilkosságok, természeti katasztrófák vették körül. Nem közvetlenül, hanem a hírekből. A távírdák, a rádió, az újságok. Száz évvel ezelőtt érzett így. Nem tudom, hogy igaza van-e, de nagyon izgalmas. Hogy tudunk-e úgy írni, mint a régiek. Tudunk-e úgy olvasni? A gyerek- és iskolapszichológusokat hallgatva igaza volt. És Krúdy? Hogy kezdett el egy írást? Törte a fejét? Ő, aki azt az álomvilágot, amelyben élt, olyan realistán jelenítette meg, mint senki más. A magyar prózában nem ismerek senkit, aki nála közelebb jutott volna ahhoz, amit Proust vagy Joyce is el akart érni. Krúdy szövete olyan sűrű, mint egykünké sem. Nincs törvény. Persze, hogy töröm a fejem. Vannak elképzeléseim. Igyekszem megtervezni a jövőt. Nem az életről, hanem az írásról beszélek. Hogy mikor és mit írjak. Aztán nem azt írom, amit eltervezek. Vagy ha mégis, akkor nem úgy, ahogy terveztem. Régen azt

hittem, ez baj. Hagyom magam eltéríteni. Nem vagyok elég kitartó, következetes. Aztán belenyugodtam. Elfogadtam, hogy így működik. Elgondolok valamit, mert valahogy el kell kezdeni, aztán más lesz, ami nem hogy nem baj, hanem a folyamat része. Nem eltérülök, hanem akkor találom meg, akkor formálódik meg az igazi. De ez már így túl bonyolultnak tűnhet. Pedig ennél is bonyolultabb. Igazából nem törődöm ezzel.

Demeter Zsuzsa

Demeter Zsuzsa
(1977, Szentegyháza)
kritikus, irodalomtörténész,
Kolozsváron él

„Mindenki démona valaki másnak”

Bíró Gergely
(1979, Budapest)
szerkesztő,
Tokaji Íróklub-díjas

Kontra Ferenc: *Lepkefogó (és egyéb csapdák)*, Magyar Napló Kiadó–Írott Szó Alapítvány, 2020.

„Ez egy lélektani regény, bűnesetek sorozata, amiben nem mérsárolnak le senkit. (...) Olyan e világon túli és lelketlenül szikár az egész cselekmény, hogy lehetne akár egy skandináv regény is” – mondta Kontra Ferenc vajdasági magyar író *Az álom hídja* című kötetéről egy interjúban (Magyar Napló, 2019. június), és az jutott eszembe, hogy ezek a sorok vonatkozhatnak akár az újabb novelláskötetére, a *Lepkefogóra* is: „Tudatos alkotói eljárás, hogy minden könyvem az előzőnek a folytatása...”. Testvér-, legalábbis rokonkötetekről van tehát szó, amit kivitelük és küllemük hasonlósága is igazol: Arnold Böcklin *Sírkő* című festményének szimbolizmusában is méltó párja a *Lepkefogót* körbeölelő Paul Delvaux-festmény, a *Látkép kandeláberekkel*.

A képben van valami nyugtalanító: halálra ítélt ez a település az utcai fényeivel, a villanypóznával, amelynek vezetékei szakadtan lógnak alá, a mereven várakozó, fekete ruhás nővel, aki háttal áll nekünk, a távolban fehér lepellel letakart halottat cipelő alakjaival és a hegyvonalatok fölött tömörülő sötéttséggel. A kandeláberek műtermi fénye mintha kétségbeesett küzdelmet folytatna az éjszaka mindenhatóságával.

Csupa titok és túláram egy fegyelmezett, mérnöki kivitelezésű kompozícióban – ilyen Kontra Ferenc kötete is, amelynek vezérnovelláit úgy üli meg a baljóslatúság, mint a völgyet a novemberi köd, amelyben körvonalát veszíti minden.

Általában azokat az írókat szeretem leginkább olvasni, akik elég kíváncsiak és merészek ahhoz, hogy szellemüket megnyissák a tudatlan veszélyes sötétsége előtt. Mert ott, abban a feneketlen és nehezen bevilágítható tartományban dolgozik minden sebzettség, torzulás, amely az emberből a környezetére szenvedést, pusztulást hozhat – és hoz is.

„Az erőszak nagy műveit, legyen az szerelmi vagy hatalmi erőszak, egyre megy, mindig ki kell tervelni, és végre kell hajtani” – áll a záró novellában (*Az író csontjai*). Fontos mondat, Kontra Ferenc több könyvében találkozhatunk vele. A *Lepkefogó* darabjaiban javarészt olyan tettekről olvashatunk, amelyeknek következtében valaki komoly, akár halálos csapdába, az eredendő gonoszság hideg fejjel állított kelep-céjébe esik. „Mindenki démona valaki másnak” (*Elátkozottak*). A dramaturgia teljes mértékben alárendelődik a büntetteknek: a karakterek

általában kevésbé kidolgozottak, és nem egy novellában el sem érkezőnk a végkifejletig, ami még súlyosabbá teszi az amúgy is dermesztő levegőjüket, hogy szinte már az olvasó is úgy érzi, csapdába került. Mert majdnem minden történet az elveszejtés *művéről* szól; s nem véletlenül használta ezt a szót az író: ez a fajta erőszak nem hirtelen indulatból támad, ezt valaki hidegvérrel eltervezi előre, éppen attól válik művé. A műben pedig, legyen akár megmagyarázhatatlanul és bestiálisan gonosz, van valami lenyűgöző. Hogy pontosan micsoda, azt csak találgatni tudom – de szeretek borzongani, és az író részéről ez is tudatos lehetett, valószínűleg átgondolt szándékkal oltotta be a magasirodalmat képviselő, lélektani hangolású világába a bűncselekményt. (Ennek első példája talán a *Wien – A sínen túl* című, 2006-os regénye volt, és jellemző, hogy az átdolgozott epizódjai ebben a kötetben is helyet kaptak két novella erejéig, ahogyan más történetek is ismerősek lehetnek a korábbi könyvekből).

Kontra Ferenc novellái szerencsére azt a vonulatot képviselik, amely a büntetteket nem kizárólag belülről, érzékletes elfajzottságukban, de távolságtartással is ábrázolja, a lelketlenség mellett mindig jelen van a lelkiesség. Mert ő is azok közé az alkotók közé tartozik, akik számára a megértés fáradsága előbbre való az ítélkezés leegyszerűsítő kényelménél. Azt hiszem, hogy ezt a vonást szeretem annyira az író számára is kedves elődök műveiben, Truman Capote *Hidegvérreljében* és Szerb Antal *Utazás holdvilágában*: az analitikus személyiségnyomozást, az erőszak, a torzulás forrásának megszállott kutatását, vagyis az odafordulás erejét.

Mégis, vajon mi lehet az a mélyebb indíttatás, amely ilyen kegyetlen novellák megírására készítette a szerzőt, mitől vált olyan fontossá tematizálni a gonosztságot?

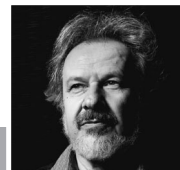
„...a kirekesztéshez nagyobb energia kellett, mint a befogadáshoz, mint ahogy a gyűlölethez is több erő kell, mint a szeretethez” (*Boldog leszek*). Ez is egy vissza-visszatérő, fontos Kontra Ferenc-mondat, amely most ide kívánczolt. Mert a kirekesztés és az idegenség átokszerű létélményének szinte archetipikus alakzatai ebben a kötetben is kulcsfontosságúak. Különösen a véridegenség tapasztalatának ismétlődése szembetűnő, amikor a traumatizáló sebzés vagy a halálos erőszak családon belül valósul meg (*Elátkozottak, Lepkefogó, Boldog almafák, Boldog leszek*). Legszívesebben oldalakat idéznék most ez utóbbi, a vallomás feloldó erejében is egyedülálló, a mérgező apa–fiú kapcsolatot a történelmi nemzedékiségbe ágyazó novellából, amely a kötet arany metszéspontjában kapott helyet: „Az emberek lelkében végképp szétköltözött a korábbi összetartozás.”

Anyaországiként legfeljebb csak képzelegni lehet arról, hogy mit jelent kisebbségben létezni, átélni egy tízéves háborút és az országhatárok folyamatos változását. Közösségének történelmi meghatározottsága, háborúval szembeni védtelensége, a megnyomorítottság keresztje sajnos többrétűségében is kiterjedt élményanyaga a szerzőnek, így talán jobban érthető, hogy milyen is az a személyiségbe épült szülőföld, amelyből íráságának tömött koronájú tölgye kimagaslott.

Azt is szeretem Kontra Ferenc eredendően sötétre hangolt írásaiban, hogy teljesíthető válaszokat keres a kárhozatra, és a megértés, a megbocsátás feladata ebben a könyvben is az egyedül járható út a békésebb életért (*Lee Annácska, A faun és a fekete rigó, Boldog leszek, Hó hull a madárra, Névtelenek rozettája*). Mert a közönyös idegenség és a gyűlölet is csak addig táplál, ameddig eszünkbe sem jut megismerni a másik természetét.

Bíró Gergely

Sarusi Mihály

Hun a Szeret szompolyog*Csavargó úton a keleti magyaroknál*Corvinka Könyvek
*Békéscsaba, 2020*Sarusi Mihály: *Hun a Szeret szompolyog*,
Corvinka Könyvek, 2020.**Oláh András**
(1959, Hajdúnánás)
költő, tanár, Mátészalkán él,
Ratkó József-díjas**Anna oltára előtt**

Négy olyan felfedező útnak (túrának, kirándulásnak) feljegyzéseit kapja kezébe az olvasó, amellyel Sarusi Mihály a Kárpátokon túli magyarok földjére kalauzolja. A kötet alcíme (*Csavargó úton a keleti magyaroknál*) fogja össze az eltérő időpontokhoz kötődő nyomkereső utazásokat, amikor az egykori etelközi szállás-terület azon részein bolyong a szerző, ahol a Kárpátok nyugati oldaláról kimenekülni, kicsángálni kényszerült magyarok leszármazottai élnek. A mádэфalvi veszedelem története sokak előtt ismert, de mindemellett akadt még néhány olyan történelmi helyzet, ami helyváltoztatásra, otthon- és hazaelhagyásra kényszerítette egy-egy terület magyarságát. És persze itt élnek a legenda szerint azon nemzetségek maradványai, akik a honfoglalás utáni időkben a külső határ őrzésével voltak megbízva.

A történelem viharai ellenére évszázadokon keresztül tartani tudták magukat, nyelvüket, kultúrájukat. Ám a 20. század erősen megtépázta őket. Mi maradt belőlük? Ezt kutatta Sarusi Mihály, amikor több alkalommal is ellátogatott erre a vidékre.

A szerző bejárta a moldvai (bukovinai), a gyimesi és a besszarábiai területeket is.

Az első vándorút (*Vagabund üzenet*) még az 1970-es évek elejére esik. A diktatúrák korára. A Szabófalván bicikliző fiúk egymással akkor még magyarul váltottak szót. A teheneket hajtó legény is értette a magyar szót. A szöszske, kékszemű lány is. De az iskola igazgatója, aki tíz éve még Kolozsvárott járt egyetemre, már kevésbé, mert „...azóta nem beszélt magyarul. Elfelejtette. A felesége is csángó, csak oláhuul beszél”.

Ha az iskolában és a templomban lenne magyar szó, talán még menthető volna a helyzet. De a politika másban volt érdekelt.

A csöböröcsöki magyarság (Kudá, Domine) maradványát két évtizeddel később, egy kereskedőcsapathoz csatlakozva kereste fel Sarusi. A legenda úgy tartja, hogy az itt élők őseit még Szent László király rendelte gyepűszolgálatra. A viharok ezt a vidéket is erősen sújtották, ám a tatár-török dúlás ellenére is megóvták nyelvüket századokon át: „a tatár birtokaként Csöböröcsök éli világát: fizeti az adót, de amúgy békén hagyják nyelvét, hitét”. Míg meg nem jelentek a térségben az oroszok. A cári birodalom nem tűrte a római katolikusságot. Az ott élő magyarság pedig ebben a kényszerhelyzetben „a kisebb-

bik rosszat választja (...) nem oroszoknak, románoknak áll”. Nem csoda, hogy szinte nosztalgiával emlegették a 17. századi tatárvilágot, amikor a kétszáz katolikusnak csak egy fatemploma volt, de a hódítók nemcsak a vallás szabad gyakorlását engedték, hanem a törökül, tatárul és románul is jól beszélő magyarok szabadon mozgathattak a birodalom egész területén.

Keserűen jegyzi meg a szerző: „...lesi a Szeret-tere maradék magyarja: ... ki fog-e zöldülni majd egyszer” a Szent László által ültetett fa, mely a legenda szerint mindannyiszor kiszárad, ha idegen hódító tapossa a földet, és új életre kel, ha szabadító támad. A jelenkori viszonyokat látva azonban ez erősen kérdéses.

A harmadik fejezet (*Csángó sikoly*) az élni akarás keserves erőfeszítéseit örökíti meg. Az egyik oldalon áll a küzdés példája, amelyet egy nyugdíjba vonuló ácsmester személyesít meg, aki a falu gyermekeit magyarul tanítja írni és olvasni. Teszi ezt azután is, hogy rendőrt hívtak rá, s hogy a pap is koprédikálta.

A másik oldalon viszont látszik, hogy a csángók között sincs teljes egyetértés. Akadnak, akik a könnyebbik utat választják. Elhagyják a vidéket, vagy egyszerűen csak bedőlnek az olyan hangoknak, mint amit a csángógyűlésen egy Funar-párti kolozsvári kutató sulykol: „Románul tanítsuk őket, úgy tudnak teljes jogú polgárként beilleszkedni Románia társadalmába.”

Iróniába hajló mondattal zárja a fejezetet Sarusi Mihály: mivel a magyar nyelvű siratózás is tilos, és a pap is csak románul temet, „jobb lesz életben maradni”.

A zárófejezet (*Lábniki magyarmenés*) egy hosszabb kirándulás apró mozzanatait villantja fel – igazolva, hogy a magyar nyelvhasználat kérdése nem csupán a Kárpátokon túl és a Gyimesekben, az ezeréves határ innenső oldalán jelent problémát, hanem már nyugaton, a Körös-völgyében is. A belényesi katolikus pap – aki

egyébként csángó származású –, maga mondja ki: „Csak az öregek tudnak magyarul, a fiatalok nem tanulnak az iskolában. Itt csak az boldogul, aki beszél románul.”

A legkegyetlenebb dőfés azonban mégis a Kárpátokon túl éri az utazót. A helyi román pap – ígérete ellenére – nem ad szállást a magyarországi látogatóknak. „Mi tagadás, magam is sokfelé jártam már, de ilyet még én sem láttam. Bárhol nyitott kapu fogadott...” – jegyzi meg szomorúan Sarusi.

A moldvai Lábnik csángómagyar templomának oltárképe előtt fogalmazódik meg az az egyszavas mondat is az etelközi életjeleket kutató szerzőben, amely köré e könyv anyagát is építette: „Gyökértelenítve”. Az oltárkép Szent Annát és Máriát ábrázolja. De ez már nem a mi Annánk és nem a mi Máriánk. „Szent Anna és Szűz Mária arcáról a rendíthetlenség sugárzik, római katonaiszomok csúfítják férfiasá e nagyaszonnyokat, mindenre kész rumun tekintet”.

Ám nem csupán a templomok románosodtak el. Sarusi Mihály 1972 és 1997 között lezajlott csángóföldi látogatásai azt mutatják, hogy az ott élőket is kifosztotta az idő. Alkalmazkodni kényszerültek az idegen nyelvi közeghez a munkahelyen, az utcán, az üzletekben, az iskolában is. Az öregek őriznek még töredékes nyelvi emlékeket. Az étkezési kultúrában is felbukkan a magyaros ízek, zamatok. A zenében is. De a fiataloknak már ennyi kötődésük sincs.

Sarusi Mihály, aki apai ágon maga is az elszakított területek gyermeke, nem a múlton rágódik. A jelent és a jövőt szeretné megmenteni.

Az itt egybegyűjtött írások korábban már napvilágot láttak a *Vagabundkorzó* köteteiben, ám ezúttal egy egymást kiegészítő-erősítő csomagba kerültek, hogy egymást erősítő segélykiáltásként felhívják a figyelmet szakadozó-bomladozó állapotban lévő, néhol épp csak vegetáló kötődéseinkre.

Oláh András

Őseink erkölcsi és szellemi hagyatéka éltet bennünket

Pósa Zoltán
(1948, Debrecen) író, költő,
Balatonföldváron él,
József Attila-díjas

Borcsa János: *Örökségem, jegyzetek, glosszák, tárcák*, Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2018.

Egy töprengő, vívódó, fölfedező elme briliáns belső monológját tartja kezében Borcsa János *Örökségem* című kötetének olvasója. Az idén hatvanhét éves az erdélyi, székelyföldi, Kézdiszentléleken született, Marosvásárhelyhez, Szentkatolnához egyként kötődő esszéista, filozófus, kritikus. Eddigi életművére jellemző a meditatív, életértelem-kereső érzékenység. Fekete Vince ihletett utószavából kitűnik, hogy nem egy szokványos értekező kisprózaűjteményről van szó. Az *Örökségem* külön-külön is értelmezhető, villódzó glosszáknak, karcolatoknak hét egységre tagolt folyama, amely egyberostálódó, öntörvényű, egységes meditáció-regény né áll össze nemzetünk, Európa, a világ sorskérdéseiről, s hiteles sorvezetőt ad a lét metafizikai értelmének megtalálásához. A megközelítően másfélszáz cikk zöme a Székely Hírmondó hasábjain jelent meg.

A *gondolatok télidőben* című nyitó fejezetben számos jegyzet vall arról, mit jelent a hazaszeretet egy gondolkodó ember számára, kit a világ legigazságtalanabb trianoni békediktátuma „kisebbségi magyarrá” tett ősmagyar szülőföldjén. Borcsa János a *Négy szócska* című karcolat-

ban – továbbgondolva Kölcsey híres verssorát: „a haza minden előtt” – vallja, hogy „a kultúra minden előtt.” Ebből szervesen következik, hogy „a nagy művész nemzeti hovatartozását vállalva alkothat jelentős értékeket az egyetemes kultúra számára” (*A magyar kultúra napjára*). A tovafutó percek mulandóságával szembeszűlve őrzik az egyetemességet az *Arcok az időben* fejezet dolgozatai. A *Mi ő nekünk?* című írás hitvesünk, evilági édesanyánk és az égi anya, Szűz Mária fogalmának szerves összetartozásáról elmélkedik, *A Férfi s nő együtt egész...* pedig a megszentelt párkapcsolati harmóniát ragadja meg: „Való igaz, a férfiember is, ha tényleg társra talál, azt érezheti, hogy számára is helyreállt a lélek egyensúlya s a világ rendje.”

A kötet sokszólamúságát tovább finomítják Erdély, Háromszék tájainak leírhatatlan csodái a *Történetek térben és időben* fejezet szelíd tónusú költői pillanatképeiben. E tájon „Pipál a Perkő”, derűt és bölcsességet árasztanak a szülőfalu: Kézdiszentlélek, valamint a szomszédos Szászfalu és Nyujtód kedves arcai, a szülők, a nagyszülők, a falubéliek. A messzire elhangzó *Harangszó a hangzavarban* a Szent István-hagyatékek

jelképeként zengi, hogy a sokféle érvényesülő törvénytelen ségeknek, önkényeskedéseknek s erőszakhullámoknak csak a keresztény parancsolatok alapelvei vethetnek gátat (v. ö. *A hagyatéék*). Ezért életfontosságú az író számára a bibliai életelvek dicsérete, a Szentháromság, a Szűzanya, Szent Pál mellett Székelyföld hétköznapi szentjeinek megidézése, akik megtanították őt arra, hogy Pál apostol szavaival „mindig jóra használjuk az időt”, és találjuk meg az állandót a változóban. E példaképek ráébresztik nemzetünk fiait anyaországi határon innen és túl, hogy „Mindnyájunkat a hajszálygökerek, felmenőink látnak el szellemi és erkölcsi táplálékkal” (*Vázlat egy portréhoz*).

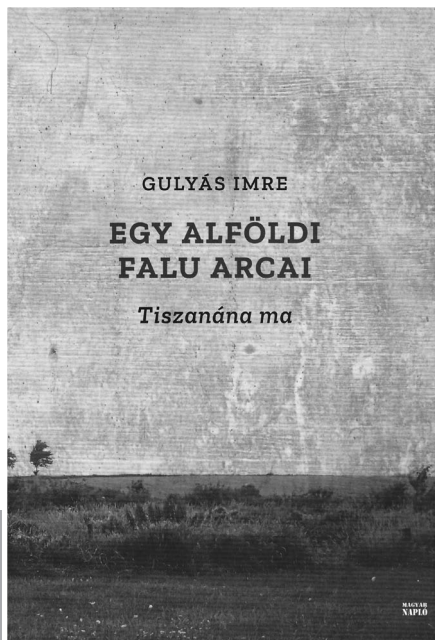
A *Tavaszi üzenetei* című fejezet több írásának visszatérő motívuma, hogy nekünk, a világ számos szegletén élő magyaroknak szentként kötelező tisztelnünk a magyar irodalmi nyelvet, széttagolt nemzetünk határokon átívelő, összetartó és éltető elemét, „...a magyar költő számára mindig fontos volt a hazához való szellemi és lelki kötődés” – olvashatjuk *A magyar költészet napjára* című megemlékezésében. Írónk azt is fontosnak tartja, hogy a gondolkodó magyar ember tartsa tiszteletben más nemzetek honszeretétét is. Arany János szavával: „Ne ordítva szeressük a hont.” Borcsa János a szellem értékhalászaként elemzi a legnagyobb nyelv-művészek, a par excellence klasszikusok, s a már életükben klasszikussá vált újkori magyar írók életművét. Petőfi Sándor, Arany János, Kosztolányi Dezső, Móricz Zsigmond, Tamási Áron, Ferenczy István, Ottlik Géza, Illyés Gyula, Kányádi Sándor, Király László, Bodor Ádám és mások műveinek elemzése együtt keresi a koz-

mosz egyetemes titkait és Kárpát-medencei jelenlétünk méltóságát. A *Művek időben és térben* című fejezetben Csoóri Sándor örökségét megidézve visszatér József Attila szavaival a magyar nyelv dicséretére, mely egyszerre ősi és modern, alapvető forrása pedig a népköltészet és a népdal. Páratlan nemzeti kincsünk vigaszt jelent arra is, amit a *Nyári szöttek* fejezet *Európa a magasban* című esszéje mond ki, Márai Sándor 1947-es *Európa elrablása* című könyvét jellemezve. Itt és most mi is átérezhetjük, hogy amióta kiszabadultunk 1990 óta a szovjet gettóból, bár vágytunk rá, hiába keresnénk, többé nem találjuk meg a globalistává szegényedett Nyugaton Goethe, Rilke, Pessoa szellemi Európáját.

Végül is arra, hogy csüggedjünk vagy bizakodjunk, az *Őszi kérdések* című utolsó fejezet *Ez a világ* című záródolgozatban válaszol a szerző: „egyszerre kell figyelni tehát a külső és a belső világra, továbbá a folytonos változás tényére ebben is, abban is, s külön is az emberben rejlő reményre.”

Az *Örökségünk* cím többjelentésű. A kiváló kötet napjaink széthulló világában nyújt lét-filozófiai, erkölcsi, esztétikai iránytűt, kimondván, hogy az ősi és a szónak örökérvényű értelmében vett tradíció, a keresztény hit, a magyar nemzeti hagyomány, a szülőföld, a felmenők szellemi hagyatéka jelenti a valódi, a tőlünk soha el nem rabolható, örökbecsű spirituális kincset. Ezt az örökséget az író ugyanakkor átadja saját utódainak is. Így ér össze a mikro- és a makrokozmoszban a megőrzött múlt és a remélt jobb magyar jövő.

Pósa Zoltán

A vidéki Magyarország újrafelfedezése

Miklós Péter
(1980, Szeged)
történész-muzeológus,
egyetemi oktató

Gulyás Imre: *Egy alföldi falu arcai. Tiszanána ma*, Magyar Napló–FOKUSZ Egyesület, Budapest, 2019.

Amikor a kezembe vettem Gulyás Imre debreceni költő és újságíró *Egy alföldi falu arcai. Tiszanána ma* című könyvét, az a kérdés jutott eszembe, hogy valós és hiteles, aktuális és reális műfaj-e napjainkban, a huszonegyedik századnak már nem is annyira az elején, a szociográfia.

A két világháború között a népi írók mozgalma – Illyés Gyula, Féja Géza, Kovács Imre, Darvas József, Nagy Lajos és a többiek – a szociográfiában a vidéki Magyarország, elsősorban a magyar falu életviszonyainak leírását, valamint a technicizáció és a modernizáció által jórészt érintetlen paraszti társadalomszerkezet, gazdasági struktúra és hagyományvilág megőrkötését tartotta fontosnak.

Az 1970–1980-as években a Szépirodalmi Kiadó újraindította az eredetileg a harmincas években a népi írók által alapított *Magyarország felfedezése* sorozatot, amely már a második világháborút követő etnikai alapú (például a felvidéki magyarok egy részének a szülőföldről való elűzése és hazánkban való letelepítése) és társadalmi (elsősorban munkaerőpiaci és településpolitikai okokból bekövetkezett) népességmozgások, vagy a nemi szerepek korabeli átalakulása témakörét is vizsgálta.

Ennek a szériának a részeként jelent meg Erdei Ferenc Csongrád megye 1945 utáni átalakulását vizsgáló *A város és vidéke* (1971), vagy Horváth Dezső – a dél-alföldi tanyavilág megszűnését bemutató – *A tizedik ember* (1985) című kötete. Ez a két szociográfia gondolkodásmódot és a faluhoz – mint társadalmi csoporthoz, közös múlttal és nagyjából azonos értékrenddel bíró közösséghez, valamint gazdasági egységhez (hiszen egy déli határ melletti kisfaluban nőttem föl) – való „szakmai” és érzelmi viszonyomat alapvetően határozta meg.

Gulyás Imre könyve 2012-es anyaggyűjtés alapján mutatja be a huszonegyedik századi Tiszanánát. A szerző a Heves megye hevesi járásában fekvő, mintegy két és félezres lakosságú falu történetének rövid áttekintése után a település etnikai összetételét (a község lakosságának nagyjából húsz százaléka a roma kisebbséghez tartozik), továbbá a gazdasági, a művelődési és az oktatási viszonyokat ismerteti. A történeti és a jelenkori statisztikai adatok és hivatalos jelentések, dokumentumok mellett a kötet elsősorban a Tiszanánán élők világát – anyagi életkörülményeit, mentalitását, értékrendjét stb. – igyekszik föltérképezni és

bemutatni. Fő forrásanyagát pedig Gulyás Imre helyi megfigyelései, valamint az ott élőkkel – közmunkásokkal, gazdálkodókkal, értelmiségiekkel – készített interjúi, velük folytatott beszélgetései képezték, amelyekből kirajzolódik a mai Tiszanána.

Így aztán ez az olvasmányos stílusú és impozáns nyomdai kivitelű könyv az akár évszázadokkal későbbi történeti kutatásoknak alapvető és korjellemző forrása lehet majd. Mindezek mellett a szerző megidézi Kalmár Zsigmond népi farafagó emlékét (akinek a műveiről készült fényképek szolgálnak a kötet mű-

Hátsó udvaron (linóleummetszet, papír, 12 × 18 cm, 1983)

vészi illusztrációiul), valamint megszólaltja a település szülöttjét, Kovács Eszter Liszt-díjas operaénekest.

Gulyás Imre a falu egyik legnagyobb problémájának a hagyományos társadalmi és közösségi élet megszűnését, az ott lakók egymástól való elszigetelődését tartja. Mint írja: „Még vannak, élnek a hagyományosabb rendezvények is: az iskolaiaktól kezdve az egyháziakon, az egyesületieken és az önkormányzatiakon át a könyvtáriakig, amelyekre feltehetőleg sokan meghívást kapnak, és, tételezzük fel, az invitálás mindig idejében el is jut az emberekhez. Feltehetőleg, gondolom én. Tapasztaltam ugyanis, hogy bizonyos problémák – amelyek, természetesen, léteznek – nem egyszerűen vagy nem kizárólag a lehetőségek, a közösségbe hívó alkalmak elégtelenségére mutatnak, hanem a közömbösségre vagy az érdekek különbözőségéből adódó konfliktusokra.”

Számomra az egyik legtanulságosabb része a kötetnek az, amelyben a helyi iskola diákjai vallanak a faluról és saját világukról, érzéseikről. Az információs és a hálózati társadalom korában ugyanis a mai tiszanánai iskolások közül többen azért örültek annak, hogy betegek voltak, mert akkor az édesanyjuk ápolta őket és foglalkozott velük. Hiába tehát a nagy mennyiségű információáramlás, a tudásra alapozott gazdaság és társadalom, hiába vált „globális faluvá” a világunk, a tiszanánai tízéves gyermek éppúgy az anyai szóra és simogatásra vágyik, mint minden gyermek, amióta ember az ember.

Gulyás Imre interjúrészletek sokaságán, riportjellegű szövegeken, társadalomtudományi elemzéseken és nyelvjárástani megközelítéseken keresztül mutatja be napjaink Tiszanánáját. Könyvével igazolja, hogy a szociográfia ma is aktuális műfaja a társadalomtudománynak és az irodalomnak egyaránt.

Miklós Péter

AHOGY ÉN

KÜRTI LÁSZLÓ

ÖLELTEM

KALLIGRAM

Kürti László: *ahogy én öleltem*,
Pesti Kalligram Kft., 2020.

Szemes Péter
(1979, Zalaegerszeg)
irodalomtörténész, kritikus,
Kaposváron él

Bevilágított tengermagány

Ölelések emlékeiből, örömeiből és vágyaiból táplálta fel új verseskönyvét Kürti László. A megelőző kötethez (*a csalásról*) hasonlóan az *ahogy én öleltem* korpusza ennek megfelelően egy hol magasabb, hol lecsavart lánggal égő, összetett lírai személyiség világába, tapasztalataiba, életviszonyaiba és társas kapcsolataiba enged betekintést. A *diogenész és az idea* vezérversben foglaltak szerint: jelenből szemlélve a múltat, a valóság fényével oszlatva megannyi „szerelmes régi látomás” ködét, nem feledve, hogy – miként a találóan fedélre emelt Rontó Lili-alak jelzi – mindig mindannyian egyedül vagyunk, úgy érkeztünk, úgy élünk, és úgy is távozzunk.

E magány oldási kísérletei már a nyitó, *tanulmányi kirándulás* egységet meghatározzák – a tárgyak kézhez illesztésétől (*élet-vonalvezetés*) a törtszárnyú madár befogadásán (*parasztgalamb*) át a baráti találkozás (*ugornyai látomás*) és a szerelemélmények vágyáig (hullámoztatva a Másik jelenlétét és hiányát). Miközben, főként utóbbiak által, a megérintő bomlás közepette (*tavaszi etűd*) is markánsabbá húzzák a lírahős önzonosságát adó *költő és férfi* vonásait.

S a jobb kéz sört tölt ki, a bal áfás számlát (*virágot a méhek*).

A *negyventől két lépésnyire* ciklus egy kisvárosi Casanova verses hódítási krónikája. Hímkoszorújának levelei az útjába kerülő nőknél vett kisebb-nagyobb diadalok, az intim pillantásoktól a testek betöréséig, udvarlástól a megalázásig. A vadász ragadozó ösztönei korán kifinomulnak, fagyaltárus cukrászasszonyok buja tekintetei (*fagyizó a kossuth utcán*), a strandi zuhanyzó húsmustrái (*a születésről*) edzik, alkalmi diáklányok a gyakorlatszerzés, a módszer bejáratásának alanyai (*báli fényben*). Hogy aztán „kertvárosi cicákra” (*allergia*), majd nagymacsákra (*rokonlátogatás*) is mehessen, új és új területen cserkészve a prédát. Esetében a macsóság egyfajta maskulin kivagyiságba vált át, már nem a gyűjtemény nagysága (*akár egy hadvezér*) vagy az extrémítás (*az ingyenc szonettje*) lesz számára fontos, hanem a határok keresése, hogy meddig juthat a kínzásban. S el is érkezik a végző kétségbeesésbe hajszolásig (*nélküled élni*), a teljes cinizmusig: „Végre egy nő, akinek a halálában / abszolút vétlen vagyok” (*végre egy nő*). Ám „negyventől két lépésnyire”, amikor szemé-

lyes határ közelébe ér, szembesül az időmúlással, hogy a változások talán nem örökké ragyogó, mindentudó „öreg fószerre” teszik (*bronzolaj*), inkább elvesznek ezt-azt (*feje se fájdul, tartozni valahová*), elkopik a csoda (*arany doxa*). A veszteségek számbavételével pedig nosztalgikus fény vetül az egykorvoltra, mélyül a magány. A hiány e – szerepből is ki-kilépő – szép versei (minőségileg is) megemelik az egység egészét (*dal, amikor kifulladás, ragyogó magasán, csinálni többé*), a *rohadással van a baj* zárlatában például ekként: „szálkás, görcsös szívfalakkal, / azzal volt a gond, hogy nem jöttél, / mikor hívtalak csendes, kétségbeesett / szavakkal.”

A *kitaposott szőnyeg* erősebb darabjai szintúgy fájdalomtól fogant gyöngyök. A nagyszülői „csodavár” rozsdás bádoggcsatornáján emlékek csorognak (*dózsa györgy utca 12.*), az üressé vált szülői ház egykori, megviselt díszje sem csupán hagyaték tárgy, de a kedves lépteket, mozdulatokat őrző örökség lesz, társ az árvaságban (*kitaposott szőnyeg*), és újra feltolulnak a kórházi képek (*áthajolt lassan*), ahogyan a rák magáévá ölelte a nagymamát (*ahogy én öleltem*), a temetésén hallani vélt szavai (*gyufát zörget*). Miként megelevenednek az eltávozott barátokkal, irodalmi sorsosokkal közös pillanatok is: a színházlátogatás Térey Jánosnál (*oo*), az utolsó beszélgetés Antall Istvánnal (*Antall Pistának*), Esterházy Péterrel a pálinkázás (*bivalyzongora nyitott teraszról*) és mindaz, amire már nem kerülhetett sor: végleg elmaradt tábor, borozás, interjú. Ezek a kapcsok tartós, örök anyagból valók (mint a *természetességről valami* cselgáncsozója, Oláh János gerince), nem talmiak és nem törékenyek (amilyen a *medervölgy* „csodája”, illetve a *halhatatlan doxa* felhúzó tengelye). S a kétségek idején, amikor mérlegre kerülne a mérhetetlen is (*öt nap halhatatlanság, a munkáról valami, a felelősségről*), emlékeztetnek az alkotás árára (*egy órás mester emlékezete, a mű-*

szerezés), a hasonló igénnyel megformált élet fontosságára (*a lesen*), szépségére (*romlatlanul*). Arra, amit a *hallgatni persze* passzusa – természetes többértelműséggel – így összegez: „lényeg, mi megtart: / néhány éltető erejű gyerek.”

Az *erőn fölül szeretni* egység elsősorban a családi kötéseknek szentelt. Felidézi a dédnagyanya csúrfjének szénaszagát (*szénaláng*), amely a szoptatós dajkák melleihez hasonlóan a felnevelő falu tarisznyaajándéka (*harc és harag*), a „piperkőc nagyapa” alakját, aki az esti gimnáziumban konyakkal ünnepelte első unokája születését (*érettségi*), beszámol a nagymamának a hiányában telt idő történéseiről (*üzenet nagymamának*), hiszen „az otthon ott van, ahol magyarul kódsz” (*hazaszeretet*). Ezért kerül előtérbe az apa, a nők (*apám a valóságokat*) és fűnyírók alapos ismerője (*haszontalan dolgok*), tacsók barátja (*mielőtt leírnád*) – pofonjaival (*erőn fölül szeretni*) és gondoskodásával (*erdőt nevelsz, esős napok jönnek*). S végül, ahol már magyarul kódsz sem kell: a feleség (a *zammiculcas* a kötet egyik remeklése) és a gyermek, akikkel együtt zajlik a szélcsendes élet, „éjszakánként szorongva alszunk a gyerekágyon, / hármás ölekezésben” (*valamit az evolúcióról*) és talán közösen támad rokonszenv a teknősök tengermagánya iránt (*magányos őszállatok*).

Az *ahogy én öleltem* – néhány, kevésbé sikerült darabot leszámítva – újfent igazolja Kürti László költői tehetségét, mesterségbeli tudását. Éppen ezért versei gondosabb szerkesztői odafigyelést érdemeltek volna, tartalmilag és olykor minőségileg is széttartó ciklusok helyett markáns ívű, koherens részekből álló műegész felépítését. Értékei együttesen mutathatták volna meg e poézis igazi fényét, amely most szentjánosbogarak világossága, árva ragyogás maradt. De mégis, így is ragyog.

Szemes Péter